

KÖZLEMÉNYEK  
A SZEGEDI FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM  
PEDAGÓGIAI-LÉLEKTANI INTÉZETÉBŐL  
IV. SZÁM

---

**TOMORI VIOLA**

**A PARASZTSÁG  
SZEMLÉLETÉNEK  
ALAKULÁSA**

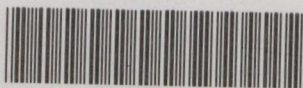
A parasztság szemléletének  
és eszméltségi fokának  
lélektani vizsgálata

**Szeged, 1935**



69381

JATE Egyetemi Könyvtár



J000007114

Prometheus-nyomda nyomása Szeged

**Á  
PARASZTSÁG  
SZEMLÉLETÉNEK  
ALAKULÁSA**



A m. kir. Ferencz József Tudományegyetem  
Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi  
karához benyújtott  
*doktori értekezés.*

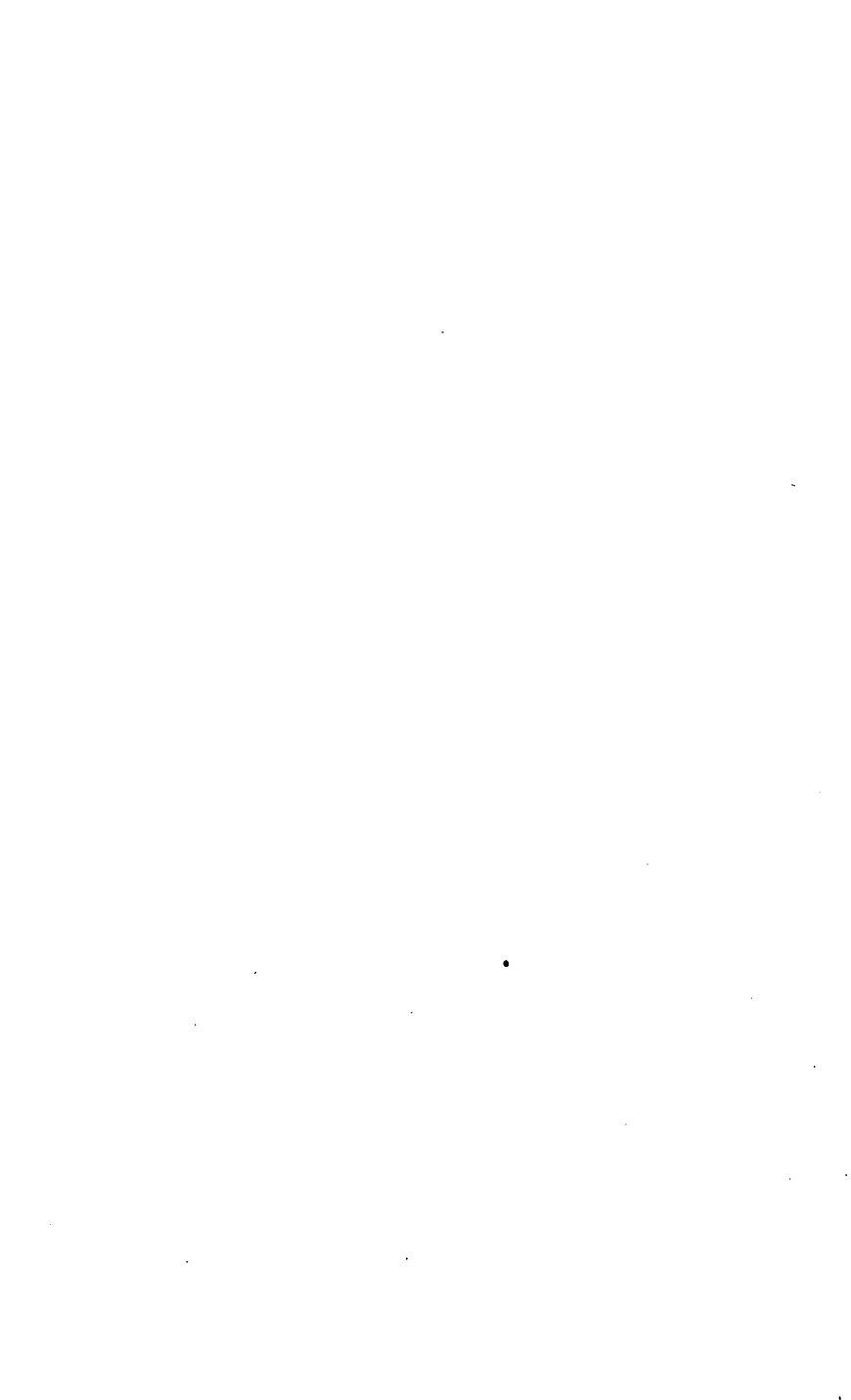
Bíráló: Dr. Várkonyi Hildebrand egy. ny. r. tanár.

Társbíráló: Dr. Bartók György egy. ny. r. tanár.

E dolgozat szerzője 1911. június 17.-én, Kolozsváron született. Az elemi iskolát, továbbá a középiskola első évét Aradon végezte, a középiskola II.—VIII. osztályait és egyetemi tanulmányait pedig Szegeden. Tanári alapvizsgát math. és fizika szaktárgyakból 1931 májusában dicséretes, kitűnő, tanári szakvizsgát 1933 májusában dicséretes, dicséretes, pedagógiai vizsgát pedig 1934 novemberében kitűnő, kitűnő eredménnyel tett. Tanulmányúton volt Ausztriában (1932), továbbá Amerikában, ahol az 1933 év I. félévében az Ohio State University (U.S.A.) hallgatója volt. Pedagógiai tanulmányai kezdetén Dr. Imre Sándor professzor úrtól nyert indítást, melyért sok hálával tartozik. Lélektani stúdiumai során Dr. Várkonyi Hildebrand professzor úr útmutatásai szerint s az ő intézetében dolgozott és ezért hálás köszönetet mond.

Nyomtatásban megjelent írásai: Az östetségek kérdéséről szóló cikke a Budapesti Hírlap ankétján (1934.); Egy amerikai néger misztérium (Szinpad, 1935.); Két lélektani ismertetés (a Debreceni Szemle és a Cselekvés Iskolája hasábjain, 1935.); A miliőkutatás problémái c. tanulmánya pedig az Orsz. Szociálpolitikai Évkönyv 1935. évi kötetében sajtó alatt van,

# ELSŐ RÉSZ





## Közösségléktan

A közösségi lélek létezésének felismerése WUNDT és MC. DOUGALL fellépése óta egyre tágabb teret hódít s az 1934-i tübingeni pszichológiai kongresszus előadásai már mind a közösségi lélektan korszerű problémája köré csoportosultak. — Így ért meg annyira a helyzet, hogy FELIX KRUEGER a kongresszus bevezető beszédében a következőket mondhatta: »Ha még mindig volnának pszichológusok, akiknek a számára a közösségi élet nem nyújtana lélektani problémákat, úgy legfőbb ideje lenne, hogy ezek magukba vonulva, valamit erről tanuljanak.« Ha jelen soroknak nem is lehet feladatuk, hogy a közösségi lélek létezésének problémáját vitassák, nem mulaszthatjuk el, hogy ennek a számunkra is nagyfontosságú kérdésnek jelentőségét ki ne domborítsuk.

Elmult az az idő, mely a közösséget alkotó elemeinek egyszerű összegeként értelmezte s a társadalmi jelenségeket pusztán gazdasági, kulturális, vagy legjobb esetben szociális problémának ismerte el. Hiszen kétségtelen, hogy a közösség tevékenységei és tevékenységeinek eredményei ezeken a területeken nyilvánulnak meg, azonban mindezek a tevékenységek csak a létező közösségi lélek megnyilvánulásának tekinthetők. — Épen így az individuüm tevékenységei is gazdasági, kulturális és művészi területeken mozognak. Mégis senki sem tagadhatja, hogy az egy ember oly gazdag s anynyiféle életmegnyilvánulásai végső egységüket mégis az egyén legszubjektívebb bensőségétől, lelkétől



nyerik.<sup>1</sup> Az egyén minél teljesebb önkifejlését és önkifejtését célzó s az általános életésre felépülő egyéni lélek az, mely cselekedeteinket egységbe fűzi s mely törekvéseinket egységes cél érdekében szervezi. Azonban épen így a közösség életében is felismerhetők a közösség, faj, vagy legtágabb értelemben az emberiség minél tökéletesebb kifejlődését célzó egységes törekvések. Kell tehát mögöttük élő közösségi léleknek léteznie, melynek ezek a törekvések s az ezek nyomán létrejövő cselekedetek csak megnyilvánulásai.

Egyszerű példaként gondoljunk arra, hogy bárha az egyes foglalkozási ágak népességét gazdaságilag az illető munkaterületek piaci lehetőségei szabják meg, mégis sok szomorú kivételtől eltekintve, az egyéni arravalóságot egy egységes elosztó elv is irányítja. Ez teszi lehetővé, hogy az emberiség minden szükséges funkciójára arra hívatott alany teremjen. A közösségi lélek az az integráló tényező, mely az oly gazdagon differenciálódó és egymásról esetleg nem is tudva, külön-külön induló, gyakorlati és teoretikus kutató munkák végül mégis egységes, egy cél érdekében való szerveződését lehetővé teszi. Ez a lélek az, mely pl. az egyre aprózódó szaktudományok indulásakor a könyvnyomtatás, majd később a rádió integrációs lehetőségeit kitermelte. Az egyén oldaláról tekintve a kérdést, ki ne érezte volna, hogy cselekedeteit egyéni szempontjain túl, sokszor egyszerűen csak »az emberek véleménye« formájában megnyilatkozó közösségi szellem is köti.

Ilyen és hasonló, tömegesen adódó példák felsorolását feleslegesnek érezzük, mert egyéni tapasztalataink és a tudományos lélektani kutatások eredményei egyaránt kényszerítenek annak a következménynek felismerésére, hogy: *a társadalmi jelenségek mögött egy azokat indokoló és cél érdekében egységbe szervező, élő közösségi lélek létezik.*

Az emberi élet problémáját, melyet a filozófusok hosszú évszázadokon keresztül a pszicho-fizikai ellentétben kerestek, WILLIAM STERN a személy-tárgy (Person—Sache) kettősségének alapján próbálja megoldani.<sup>2</sup> A személyre a következő definíciót nyújtja: »oly létező, mely részeinek sokasága ellenére reális, sajátos és önmagában értékes egységet képez s mint ilyen, részfunkcióinak sokasága ellenére egységes, célratörékvő tevékenységet fejt ki.«<sup>3</sup> Ezzel szemben a tárgyat az itt felsorolt jegyek mindegyikének ellenkezője jellemzi. Már ebből a definícióból kitűnik, hogy WILLIAM STERN szerint a személy kategóriájába nemcsak az ember sorolható, hanem mindazon létezők, melyek a fenti tulajdonságokat magukon viselik. Ezen az úton mind szélesebb és szélesebb keretek felé törve, a személyek hierarchiájához jutunk. Ebben a hierarchikus sorrendben lényeges szerepet nyernek a különböző méretű közösségek. A közösség itt — természetesen — az egyéneknek csak olyan együttesét jelenti, amelynek tagjai nem valamely véletlen folytán, benső összetartozás érzése nélkül kerültek össze, hanem ahol a fenti definíciónak megfelelően, közös cél szervezi a közösség tagjait és cselekedeteiket sajátos egységbe. — Mi a következőkben kizárólag emberi közösségekről fogunk beszélni s ezt a kifejezést a fenti definíciónak megfelelően használjuk.

Feladatunk éppen egy ilyen közösség, még pedig a paraszttársadalom szemléletének és eszméltégi fokának vizsgálata. — Lássuk, vajjon a parasztság, mint társadalmi réteg, rendelkezik-e mindazon jegyekkel, melyeknek alapján definíciónk értelmében közösségnek nevezhetjük. E szerint léteznie kell egy olyan jegynek, melynek alapján a paraszttársadalom tagjait minden más egyéntől megkülönböztethetően *egy* közösségnek s nevezetesen a parasztság együttesének tagjai közé soroz-

hatjuk és amely jegy ezen együttes tagjait sajátos, reális és önmagában értékes egységgé fűzi össze. — P. BODE hasonló problémát fejtegetve, a földművelő munkában véli megtalálni ezt a jegyet. »A földet a vetőmag befogadására előkészíteni, a termés fejlődését elősegíteni, azt érés után betakarítani és felhasználni, röviden ez minden földművelő munkának az értelme.«<sup>4</sup> E meghatározás azonban kizárólag a földművelésre vonatkozik, ezzel szemben, épen a hazai viszonyokat tekintve, nem zárhatjuk ki a parasztság egyéb tevékenységét. Így az állattenyésztést és a halászatot sem. Az állattenyésztés közben a földműveléshez hasonló motívumok szerepelnek, mint: az állatok születésének és fejlődésének elősegítése, a termékek számbavétele és felhasználása. A halászatnál még inkább érvényesül az a tendencia, hogy a paraszt a természet által szolgáltatott javakat aknázza ki. A parasztmunka mindhárom ágában jelentkezik a természethez való kötöttség s az a motívum, mely szerint a paraszt *inkább szolgálja, mint alakítja a természetet*. Nyilvánvaló, hogy épen ezen a ponton ma nagy változások mennek végbe s épen ezeknek számbavevése visz közelebb feladatunk megoldásához. — A paraszt reflektálatlanul benne van, benne él a természetben, s amennyiben azt alakítja, ezt mint a természet egyik funkcióvégrehajtója, eszköze teszi. A közös jegyet tehát a természettel *ilyen értelemben* való munkálkodás adja meg, de mivel ezt a jegyet épen a parasztság tevékenysége szolgáltatta, rögtön adódik a második lényeges jegy, az organizáló cél jegye is. Mégpedig az előbb említett tevékenység céljának képében. Ez a közös cél s az ennek szolgálatában végzett minden tevékenység, továbbá ezen tevékenységek körülményei, annyira rányomják bélyegüket a parasztság összes életmegnyilvánulására, hogy amint P. BODE idézi H. A. RIED szavait: »a paraszt csak mint csoport léte-

zik és hat... Fejlettebb kulturfokon az egyénnek van stílusa s ez a stílus jellemzi birtokosát. A parasztnál a nemzetség, a vidék, a föld mutat ilyen stílust, mégpedig tájszólás, beszédmodor, szólásformák, népdalok formájában s ez a stílus jellemzi a *népi közösséget*.<sup>5</sup> Mint ahogy az egyén stílusa az egyén lélkére jellemző, sajátossága csak az egyéni lélek létezésével magyarázható, úgy a parasztság közös stílusa, életformája is feltételezi egy élő közösségi lélek létezését és csak azzal magyarázható.

Tehát beszélhetünk paraszt közösségről s el kell ismernünk a paraszt közösségi lélek létezését. Természetesen ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy ez a létező közösség és ennek érzése tudatos. Ez azonban nem jelent ellenmondást, hiszen a mai lélektan is kifejezetten őrizzük attól, hogy a »lélkit« a tudatossal azonosítsa. A tudatos csak egyik része a lelki életnek s feladatuk épen az lesz, hogy egyrészt az eddig még csak feltételezett paraszt közösségi léleknek létezését és megnyilatkozási formáit közelebbről megvizsgáljuk, másrészt kutatás tárgyává tegyük, hogy ennek a közösségi szellemnek tudatosultsága milyen fokot mutat, vagyis az eszméltségnek milyen fokáig jutott el. Az egyénnek és természetnek a fenti meghatározás értelmében vett viszonya teremti és jellemzi a paraszt-közösséget, s látni fogjuk, hogy amennyiben ez a viszony változik, annyiban változik a parasztságnak, mint társadalmi rétegnek a közösségi jellege és sokszor egyenesen annak megszűnéséhez vezet.

Mivel a paraszategyedeket egyszerű összegüknél többet és minőségileg mást nyújtó egységbe szervező jegy épen a természethez kötöttség, vagyis a parasztságnak természeti környezetéhez való viszonya, ebből következik, hogy egy paraszt szemléletét nem csak szociális környezetének szelleme befolyásolja, hanem egyéb környezeti tényezők is. Így

mindenekelőtt fizikai környezete, mint pl. a föld, lakóhely, lakóház, klíma, stb. továbbá környezetének biológiai rétege: munkájához szükséges vagy épen tevékenységének célját tevő tenyésztett állatok, továbbá a biológiai környezet kiemelkedő rétege: az u. n. szociális környezet s végül az általuk kitermelt parasztkultúra termékei, mint mesterséges réteg. Ez utóbbit szándékosan nem nevezzük szellemi rétegnek, mert a városi kultúra deontológia világának nevezhető szellemi rétegével szemben a parasztkultúra termékei, népművészet, szokások stb. lényeges különbözőséget mutatnak. Egyelőre megelégszünk azzal az eredménnyel, hogy a paraszt közösségi léleknek kialakulásában a legkülönbözőbb tényezők játszanak szerepet s egy paraszt lelki életét semmiképen sem vizsgálhatjuk a maga nem is létező elszigeteltségében. A dolog sokkal inkább úgy képzelhető el, hogy a fent röviden vázolt tényezők hatása alatt alakul ki az a közösségi szellem, melynek hordozói és egyben alakítói is a paraszt individumok.

Kissé erős, de szemléltető túlzással egy paraszt individuum lelki minőségéhez közelebb jutunk, ha az általános szellemből kiindulva vizsgáljuk az illető egyénre, mint elemre jutó részt, nem pedig megfordítva, az individuumokból rakjuk össze az egészet. Ennél az eljárásnál ügyelnünk kell arra, hogy az egy tag lelkülete nem nyerhető például  $n$  tényező esetén egyszerűen  $n$ -vel való osztás által. A szabály — ha létezik is ilyen —, sokkal bonyolultabb. Mégis tény az, hogy az egyénben az egész tükröződik s a parasztság szelleme szétdiffundál az egész közösségen s ennek a szellemnek jellemző tulajdonságai nem rögzíthetők külön-külön hordozó-csoportokra, mint szervekre. Bizonyos törvényszerűségek vannak ugyan, melyek szerint egyes csoportok az annyira sokszínű közösségi szellemnek inkább egyik, vagy másik jellemző

tulajdonságát uralják (pl. a paraszt férfi és női munkakülönbségek), de ezek a csoportok sohasem állanak elszigetelten egymás mellett s funkciójukat is a közösségi szellem szervezi az egész parancsoló egységébe.

## Milió kutatás

A millió kutatás<sup>6</sup> az utolsó évtizedekben egyre jobban foglalkoztatja a pszichológusokat és pedagógusokat. — A környezet hatásának kérdése ugyan már J. J. ROUSSEAU-nál is teljes élességgel tűnik fel, de a rákövetkező visszahatás a múlt század pedagógiájában ismét a tisztán teorikus, filozófiai szempontoknak juttatott érvényesülést. Ismét a századforduló hozott változást s a NATORP nyomán meginduló pedagógiai vizsgálódások mind inkább az élet valóságából indulnak ki. A millió szerepét az egyén életében különösen német és angol kutatók vizsgálják s a három utolsó évtized alatt a millió kutatás területén bő irodalom is termett. Az angol s különösen az amerikai kutatás inkább pedagógiai célzattal vizsgálja ezt a kérdést. Amerikai pedagógiai és lélektani folyóiratok tele vannak idevonatkozó írásokkal, melyek különösen a behaviorizmus módszerével vizsgálják a milliónek és egyénnek a viszonyát. A német kutatók ezzel szemben, inkább a kérdés szociológiai oldalát igyekeznek megfogni s a millió kutatás nagy rendszerezői: ADOLF BUSEMANN és MÜLLER — FREIENFELS is a német tudományos élet képviselői.

A. BUSEMANN ezt a tudományágat, mint a *valósághoz való fordulást* jellemzi, s a következőket mondja: »ez a valósághoz való fordulás amennyiben közelebb marad az élethez, egyúttal az *egészhez való fordulást* is jelent, az elszigetelt egységekkel szemben.«<sup>7</sup>

Tekintve, hogy az életben az egyén születés



útján magával hozott örökletes alapja és a milióhatás állanak egymással szemben, mégpedig mindketten minél teljesebb érvényesülésre törekedve, sokáig így hangzott a kérdés: milió *vagy* környezet játszik-e a döntő szerepet a személyiség kialakulásában. Míg a teorikus és főként az idealisztikus filozófiai alapon álló kutatás az egyén diadalát hirdette a külvilággal szemben, addig a mechanisztikus világszemlélet hívei szerették az egyént környezetének mechanikai okozatának tekinteni. A ma szintézisre törekvő világszemlélete a fenti kérdésre a milió és egyén véglegesnek látszó feleletét adja.<sup>8</sup> A probléma ezzel azonban nem szűnt meg, pusztán a következő formában nyert új szövegezést: mi szerepe van az örökletes alapnak és mi a miliónek a személyiség kialakulásában, illetve kialakításában? — A mai miliókutatás tehát nem vizsgálhatja sem az egyént, sem környezetét külön-külön, mégkevésbé tétélezheti fel bármelyik tényezőnek a másik által való egyoldalú determináltságát. A két tényezőt együtt, mint milió-egyen rendszert tekinti kutatása tárgyául, mégpedig dinamikus és funkcionális együttesükben. A parasztság szemléletének változását kutatva, szükséges ismernünk ennek a szemléletnek hordozóját és alakítóját, vagyis a paraszt milió-egyen rendszert. Ennek a célnak az érdekében szükséges feladat elvégzését azonban csak két alapvető kérdés megvizsgálása után remélhetjük.

Első kérdés: hogyan tisztázhatjuk azt a két alapfogalmat, melyekkel operálni fogunk, vagyis mit nevezünk egyennek és mit miliónek?

Második kérdés: mi a milió-egyen rendszerben az egyik és a másik tényező szerepe s miben áll egymáshoz való viszonyuk?

Az egyén definícióját már előbbi fejezetünkben megadtuk, így most legközelebbi feladatunk a milió fogalmának tisztázása.<sup>9</sup> A miliókutatás már

hosszú ideje gyakorlat volt, míg a fogalmak teoretikus tisztázása s a miliő bonyolult és sok elemre bomló volta nem nyert kellő figyelmet. Már PETERS és W. STERN is hangsúlyozza a miliőrétegek szételemezésének szükségességét, de ez a feladat csak a legutóbbi években részesült kellő figyelemben, amikor is BUSEMANN és MÜLLER—FREIENFELS megkísérelték a gyakorlathoz szükséges teória kiépítését.<sup>10</sup> Tekintve, hogy ezen soroknak nem céljuk egy, csak önmagáért való teória kiépítése, hanem egy konkrét cél az, melynek érdekében kutatási eszközeinket rendeznünk kell, megkíséreljük az adott keretek között szükséges elméletet a magunk számára felépíteni. Eközben állandóan szemmel tartjuk a német teoretikusok eredményeit.

Kiindulásul nevezzük miliőnek mindazt, ami az egyénre születése előtt az anyán keresztül, továbbá születése után hat. Ez a fogalmazás fedi ugyan a kérdéses fogalmat, de túlságosan formai s tartalmi kifejtésénél nehézségekbe ütközünk. Ha azt kérdezzük, mi az, ami hat, azt felelhetjük, hogy az egyén lakóhelyének állandó természeti, szociális és szellemi rétege, bárha tényezők hatása — épen megszokottságuknál fogva — a tudatosított hatások köréből általában hiányoznak. Ezzel szemben egy-egy távolról érkezett hír vagy alig néhány napos és többé nem ismétlődő kirándulás, vagy egyetlen találkozás, szintén igen lényeges változásoknak lehet szülőanyja. Ide kell tehát sorolnunk földrajzi megkötés nélkül mindazt, amivel az egyén élete folyamán érintkezésbe kerül. Figyelembe kell vennünk továbbá, hogy néha épen oly tényező játszik alakulásunkban döntő szerepet, melyről mi magunk tudatosan számotadni nem vagyunk képesek, sőt még tudatosan magyarázott lelki fejlődésünk sem mindig a valóságos okot világosítja meg bennünk. Mivel tehát a nemtudatos hatásokat sem szabad kizárnunk, magunk nem von-

hatjuk meg a határt. Ép azért, mert az nem egyenlő az általunk tudatosan húzható határral. Tekintve továbbá, hogy történelmi folytonosság egyik pillanatában élünk, — hogy a társadalmi kontinuitás legszembetűnőbb példáján kívül másra ne is utaljunk — időben sem szeparálhatjuk magunkat. Konkrét határt vonni tehát sem időben, sem térben nem tudunk, azonban senki előtt nem lehet kétséges, hogy az idő negyedik dimenziójában is tekintett világmindenség nem lehet kielégítő meghatározása a miliő fogalmának.

Egy másik nehézség az, hogy ugyanazon hatás különböző egyének szubjektív átélésénél más és más eredményre vezet. Márpedig, ha miliő alatt azt értjük, ami hat, így ugyanazt a miliőelemet egyénként más és más számítással kell figyelembe vennünk. Ebből a szempontból tehát annyi miliő van, ahány egyén. — A miliő így relációfogalomként jelentkezik s a reláció másik tagja mindig a személy. Ezért nem beszélhetünk miliőről és egyénről külön-külön, hanem mindig a miliő-egyén rendszert kell tekintenünk. Hatásuk vizsgálatánál mindig a kölcsönös hatást kell számbavenni, mert az egyén reaktív a miliővel szemben s egyrészt ugyanazt az objektív miliőt a maga számára szubjektív választással és színező átéléssel alakítja, emellett azonban aktíven résztvesz az objektív miliő alakításában is.

Eddigi nyers és tág eredményünket így fogalmazhatjuk: mindenki számára egy és ugyanazon objektív miliő létezik, ezzel szemben mindenki más és más szubjektív miliőt él át.<sup>11</sup>

Mielőtt a miliő-egyén rendszer funkcionális együttesének tárgyalásába kezdenénk — mely hivatva van az itt szereplő fogalmak világosabb tisztázásához is közelebb vezetni — terményeknek ígérkezik az objektív előfeltételeknek: miliőnek és egyénnek vizsgálata, fiktív sztatikus szétválasztásunkban.

## 1.) MILIÓ

Az előző fejezetben talán sikerült már a milió szóval önkéntelen ébredő földrajzi asszociációk téves kizárólagosságát bebizonyítanunk. Itt elég csak röviden felsorolni azon rétegeket, melyeknek elemzésére az utóbbi kutatások a hangsúlyt helyezik. Az ontológia és deontológia világának elemei egyaránt az objektív milió körébe tartoznak, vagy még részletesebb felsorolásban: fizikai, biológiai, szociális réteget különböztethetünk meg. A parasztság társadalmi rétegét tekintve, az ontológia és deontológia világának osztályozása nem nyújt eléggé tagolt keretet, mert ebben az esetben kénytelenek lennénk az egész paraszt miliót csak az első kategóriába sorolni. Hiszen — amint a parasztkultura részletesebb tárgyalásánál látni fogjuk, a parasztművészet, vallás és erkölcs nem az objektív érték felismerése alapján való és ennek szolgálatában álló világ. Itt megelégedhetünk a természetes és mesterséges miliórétegek megkülönböztetésével.

Az ilyen értelemben tagolódó objektív milió, melynek határait az egész világmindenségig kell kiterjesztenünk, egyes emberek életében esetleg igen nagy gazdagsággal szolgálhat a szubjektív milió anyagául. A mi esetünkben azonban bizonyos szűkítésekkel élhetünk. Ha kizárjuk vizsgálódásaink köréből az egyébként igen érdekes, rendkívüli esetek vizsgálatát s nem annyira nagy individuumokra,<sup>12</sup> hanem inkább a tömegekre érvényes eredményeket tartjuk becsesnek, akkor figyelembe kell vennünk a nagy, objektív milió viszonylagosan önálló struktúrájú részegészeit. A minket érdeklő tömegek tagjai az objektív miliónek csak bizonyos részegészeit bírják — térben és rétegződésben egyaránt — szubjektív miliójuk anyagául. Az ilyen szelektálás, már az egész közösség szubjektív, mégpedig közösen szubjektív szelektálásá-

nak jellegével bír, mégis az eredményül előálló — durva hibával kötöttnek mondható milió — a közösség tagjai közt már mint más és más szubjektív átéléshez vezető objektív előfeltétel szerepel. Ilyen részegész nagyjából még ma is, s különösen az volt a múltban, a paraszt számára: a lakóhelyül szolgáló falu a hozzátartozó földekkel s mindkettőnek biológiai és szociális rétege, melyek mind egyúttal egy egész közösség számára szolgáltak objektív milióül.

Az így kiválasztott objektív milió részegészeket, melyek természetesen még nincsenek szükségképpen földrajzilag is rögzítve, ezután rövidség kedvéért, miliónek nevezhetjük. Hiszen minket a milió kutatásnak épen ilyen esetei érdekelnek. A földrajzi rögzítést, amely a parasztság esetében még feltételezhető volna, azért nem engedjük meg, mert célunk a parasztság miliókutatói problémáinak keretein túl, olyan elméleti megalapozást adni, mely egy más esetben a proletármilió vizsgálatának gyakorlatát is lehetővé teszi. Ezt azért érezzük szükségesnek, mert a mai magyar viszonyok között épen ez a két réteg az, melynek lehető reális ismerete a szükséges építő munkához segítséggel szolgálhat.

BUSEMANN meglátását felhasználva, — aki az egyént a vele vándorló, mindenkori milió középpontjának nevezi<sup>13</sup> — a fentieket a következőképpel szemléltethetjük. A milió oly körlapnak tekinthető, melynek centrumában az egyén, mint a miliót a maga számára megvilágító lámpás áll. A centrális megvilágítás következtében a körlap határai fokozatos elmosódással olvadnak bele a világmindenség objektív miliójébe. Az egyén sajátosságai folytán — a megvilágítás nem terjed minden irányban egyenlő erősséggel, aminek következtében a megvilágított területek nem szabályos alakúak és ugyanabból a centumból az egyéni megvilágí-

tás más és más egyén esetén különböző figurákat rajzol. Az egybeeső megvilágított területek színei is egyénenként változnak. Ennek a különböző irányban szelektáló és színező differenciának a gyökere az egyénben rejlik, ezért ezeknek a különbségeknök mélyebb okait a következő fejezetben tárgyaljuk. Itt elég azt megjegyeznünk, hogy az egyén tehát reaktív a milióvel szemben. Az egyén és milió viszonylagos nagyságok.

A hasonlatunkban szereplő fénykorong természetesen vándorolhat, új és új területeket vonva megvilágításának körébe. A mi szempontunkból különösen érdekesek azok az esetek, mikor egy objektív milió lehetőleg sok egyénnek, lehetőleg hosszú ideig szolgál szubjektív miliójük anyagául. Ilyenkor ugyanis ugyanazok a fénykorongok hosszabb ideig tartó egymásra eséséből bizonyos, empirikusan is számbavehető törvényszerűségek adódnak. Ennek az esetnek tipikus példája mindkét minket érdeklő probléma.

A parasztmilió esetében ennek az igazsága nem szorul bizonyításra, de könnyen kimutatható, hogy a proletármilió esetében is ezzel a helyzettel találkozunk. Egy proletár esetében ugyan változik a milió, mégpedig földrajzi megkötöttség esetén a szociális miliórétég egyéneinek hullámzó változásával. Emellett azonban, a proletár maga is vándorolni kénytelen a munkapiac nyújtotta lehetőségek szerint. Azonban a proletárt, mint egy közösség reprezentáns tagját tekintve, a proletármilió lényegileg ugyanaz marad s főként ugyanaz marad a proletár és miliójének *viszonya*. Ugyanaz marad pedig azért, mert a proletár számára a nagyváros s a nagyváros összes rétegeinek képét az ahoz való, — s épen bér munkás helyzetéből folyó — viszonya szabja meg. A paraszt milió kutatás gyakorlatával szemben itt tehát még új komplikáció merül fel, a probléma lényege azonban nem változik.

Eszerint tehát bizonyos környezet típusok jönnek létre, melyek vizsgálata azonban pusztán empirikus törvényszerűségekhez vezet.<sup>14</sup>

Nemegyszer megesik, hogy egy tipikus környezetből épen a törvényszerűséggel ellenkező hatást mutató egyén nő ki. Tehát pusztán durva becsléssel, elhanyagolással s a jövőre vonatkozólag csak valószínűséggel dolgozhatunk. Azonban épen ezen elhanyagolások és valószínűségek állandó, szigorú ellenőrzése, illetve szemelöttartása képesít arra, hogy folytonos szűkítések után a valóságnak megfelelő, reális eredményre jussunk. Ilyen megszorításokkal az objektív miliő olyan részegészeihez, más szóval olyan miliő típusokhoz jutunk, melyek nem szeparált, tiszta és hatásukban kizárólagos fajták, hanem egy hullámos felület kiemelkedő dombjainak tekinthetők. Figyelembe kell vennünk, hogy a dombok határai kontinuálisan mosódnak bele az egész felületbe. Azért mondjuk, hogy a fenti értelemben vett miliő típusok képezik a kiemelkedő dombokat, mert létezik olyan miliő, mely pl. a paraszt-miliő erősen szuggesztív hatását nem mutatja.

A szuggesztivitás fogalmát a miliő kutatásban már BUSEMANN is hangsúlyozza.<sup>15</sup> ZILLING pedig a miliő szociális rétegének szuggesztív hatásait csoportosítja.<sup>16</sup> Azonban ezt a fogalmat az egész miliő-egyen viszonyra is kiterjeszthetjük. A szuggesztíót általában egy személy lelkiállapotának egy másik személy által való befolyásolásában látjuk, mégpedig a befolyásolásnak oly formáját, mikor az idegen hatásra módosult lelki beállítódás az egyén számára spontánnak tűnik fel. Ha az ilyen értelemben vett szuggesztíót csak a szuggesztált egyén szempontjából tekintjük, akkor lényegtelen az idegen hatás forrásának a miliő szociális rétegeire való redukálása. Ha szuggesztiónak csak valamely idegen hatásra az egyén lelki beállítódásá-

ban bekövetkezett, spontánnak tűnő módosulást tekintjük, akkor szuggesztíóra képesnek mondhatjuk a miliő bármely elemét. Hogy a valóságban mely elemek válnak szuggesztívvé, az függ az egyén szuggesztibilitásától, azonban a miliőben is vannak bizonyos objektív feltételek, melyek szuggesztivitását növelik vagy csökkenthetik.

Kevésbé szuggesztív lehet egy miliő, ha az maga nem mutat egységes és határozott struktúrát. A miliő szuggesztív hatása egységes, határozott struktúrája mellett fokozódhatik akkor, ha az egyén életében a materiális tényező nagy szerepet játszik s az anyagi szükség mintegy kényszeríti miliőjének fizikai és biológiai rétegével szoros kapcsolatban élni. Ugyanez a szükség azonban csökkenti a miliő magasabb' rendű rétegeinek érvényesülését. Ez az eset forog fenn a proletármiliő esetében, de egyre fokozottabban érvényesül a mezőgazdasági helyzete következtében a paraszt közösségnél s különösen annak a mezőgazdasági proletár néven nevezhető rétegénél. Ha az anyagi kötöttség — mint ez az említett két példánál is tapasztalható — egy egész emberközösség sajátja, akkor még tisztábbá és egységesebbé válik a miliő hatása. Ebben az esetben a miliő szociális rétege is nagyrészt a miliő anyagi tulajdonságai által determináltatik s így, az egyént közvetlenül, s szociális környezete által közvetve érő hatások ugyanazoknak a sajátosságoknak a kifejezői. Amennyiben a miliő hatására szerzett tulajdonságok ősről utódra valamilyen formában átvihetők, akkor ez a hatás a családi kötelékek révén, az idők folyamán, még csak fokozódik. Ez azonban már az egyén vizsgálatának során derülhet ki s ezért következő fejezetükben tárgyaljuk.



## 2.) EGYÉN

Az egyénben adott objektív előfeltétel tulajdonképpen csak az, amit a biológusok genotipusnak neveznek. Az élet folyamán azonban csak ennek poláris fogalma: a fenotípus ismerhető meg közvetlenül. A genotípusra csak a fenotípuson keresztül következtethetünk vissza, mert az egyén minden funkciója és akciója már az objektív előfeltételek pszichés megnyilvánulása.<sup>17</sup> Közvetlenül a születés után sem tisztán a genotípus érvényesül, mert az egyént már születés előtti szakaszában, az anyán keresztül, ért milióhatások is alakítják. A genotípus körébe tartozik mindaz, ami öröklés útján származik át s mely sajátosságoknak a biológiából ismert, de PETERS szerint a pszichológusok számára is használható szövegezése a következő: az öröklési folyamat útján ősről-utódra átvitt hasonlóságok.<sup>18</sup> DARWIN óta sok teória és sok bizonytalanság mutatkozott az öröklés egzisztenciális és minőségi kérdése körül. A lelki minőség öröklésének területén PETERS klasszikussá vált munkája — Vererbung Geistiger Eigenschaften und Psychische Konstitution — jelentett úttörő lépést. Különösen a milió kutatással kapcsolatban vizsgálja a problémát BRACKEN s még számos szerzőt sorolhatnánk fel, kiknek kutatásai tiszta helyzetet igyekeztek teremteni az itt felvetődő nagyszámú kérdések nagy tömegében.

Akár mindennapi életünk tapasztalataira, akár pszichológusok által felkutatott és kidolgozott, egyes családokban nemzetségeken keresztül, esetleg alternatív kiütkező vonásokra gondolunk — pl. a zenei képesség a Bach családban — vagy a kísérelti lélektan számtalan idevágó eredményére, — a jelenlegi lélektani álláspont a lelki minőség örök-

lésének egzisztenciális kérdésére határozott igennel felel. Sokkal bonyolultabb a minőségi kérdés. Az eredmények megállapításánál az okoz különös nehézséget, hogy a vérrokoni (szülő, gyermek, testvér stb) hasonlóságok nem mind írhatók az öröklés javára, mert épen a szorosán összetartozó emberek objektív miliője fokozott mértékben hasonló lévén, a fenotípus tulajdonsága hasonló miliőhatások eredménye is lehet. Mégis, ez a kutatási módszer s főként az egyetétjű ikrek megfigyelése kellő körültekintés esetén, viszonylagos sikerrel kecsegtet. Annak jellemzésére, hogy mennyire bonyolult és sokszor igen szellemes módszerrel sikerül ezt a kérdést vizsgálni, röviden ismer-tetjük H. E. G. SUTHERLAND amerikai pszichológus egyik kísérletét.<sup>19</sup> A közvélemény szerint kis népességű családok gyermekei általában magasabb fokú intelligenciáról tesznek tanúságot. Ez következménye lehet a kevés családtag között megoszló anyagi módnak s a gondosabb nevelés lehetőségének. Másrészt azonban következménye lehet az apa magasabb fokú intelligenciájának, amennyiben Amerikában, — ahol a születések szabályozásának az állam nagy mértékben szabadkezet nyújt — épen az intelligens apák csökkentik — anyagi körülményeikhez mérten — a gyermekek számát. A kísérletet Edingburghban és Jorkshireben hajtották végre, több száz tagot számláló csoportokon. A kísérleti csoportokba tartozó gyermekeket olyan, kevés gyermekes családokból választották, melyekben az apa háború, vagy más baleset következtében a gyermek születése után, legfeljebb egy éven belül meghalt. Ezekben az esetekben a gyermekek számát tehát a véletlen s nem szándékosság korlátozta. Ezzel szemben a kontroll csoportok gyermekei olyan családokból származtak, ahol az apa és anya még életben voltak, a gyermekek számát tehát szándékosan korlátozták. Az értelmességi hányados

mindkét csoportnál emelkedést mutatott a családtagok számának csökkenésével. A kontroll csoportnál az emelkedés azonban rohamosabb volt, mint az árva gyermekek csoportjánál. Az eredmény tehát azt mutatja, hogy a kevés gyermek esetén kedvezőbben megoszló milióhatásoknak szerepük van a magasabb értelmességi hányados produkálásában, azonban elég lényeges szerepe van az öröklésnek is, mert az intelligens apák gyermekei a kérdéses fordított viszonyt jobban mutatják.

Ehez hasonló, továbbá az egyetemes ikrekkel való és egyéb kísérletek ma már bizonyos mértékig megvilágítják az öröklés minőségi kérdését is.<sup>20</sup> Az idevágó eredményeket OSWALD KROH ismertette az 1934. évi németországi pszichológiai kongresszuson. Ezeket az eredményeket röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy: lelki tartalmat, effektív tulajdonságokat nem lehet örökölni, ellenben igenis lehet funkcionális szerkezetet. Ez az állítás magában foglalja azt a régebbi megállapítást, mely szerint az örökletes alap szabja meg a fejlődés lehetőségét és a milió a realizálódási fokát. Tartalmilag viszont többet mond, amennyiben rámutat arra, hogy az örökletes alap épen a funkcionális szerkezet által szabja meg a fejlődés lehetőségeit. Ilyen funkcionális szerkezet pl. a kicsinyesség, vagy nagyvonalúság, melyeket KROH szerint semmiféle milió hatás nem idézhet elő, pusztán a megnyilvánulásukhoz szükséges anyagot szolgáltatja. Ezzel szemben az irigységet és nagylelkűséget, — bár ezek az előbb említett lelki minőségekkel rokonságban állanak —, KROH már milióhatásoknak tekinti. Ugyancsak az örökletes alaptól magyarázható — BAYER szerint — a perszeverációra való hajlandóság vagy ennek hiánya.

EWALD és SCHRÖDER ezeken kívül még a következő pszichológiai radikálisokat — vagyis lelki gyököket — különböztetik meg:

- a) szenzibilitási ingerküszöb,
- b) effektoros impulzus,
- c) ingerültek ritmusa és fázisváltozása,
- d) az ingerültek korrelációja a többi pszichés tevékenységhez — integrált és desintegrált típus — és ennek következtében a

e) fáradékonysági görbe, figyelmi görbe stb. Az egyes funkcionális szervezeteknek részletes kivizsgálása a közösségi lélektan számára, főként szociális szempontból hasznos eredményeket hozna. Sok bizonyosat ezen a téren még nem tudunk és egy már adott lelki kifejelettség esetében is nehéz eldönteni, mi az, ami örökletes és mi az, ami a miliő hatása. Még kevésbé bocsátkozhatunk jóslásokba, de az irányt a fenti eredmények már mindenestre kijelölték.

Eddig azt az eredményt kaptuk, hogy a személység kifejlődésénél a miliő és az örökletes alap egyaránt szerepet játszanak, de esetenként változó mértékben. Bonyolódik a kérdés s a tudomány mai állása szerint még inkább a miliő felé hajlik a mérleg, ha az öröklés másik nagy kérdését vetjük fel: a miliő hatására előállott változásokat lehet-e örökölni? Régebben így hangzott a kérdés: örökölhető-e a szerzett tulajdonságok. Ma azonban tudjuk, hogy kész tulajdonságot örökölni nem lehet. Mégis, pl. több generáción keresztül, ugyanazon éghajlat alatt élő embercsoportok bizonyos közös tulajdonságokat fejlesztenek ki, úgy, hogy a miliő hatások átöröklésének kérdése joggal felvethető. Ha azonban kész tulajdonság nem örökölhető, csak funkcionális szerkezet, s miliőhatás mégis átvihető ősről utódra, akkor kell hogy maga a funkcionális szerkezet legyen ennek a hatásnak a hordozója. Ez más szóval annyit jelent, hogy maga az örökletes alap is változhatik az egyéni élet folyamán, a miliő hatására.

W. STERN szerint ha az individuumon

felüli egységek, emberi közösségek közösségi lélekkel bírnak, akkor ennek a léleknek egy, a generációkon felüli s azokat összekapcsoló képességet kell tulajdonítanunk. Ezt W. STERN az öröklésben találja meg. Az egyéni lélek örökletes alapját konstitúciónak keresztelte el a pszichológia s azon funkcionális szerkezetet, rendező és fejlesztő életelvet stb. értünk. Tovább haladva a közösségi léleknek is ily rendező és fejlesztő elvet kell tulajdonítanunk, mely a kifejlődés lehetőségét megszabja s mely generációkon keresztül a milió hatására valósul meg. Régebben az egyéni konstitúciót változhatatlannak tartották. Az örökölt milióhatások, amint a fentiekből és még más tényekből is kiteszik, ennek a felfogásnak megváltoztatására kényszerítenek. A konstitúció változtatásának kérdésével legutóbb BODA ISTVÁN is foglalkozott.<sup>21</sup> Ezek szerint különböző milióhatásokra maga a konstitúció is megváltozhatik. Mi az tehát, ami mégis bizonyos megkötöttséget jelent s irányt szab a változásnak? Ha a közösségi léleknél is beszélünk bizonyos lehetőségeket megszabó elvről vagy funkcionális szerkezetről s ezt analógia alapján röviden konstitúciónak nevezzük, akkor ez a fogalom a fentiekén túl, már csak azért is indokoltnak látszik, mert ez az emberiség fejlődésének nem ugyan tartalmi, de irányt jelentő céljának fogalmával is összefüggésbe hozható. A cél itt nem fix, elérendő pont, hanem a gazdagodó kibontakozás és megvalósulás vágyát, sőt kényszerűségét okozó *irányító elv*. Ha tehát az emberiség — ezen konstitúció értelmében — kibontakozásra, megvalósulásra kényszerül s ezáltal és eközben fejlődik (s csakis ezt nevezhetjük fejlődésnek) akkor ez állandó változást jelent. Mivel pedig a közösségi lélek hordozói és kiteljesítői az individuumok, ez a változás csakis az egyéni élet folyamán, az emberi lélekben valósulhat meg. Ha azonban az egyéni változás

nem öröklődhetnék, akkor ez minden új generáció születésénél az eredetihez való változatlan visszatérést jelentené s az egész élet csak az egyéni életeken belül kifejlődő változás gyenge színeivel tarkított, folytonos ismétlődés volna. Míg, ha az egyéni konstitúció változhatóságát s ennek örökölhetőségét elfogadjuk, akkor megértjük a közösségi lélek gazdagodó kibontakozását is. Így még mindig nem jutunk vissza a darwinizmushoz, mert a mind tágabb értelemben vett közösségek s végül az egész emberiség lelkének az élet elve irányt szab az egyéni konstitúció változhatóságának. Ez a közösségi konstitúció szerinti szükségszerű változás.

Természetesen nem szabad minden változást egyúttal az egyéni konstitúció változásának is tartanunk, mert könnyen meglehet, hogy egy-egy új s meglehetősen fejlett korban előbukkanó tulajdonság strukturális alapja, diszpozíciója, már a születés pillanatában is meg volt, csak lappangó formában. Viszont tartalmi megnyilatkozása csak akkor vált lehetővé, mikor egyrészt a belső érés, másrészt a megfelelő milióhatás annak előbukkanását időszerrévé tette. Tanulságos példát szolgáltat erre a félelmi ösztön megnyilatkozása.<sup>22</sup> C. W. VALENTINE vizsgálta a félelem velünk született alapjait s megfigyelései nyomán arra az eredményre jutott, hogy vannak bizonyos irányú félelmi ösztöneink, melyek csak egy határozott életkorban jelentkezhetnek. Jóllehet az illető félelmet kiváltó ok azelőtt is jelen volt, továbbá a kísérleti alanyok — kiket születésük pillanatától kezdve figyelték — az illető félelmet kiváltó körülményekkel szemben semmi rossz tapasztalattal nem rendelkeztek, ami a később fellépő félelmet indokolná, — a félelem bizonyos korban mégis jelentkezett. Ilyen pl.: a gyermekeknek a prémes állatokkal szemben mutatott félelme, mely csak a 15 hónap eltelte után jelentkezik.

Hogy az öröklétes alapnak minden, de erősen korlátozott változatása mellett, bizonyos tekintetben erős determináló hatása van, az legszembetűnőbben negative jelentkezhetik. Az egyén általában az élet igen sok jelenségével szemben rendelkezik örökölt diszpozícióval, legalább kis mértékű érzékenységgel. Erős és tudatos ráhatással ideiglenesen igen erős milióhatást érhetünk el, amit az egyén tudatos akarata is megkönnyít. Mégis, akár a nevelés, akár a barátság területén gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, mely egy tulajdonság pillanatnyi, esetleg szándékos felöltözését eredményezi, a hatás gyengülése vagy esetleg megszokottá válása esetén azonban a régi arc tűnik ki s néha örökre leveti azokat a tulajdonságokat, melyeket már az egyén sajátjának hittünk. A milióhatások kudarcát illusztráló példák tömegére hivatkozhatunk.<sup>23</sup>

A fenotípus és a genotípus közti viszony tehát igen komplikált s az első az utóbbinak nem egyszerű másolata, hanem csak a körülmények szolgáltatott formábaöntése annak. Az öröklött diszpozícióktól meg kell különböztetnünk az élet folyamán átélt milióhatások alapján kialakuló, szerzett diszpozíciókat, melyeknek kialakulhatása azonban csírájukban szintén nem független az öröklött konstitúciótól. Az egyéni lélek ilyen diszpozíciók alapján bontakozik ki.

Az alábbiakban szükségünk lesz az ilyen körülmények közt kifejlő egyéni léleknek és kifejlésének két alaptörvényére. Ezeket BODA ISTVÁN lélektanából vesszük át s megkíséreljük idevágó kutatásainkat az ő teoretikus lélektanára alapítani, mely a mai lélektani kutatások zürzavarában a lehetőségek szerint biztosnak látszó szintézist nyújt. A két alaptörvény kellő megértéséhez BODA lélektanából a következőket kell ismernünk.

Az emberben a legmélyebb alapot a biológiai

réteg teszi s ennek ösztöni megnyilatkozásaiban az egyén »faji tudása« fejeződik ki. Erre az alapra épül fel a már inkább egyéni célt szolgáló lelki kör, mely eszméléssel kipattanva, objektivitásra törekvő »tudatos életvezetésben csúcsosodik ki«. <sup>25</sup> Az eszmélést BODA szerint értelmezve, szubjektív spontán bensőség jellemzi, mégpedig szükségképen, mert az eszmélés a »lelki« első megnyilvánulását jelenti s fokozatosan tisztuló és tudatosuló formában, mindvégig a lelki megnyilatkozása marad. Már pedig a szubjektív spontán bensőség a csak életes-szel szemben, a sajátosan lelkinék legfőbb jellemvonása. Az eszmélés eszerint semmiképen sem azosítható a tudatossággal. Az alapnak életes törvényei érvényesek a sajátosan lelki-re is, ennek azonban ezen felül még külön törvényei is vannak. Ezek közül kettő bír számunkra különös jelentőséggel.

1) A minden tevékenységünk alapdeterminációjául szolgáló *életes energia* objektív irányítói a szükségletek és tendenciák. Ezeknek a pszichés tükröződései folytán előálló végső egyéni tendenciák: az önérvényesítés, alkalmazás és alkalmazkodás. (Az elsőt s főként ennek irányát inkább a konstitúció, a másikat a miliő szabja meg.) <sup>26</sup>

2) Az általános pszichés fejlődés törvényszerűsége három alapfázist különböztet meg: »az elsődleges, globális primitív fázist, a kívülre és belülre való differenciálódást, tehát az elhatárolás és széttagolás, elemzés fázisát, a magasabb rendű egység, a szintétikus egységbe vonás fázisát.« <sup>27</sup>

Az egyénről, mind objektív előfeltételről tehát a következőket mondhatjuk. A természet energiájának egyrésze az egyénnek, mint a közösségi lélek egyik hordozójának adatott egyrészt ajándékképpen, másrészt kötelességeket róva reá. Az egyén köteles a természetet, közvetlenül faját szolgálva, felhasználni életes energiáját, azonban az őt erre kényszerítő törvények benne tükröződve elsősorban



énes célt szolgálnak. Csak ezen keresztül, mégpedig sok viszonylatban öntudatlanul kényszerűen a fajt, emberiséget, illetve a természetet. Ezek a törvények az egyénnek önkifejtést parancsolnak, viszont a külső és belső gátlások az egyéni tendenciák minél teljesebb önkifejtésre törekvő tehetetlensége és telhetetlensége elé korlátokat szabnak. Az egyén kénytelen alkalmazkodni. A kifejlést a változásában is a közösségi lélek által szabályozott konstitúció irányítja. Vagyis azt, hogy milyen tendenciák és milyen struktúra szerint fognak kibontakozni. Azonban a lelki fejlődésre a globalitás, differenciálódás és szintétizálás törvényszerűségei érvényesek. A fejlődési fok bármelyikén megállhat az egyén vagy közösség, — a valóságban azonban az egyes fokokat éles határok nem választják el. Sőt a tapasztalat azt mutatja, hogy az egyén eszméletési fokára egyik sem lehet önmagában jellemző. Domináló jelleggel azonban bármelyik bírhat, egyént és közösséget tekintve egyaránt, de magasabb fejlődési fok csak az alsóbb bírása után érhető el.

Számunkra azok az esetek bírnak jelentőséggel, mikor egy közösségnél bármilyen okból hasonló konstitúciót tételezhetünk fel — ennek a lehetősége a közösségi konstitúcióról mondottak alapján most már elfogadható — vagy, ha egy közösség együttesen az eszmélés ugyanazon fokán áll. Mint látni fogjuk, a parasztság esetében mindkét ideális követelmény megközelítőleg teljesül. Ezért itt különösen tiszta esettel állunk szemben.

### 3.) SZINTETIKUS MILIÓ-EGYÉNRENDSZER

A fejlődés és megvalósulás a milió és az egyén objektív előfeltételeinek konvergenciájából születik. Pl.: ha éhségemet egy alma elfogyasztásával csillapítom, akkor a bennem levő objektív feltétel: az éhség, szerencsésen találkozott a külvilágban rendelkezésemre álló alma lehetőségével. Az egyén részéről az önfenntartás biológiai ösztöne az objektív feltétel, melynek az éhség már megnyilatkozása. Tehát — ha lelkiállapotom tekintem —, úgy az objektív ösztön megnyilatkozása már mint testi állapot —, lényegileg milió — hat, — viszont az almát tekintve, az én éhes testem a külvilággal szemben álló egyén.

Már ennek a példának a tanúsága is két eredményt rejt magában. 1. A milió határait, amint ezt BUSEMANN is megállapítja, befelé sem vonhatjuk meg. 2. Ugy az egyén, mint a milió lehetőségei, akkor nyernek az élet szempontjából jelentést, ha megszűnnek sztatikus s egymástól független tényezők lenni. Amint az egyén lelki feszültséggel felismeri a környezet számára elrejtett jelentését, az egyén és milió egymással funkcionális, dinamikus viszonyba lépnek.

Az így előálló milió-egyén rendszer tagjai függvényi viszonyban állanak egymással. A két tényező egyike sem mechanikus okozata a másiknak, de ketőjük konvergenciájának eredménye sem nyerhető egyszerű összegezésük által. A köztük levő s az általuk létrehozott mindenkori eredmény viszonyát egy függvénnyel szemléltethetjük, melynek szerkezetét, a változók viszonyát a konstitúció szabja meg s a függvényben a független változó a milió, a függő változó pedig az előidézett hatás. Ugyanaz az egyéni lehetőség más és más alkalmak hatására

más és más formában valósulhat meg s ugyanaz a miliőelem különböző egyének esetén, más és más eredményre vezet. A BODA alapján felvett első alaptörvényünk értelmében az egyén minél tökéletesebb önkifejtésre törekszik s miliőjéhez alkalmazkodva ugyan, igyekszik azt minél gazdagabban felhasználni. »Az egyéni életprobléma úgy fogható fel, mint a lehető legtöbbet érvényesíteni önmagából, a mellőzhetetlen, legökonónikusabb és legcélszerűbb értelmes alkalmazkodással.«<sup>29</sup> Az alkalmazkodás foka változik. Ezen változást vizsgálva, megkíséreljük második alaptörvényünk segítségével a különböző környezetféleségeket, helyesebben miliő-egyen viszonyokat egységes szempontból osztályozni.

A. BUSEMANN és MÜLLER—FREIENFELS<sup>30</sup> 4, illetve 7 milióréteget, illetve élményvilágot különböztetnek meg, ugyanazt a jelenséget egyszer inkább a miliő, máskor az egyén szempontjából vizsgálva. Az első esetben eredményül kapott fizikai, biológiai, szociális és szellemi rétegek egyeztető párhuzamba hozhatók a másik esetben kapott élményvilágokkal. A mi szempontunkból azonban, mely megelégszik az egyén fogalmát a civilizált emberre szorító szűkítéssel, feleslegesnek látszik a fenti igen kitűnő, de tisztán elméleti szempontnak a végigvitele. Felesleges pl. a csak fizikai és biológiai rétegben élő egyedeket tekinteni, hiszen a magyar paraszt már a szociális rétegbe is beleszületik. Másrészt az így leszűkített fogalom körébe eső egyének — pl. paraszt, proletár — tudatos és tudattalan eszméltiségében jelenleg tapasztalható hatalmas változás megkívánja az ezen egyének szubjektív miliőjét kétségkívül magában foglaló két utolsó réteg egymásbavaló átmenetelének részletesebb vizsgálatát. Sőt az egyes rétegeken belül tapasztalható fejlődés elemzését is.

Számunkra tehát a következő meggondolás lát-

szik indokoltnak. A civilizált európai, nevezetesen magyarországi egyének nem csak a biológiai, hanem a szociális rétegbe is beleszületnek. Mint társadalmi lények, így az ontológia — létezés — világának alkotó elemei. A fejlődés, melyen ily adottságok mellett, egyénenként és közösségenként átmennek, két lényeges részre tagolódik: megismerik s ezáltal meghódítják a létezés világát s továbbmenve megint teremtenek egy deontológia — kellés — világot. A létezés világának megismerése második alaptörvényünk szerint történik. Az egyén előbb globálisan, differenciálatlanul, »bennelevéssel« érez valami jelentést a milió elemei mögött. (A »bennelevés« szó a német »Einsfühlung« kifejezésnek csak relatíve sikerült fordítása. *Einsfühlung* az *Einfühlung* szóval szembenálló ellentétet akarja kifejezni, amely ellentét abban áll, hogy a globalitás fokán álló egyén még a miliójéhez való viszonyát sem tisztázta tudatos tagolással s abban benneélve, önmagát is csak a természet egyik s a maga számára sem kitüntetett elemének érzi. *Einfühlung* viszont már tudatos beleilleszkedést, beleérzést jelent. Ezen fogalmak részletesebb tisztázása egy későbbi fejezet feladata lesz.)

A globalitás fokán álló egyén tehát egységet lát csak s nem részek szerves összeállításából keletkező egészet. Később analizálni kezd, részeire szedi szét az egészet s azt mint befelé és kifelé egyaránt tagolódót ismeri fel. Ez a differenciálás kora. Azonban épen az ujonnan felfedezett részek sokasága miatt, ezek viszonylagosan önálló szerepe világosodik meg s az illető dologról bírt globális, de egységes kép részek halmazára bomlik. Tekintve, hogy ez az analizáló tevékenység bizonyosfokú tudatosságot igényel, ezt a fokot az előbbivel szemben — hol a globális jelentés csaknem tisztán érzelmi úton felfogott is lehet — a tudatosulás, reflektálás fokának is nevezhetjük.

A másik fok már magában rejti a következő fok felismeréseinek lehetőségeit. Ennek a fázisnak lényeges jegye, hogy az így megismert részek között összefüggés és egy magasabb' rendű egységbe illeszkedő struktúrálódás jelentkezik. A primér globális egységgel szemben a jelenséget az egyén, mint részek szintézisét fogja fel. Ezek a részek most már szükségképen állanak össze egységgé, funkciójuk is csak mint az egész részeié érthető meg. Az ily módon összeálló egész több, mint az előbb felismert részek egyszerű összege. Az ezen a fokon tudatosuló jelentés megegyezhetik a globalitás fázisában, érzett vagy vélt jelentéssel, de ez természetesen nem szükségképeni. Lényeges megkülönböztető jegye ezzel szemben az, — hogy a felismert jelentés többé nem az egyénhez való viszonya által befolyásolt, *tulajdonított* jelentés, hanem lehetőleg az így felfogott jelenség belső lényegéből szükségképen származó, önmagáért való oly jelentés, amely az emberi lélek korlátolt lehetőségein belül igyekszik objektív lenni.

Ezen a fokon visz tovább a fejlődés. Az egyén a létezés világát így megismerve, felfedezi az önmagáért való objektív érték fogalmát s most más igyekszik azt önmaga is megvalósítani, tehát teremteni.<sup>31</sup> Így jön létre a művészet, tudomány, erkölcs, vallás világa, mégpedig mindezeknek azon formája, melyben az alkotás és cselekvés az értéknek az illető területen szabott öntörvényei szerint igazodik. A parasztkultúra termékei nem sorolhatók a kellés világába.

A természet ma még nem haladt túl ezen a fokon s számunkra is ez a végső fok, melynek elérhetését azonban a tudatos miliő kutatásnak is elő kell segítenie.

A miliő-egyen viszonyinak változása alapján adott osztályozás, mely egyben az alakulás irányát is jelzi, megfelel annak a jelenségnek is, melyet

SCHELER »miliőtranszcendenciának« nevez. Eszerint az egyén részéről oly törekvés tapasztalható, mely a miliőtől való függés legyőzésére irányul. Nem szólva a még csak dominálónan biológiai rétegben élő egyedekről, világosan tapasztalható ez a fent vázolt keretek közt élő egyénnél is. A globalitás fokát úgy is jellemeztük, hogy a miliő-egyén viszony az egyén számára tagolatlan bennelevést fejez ki. Az egyén a miliőjében tapasztalható törvényeket okozatilag nem, inkább csak tapasztalatiilag ismeri meg s ép ezért, hozzájuk, mint természetes adottságokhoz alkalmazkodik. Nem annyira alakítja, mint inkább szolgálja miliőjét s magát annak spontán alárendeli.

A differenciálás fázisában, miközben megismeri az egyes tényezők önálló szerepét, önmagát is tudatosan elkülöníti s mint a tényezők közül a legaktívabbat ismeri meg. Ez tehát tudatos szembenálláshoz vezet. Mikor az előbb felismert részeket magasabb szempontból integrálva, megérti miliőjének öntörvényeit, ezzel a felismeréssel már úrrá lesz azon. Most már képes az így megismert törvények értelmében miliőjét maga is alakítani s tudatosan szembenállva azzal, igyekszik azt a maga javára legökonómikusabban formálni. Most már az egyén s az ő érdekei válnak uralkodóvá, szolgálataukba hajtva a miliőt. A fejlődés tehát bizonyos értelemben vett passzivitástól egyre fokozódó aktivitás felé vezet s a fejlődés utolsó fokán (a kellés világának megteremtésénél) a kezdeményező képesség már teljesen az egyéné.

A miliő-egyén viszonyra vonatkozólag még két további törvényszerűséget ismertetünk, melyek a kifejlési vonalak divergenciájára, illetve hasonulására vonatkoznak. Ezek ismertetésénél megelégszünk BUSEMANN megállapításainak ismertetésével, melyeket a mi terminológiánknak megfelelően szövegünk át.<sup>32</sup>

Különböző egyének különböző örökletes alappal, diszpozíció-rendszerrel néznek a milióhatások elé. A fentiek alapján világos, hogy amint ugyanaz az objektív feltétel más és más egyéni feltétellel találkozik, más és más lesz a konvergenciájuk nyomán kialakuló eredmény. A szubjektív élmény, mint tapasztalat hatása alatt kialakuló tapasztalati vagy másodlagosan szerzett diszpozíció is más és más lesz. Két különböző egyén tehát már kétszeresen különböző diszpozíció-rendszerrel áll a következő élménnyel szemben. Amint ez a jelenség mind többször ismétlődik, a kifejlési vonalak divergenciáját eredményezi.

A divergencia ezen törvényével szemben, illetve mellette igen sokszor és épen a számunkra leglényegesebb esetekben egy másik törvényszerűség is érvényesül. Oly közösségeknél, melyeknél bármiféle okból a konstitucionális alap hasonlóságát tételezhetjük fel, igen gyakran ezen primér hasonlósághoz egy szekundér hasonulás is járul. Az első fejezetünkben kifejtett értelmezés szerinti közösségben, annak tagjai, — különösen a közös érdekvágó jelenségekre — megközelítően hasonlóan reagálnak. Hiszen ezt a reakciót épen a hasonló konstitucionális alap, relative megegyező fejlődési fok, azonos objektív miliófeltételek, közös cél és érdek hatására kialakuló közösségi lélek igen nagy mértékben determinálják. Ehez járul még az, hogy az egyéni reagálás objektíválódása épen a hasonló rezonancia miatt, a közösség többi tagjánál fokozott megértéssel találkozik, sőt szerencsés megnyilatkozásai forma esetén utánzásra indító szuggesztív erővel rendelkeznek. Így alakul ki az a szekundér rezonancia, mely közösen átélt és rezonált szimbólumok kialakításával mind szorosabban összekötő kapocsá fonódik. Ez a szekundér hasonulás épen annyira fokozza a szociális közösség érzését, mint amennyire a szociális közösség elősegíti azt. Ezek

tehát egymást erősítve, egymásra visszahatva fejlődnek s a legszorosabb emberi kapcsolatokat teremtik s a közösségi lélek legtisztább kiteljesülését teszik lehetővé. Szép példa erre a paraszttársadalom vagy a közös ideológia alapján szervezett proletár közösség.



#### 4.) A MILIÓKUTATÁS GYAKORLATA

A fent vázolt lélektani szempontnak megfelelően két kérdést kell szem előtt tartanunk, mégpedig, hogy az illető egyén vagy közösség, mily konstitúciós, illetve közös konstitúciós alappal rendelkezik, — továbbá az eszmélés mely fokán áll? A milió-egyén viszonyra jellemző adatok feldolgozása a fenti szempont, továbbá az ennek alapján leszűrt törvényszerűségek érvényesítésének alapján történik. Az anyag begyűjtésére azonban a miliókutatás felhasználja a valóságtudományok összes eszközeit. Ilyenek a kísérletezés, kazuisztika (az egyes esetek részletes kivizsgálása), statisztika, kérdőíves és spontán megnyilatkozások (napló, levelek stb.) s ezek feldolgozásai. Ezen túl az összes rokontudományok értékes anyagot szolgáltatnak. Így a szociográfia, etnográfia, illetve az ezek adatait feldolgozó szociológia és etnológia, továbbá a történelem, főként ennek szellemtörténeti módszerrel dolgozó iránya.

Az ezen adatokból összerakott kép azonban vagy csak egyes pillanatok mozaikszerű keresztmetszetét adja, vagy amennyiben ezen kívül feldolgozott s az illető közösség szellemét is nyújtó képet rajzol, akkor ez egy más, határozott, — pl. történelmi — szempontnak az érvényesüléséből születik. A miliókutatás ezzel szemben a valóságot minden más szemponttól mentesen, csak az ember s elsősorban a lélekkel bíró ember szempontjából tekinti. Amint DIDRICH RODIEK,<sup>33</sup> a paraszti élet vizsgálója mondja, minden előzetes szempon-

tot levetve, magából a tárgyból kell kiindulni s belülről kifelé haladva vizsgálódni.

A milió kutatás valóságtudomány, mert a *vant* vizsgálja, de sohasem szabad szem elől téveszteni a magasabbrendű emberi kifejlés *kelljét*. Igaz, hogy ez a *kell* nem valamely tőlünk idegen, kívül lévő szférának a szülőtte, hanem azé az értéké, melyet a gazdagodásában fejlődő természet legmagasabbrendű megnyilatkozása, az objektív igazságra törekvő emberi szellem termelt ki.

## Fejlődéslélektan

A fejlődéslélektan, mint a lélektan egyik ága, az utóbbi évtizedekben szintén hatalmas lendületet vett. A biológiával karöltve az emberi fejlődés, illetve az emberi lélek kibontakozásának, gazdagodásának s visszafejlődésének mibenlétét és törvényszerűségeit kutatja. Az egyéni lélek és a közösségek fejlődésének törvényei egyaránt érdeklik, de míg az első esetben a közvetlen megfigyelés jön segítségül, az utóbbi esetekben a történelem szolgáltatja adatokat csak közvetett módszer segítségével használhatja. Ezt a közvetett módszert az a megállapítás szolgáltatja, melyet a lélektanban először STANLEY HALL alkalmazott s melyet VÁRKONYI HILDEBRAND így fejez ki: »az egyén fejlődése mintegy »rekapitulálja« a faji, csoportbeli stb. fejlődések törvényszerűségeit, benne mintegy kicsinyített és rövidre fogott kiadásban meglelhetjük — kellő elemzés mellett — mindazokat a törvényszerűségeket, melyeket egyéb vizsgálódási területeken szétszórtan talált vagy megsejtett eddigelé a lélektani kutatás.«<sup>34</sup> A biológia és a lélektan egyaránt rendelkeznek az egyéni és a faji fejlődési törvények analógiáját bizonyító megállapításokkal, W. STERN »genetikus paralellizmusa« azonban különböző fajtájú fejlődések összehasonlítását is lehetővé teszi.

Mi magunk a természeti népek és a parasztság fejlődésbeni párhuzamosságát fogadjuk el munkahipotézisül, — természetesen megfelelő óvatosság mellett. A természeti népek u.n. »mélykulturája«

alacsonyabb fejlődési fokot mutat a civilizált népek u.n. »magaskulturájánál«, azonban a két kultúra közti különbség ilyen formában még semmikép sem hozható párhuzamba a városi és a parasztkultúrák közti különbséggel. A természeti népek kultúrája a civilizációtól függetlenül, a parasztkultúra fejlődési körülményeitől néha igen lényegesen eltérő körülmények között fejlődött ki. A parasztkultúra a városi kultúra fejlődésével ugyan nem tartott lépést s bár itt is beszélhetünk (s főként a multban) elszigeteltségről, mégis ez sohasem lehetett oly mértékű, mint a természeti népeknél. A városi kultúra szomszédságában s ugyanannyi idő alatt fejlődött, de természeti miliője, ahhoz való viszonya s szociális körülményei fejlődését lassúbbá tették. Így állt elő az a különbség, mely a városi és parasztkultúra között jelentkezik. Nemcsak minőségileg, hanem fejlettségi fok tekintetében is. A különbség s okainak részletesebb tárgyalása tanulmányunk második részében nyer aktualitást, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a két kultúra különbségének gyökere az őket létrehozó lelkelemek különböző eszméltségi fokában található. Azonban épen az eszméltségi fok változása és fejlődése az, mely az egyéni és közösségi lélekben párhuzamba hozható törvényszerűségeket mutat, lévén a világon — lényegét tekintve — csak egy emberi lélek. Ha tehát egy közösség fejlődéséből megismertünk bizonyos irányvonalakat, melyeken annak kibontakozása haladt, (mint ahogy a primitív népek fejlődése, — ismét a gyermeki lélek kibontakozásait vizsgáló kutatásokkal párhuzamban — nagy vonalakban már ismeretes) kézenfekvő az a gondolat, hogy ezt a fejlődési vonalat segítségül véve vizsgáljuk egy más közösség életét. Természetesen ez pusztán munkahipotézisként jöhet segítségünkre s a vizsgálat során lehető objektivitással kell haladnunk s az eltéréseket, sőt esetleges ellenkező irá-

nyú eredményeket nem szabad egy előre megme-  
revített skémába kényszerítenünk.

Az eddigiekben már gyakran kellett a fejlődés-  
lélektant segítségül hívnunk s főtörvényét már elő-  
re ismertettük, mintegy bizonyosságául annak, hogy  
egy tényt sem vizsgálhatunk önmagában s elszige-  
telve, mert csak a sokszínű valóság minél több  
viszonylatban való bekapcsolása adhat arról hű ké-  
pet. Így az itt következő fejtegetések nem szorul-  
nak már részletes magyarázatra. A fejlődés miben-  
létét HEINZ WERNER így fogalmazza: »A lelki  
kifejlés lényege a fokozódó differenciálásban, a lel-  
ki jelenségek és funkciók finomodásában és egy  
kiépülő centralizációban rejlik.«<sup>35</sup> Az emberi lel-  
kiség fejlődését az előrehaladó s oly magasabb-  
rendű funkciók köré való centralizálódásban kell  
keresnünk, melyeknek az alacsonyabbrendűek ma-  
gukat alárendelik. VÁRKONYI HILDEBRAND sze-  
rint a fejlődés folytonos differenciálódást és kon-  
centrálódást jelent, mely fogalmak — szerinte —  
ugyanazt a fejlődést jelölik s egymást feltételezve,  
párhuzamosan haladnak.<sup>36</sup> Mindkét fogalmazás har-  
móniába, sőt fedésbe hozható második alaptörvé-  
nyünkkel, ha az abban szereplő három fejlődési  
fázist lélektanilag elemezzük.

Minden észrehevésünk kényszerűen a »lelki  
globalitás primátusa« törvényéhez alkalmazkodik.  
»A globalitás: az én-egész egységének még tagla-  
latlanul egységes állásfoglalása.« Ha pl. idegen vá-  
rosba érkezünk, nem kerülhető el, hogy pillanatnyi  
benyomásaink s önkéntelen elvárásaink valamely s  
többnyire érzelmileg erősen színezett képpé alakul-  
janak, bárha ez a kép még nélkülözi az alapos és  
részletes ismeret igazolását., Hangsúlyoznunk kell  
azt, hogy ez a gyakran csak homályos, de egységes  
kép *lelki életünk egységétől* nyeri ezt a tulajdon-  
ságot. Az ellentétesnek látszó s a gondolkozásra  
készítő színek csak a megismerés további folya-

mán tudatosulnak. Ha egy úton haladva, messziről valami alaktalan tömeg tűnik szemünkbe, önkéntelenül találgatjuk, mi lehet az s igyekszünk valamely *jelentéssel*, — mely azonban egyelőre csak sejtett, de nem tudott — ellátni. A globalitásnak tehát két jellemző tulajdonsága: az egység és a jelentéssel bírás. Emellett a globális megismerésben bizonyos lényegmegragadás is van, bár sokszor homályos formában. Az egységnek, jelentésnek, lényegnek minőségére jellemzőek azon fogalompárok első tagjai, melyeket WERNER így csoportosít: »Komplex-elkülönített, diffúz-tagolt, elmosódó-pregnáns és végül bizonytalan-határozott.« Mind a négy fogalompár a fokozódó differenciálás irányát jelöli s közülük a második és harmadik a megjelenési formára, az első és negyedik pedig a jelentésadás minőségére vonatkozik.<sup>37</sup>

A differenciálódás a részek és részfunkciók jelentkezése, azok észrevévése és tudatosításában áll. A tárgyi világ szolgáltatja jelenségek s azok részei azonban nagy megközelítésben állandóan rendelkezésre állanak s az egyéni és közösségi lélek belső diszpozícióival mégis más és más időben találkoznak s konvergenciájuk eredménye, a fejlődés folyamán az egyén, vagy közösség fejlődésével párhuzamosan alakul. Ezen az alapon bizonyítja VÁRKONYI, hogy a belső érésnek kell a külvilág hatásainak elébbemenni, amint mondja: »ez az érés és belülről — életesen-lelkien — szabályozott fejlődés-vonal és fokozatai lényeges feltételei annak, hogy a külső világ hatáskévéjéből ez vagy az a részlet bejuthasson a lélekbe. A fejlődésnek életes-belső szabályozódása a priusz, — a tárgyi világ a posztériusz.«<sup>38</sup> A benső lelki fejlődés maga is az egyes tendenciák, törekvések relative önállósuló, elkülönülő hajlandóságát mutatja, ezért az a jelenség is megérthető, hogy az egyén észreveszi a külvilág jelenségének kifelé és befelé tagolódo voltát s igyek-

szik a jelenségeket részleteik minél pontosabb ismeretével meghódítani. A differenciálódás tehát a részeknek megvilágosodását s azoknak elkülönülését jelenti. Igaz, hogy épen az elkülönülés már magában rejti azt a lehetőséget, hogy az egészhez való tartozás minősége megértessék, vagyis az, hogy az egyes részek funkciója mennyiben önálló s mi az, amit ezen felül, a résznek az egészhez való strukturálódása jelent. Mégis, épen a pszichés tehetetlenség az, ami egy irányban elindulva tovább lendít s amint tekintetünk a részek viszonylagosan önálló szerepére esett, nem engedi meg, hogy azt azonnal az egészre is visszafordítsuk. Ezzel magyarázható az a kétségtelenül gyakran előforduló tény, hogy a részek sokasága eltereli a figyelmet az egészről. Szélső esetekben az egyre aprózódó részek sokaságával, szervezetlen s az alkotó struktúrát nélkülöző halmaz értelmetlen zür-zavarával önt el. Hogy ez még tudatos, sőt tudományos elménél is krónikus jelenség lehet, arra elegendő a pozitívizmus szélső kilengéseire utalnunk. Egészségesen irányított formában azonban a differenciálódás (ép úgy, mint a pozitívizmus is) áldásos, sőt szükséges és az emberi lélek ismerete alapján kikerülhetetlennek mondható. A fokozódó differenciáláshoz már bizonyos fokú kutató tudatosság szükséges s az öntudatra ébredés mindenkor áldásosan irányíthatja s a káros kilengésektől megóvhatja azt. Mivel a differenciálásra, vagy egységbe vonásra való nagyfokú hajlandóság már funkcionális alapszerkezet következménye is lehet, a tudatosítás nem vezet szükségképpen öntudatos és végleges gyógyuláshoz. Pillanatnyi eredményt itt is elérhet a ráhatás, lényegében a miliő, de ebben az esetben nehéz eldönteni, mennyi irandó a szuggesztívó és mennyi a belső hajlamosság javára. A differenciálás fázisának önálló, sőt szélsőséges lehetőségének részletesebb bizonyítását a gyakorlati rész fogja indokolni. (II. rész, 2. fejezet.)

Mint ahogy az egyéni életben egy-egy rés funkció önállósulásra törekvő telhetetlensége eszmörhöz és visszaforduláshoz vezet, s mint ahogy az egészséges életben egy kiegyensúlyozó elv megóv *egy* tendenciának teljes eluralkodásától, úgy egy közösség életében még inkább érvényesül a természet teljességre és összhangra törekvő akarata. Ikreknél, sőt még egyiptéjű ikreknél is előfordul az az eset, hogy a két ikertestvér alaptermészete poláris »tulajdonságokat« mutat, ami annak az eredménye, hogy a természet néha még egy sejtben is teljességre törekszik. A közösségi lélek konstitúciójának ez a teljességre törekvése az az irányító elv, mely már a differenciálásba is a koncentrálás lehetőségét rejti. Épen azzal, hogy az egyén felismeri a globális egész kifelé és befelé való tagolódását s az egyes részek szerepét, már ezen részeknek az egészbe való strukturálódásának irányát tudatosítja. Innen csak egy lépés, hogy bizonyos pszichológiai feszültséggel a részek egymáshoz s az egészhez való viszonya s a tagolt egység struktúrája egyszerre kipattanjon. A világos tagolással előkészített ismeret a lelki diszkontinuitás elvének megfelelően néha pillanatok alatt vezet oda, hogy a részekkel bíró egész jelentése elénk döbbenjen. POINCARÉ híres matematikai felfedezése s más példák élénken bizonyítják a taglalás és koncentrálás lényegszerinti összefüggését. Hetek óta aktualitásban élő s gondolatainkat foglalkoztató problémák megoldásának egy nyugodt percben való váratlan elénkdőbbenése ugyan csodálatos, de nem érthetetlen jelenség. Ha ugyanis arra gondolunk, hogy a világosan taglalt részek egy mindent értelemmel ellátó szintézisbe olvadásához csak arra a magasabb összefüggések felé tekintő lelki feszültségre volt szükség, melyhez a szükséges energiananalízálódást egy pihent perc nyugalma lehetségessé tette. Az így nyert szintézist újra jellemzi,



hogy egységes, jelentést nyújt, azonban ezt az egyiséget és jelentést a WERNER-féle fogalompárok mindegyikének második tagja jellemzi. A koncentrált egész fénye visszatükröződik annak részeiben is s ezek most már »elkülönülten«, »tagoltan«, »pregnánisan« és »határozottan« foglalnak helyet a *szervezett* egészben. Az így megismert lényeg most már szükségképeni, objektív s az egyén *öntudatosan* ismeri fel.

A globalitás fokán a tárgyi világ jelenségeinek »tulajdonított« jelentését az egyénnek hozzájuk való szubjektív viszonya színezi. Ez még korántsem jelenti azt, hogy az egyén öntudatosan és szabadon »tulajdonítaná« azt a jelentést. Sokkal inkább következik ez abból a totális szemléletformából, amely a tárgyi világ jelenségeit »komplex«, »dif-fúz«, »elmosódott« és »határozatlan« jelenségek színes összességében látja s mivel a világban érvényesülő törvényszerűségeket csak empirikusan ismeri s nem okozati összefüggésükben, a realitással szemben az irreálisnak több hatalmat tulajdonít. Az objektív szükségképeniség fogalmát nem ismerve, a maga funkcióját is, mint ismeretlen, kívüllévő erők kényszerét tekinti, s ezért mint változhatatlanhoz, alkalmazkodik hozzájuk. Ehez a bele nyugvó alkalmazkodáshoz gyakran félelem, kényszerűség és tehetetlenség érzése járul, ezért ezt a fokot külső erők heteronom uralmának is tekinthetjük.<sup>39</sup> WILLIAM STERN primitív perszonalizmus, vagy »exoterikus kauzalitás« korának nevezi.

A taglalás, tudatosulás során, amint az egyén magát és a világot elkülönítve, azzal szembehe-lyezkedik, a részek relative önálló szerepének s a maga hatalmának tudatosítása nyomán, mechanisztikus világszemléletre válik hajlamossá. A maga önálló és alakító szerepére rádöbbenve, tudatos-sága könnyen megmámorosítja s értelmébe vetett hite túlzóvá válhatik. Az európai civilizáció a fel-



világosodás kora óta ezen az úton haladt s a múlt század mechanisztikus racionalizmusában az anyagba s csak önmagába vetett hitben csúcsosodott ki. Ez a kor volt az, mely hitte, hogy csak idő kérdése, hogy a részletkutatások az ember számára a mindentudó jelzöt megszerezzék. Ennek a szellemnek tömör kifejezője HILBERTnek, az egyik legtehetségesebb ma élő matematikusnak a mondása: »a mi számunkra nincs »ignorabimus« s szerintem a természettudományok számára legkevésbé. Tudnunk kell és tudni fogunk.«

A századfordulón a közösségi szellemnek művészetekben és tudományban egyaránt érezhető ideges feszültsége robbantotta ki a szintézist. Azt a szintézist, melyet a differenciálás kora után az egyéni lélek is felismer s mely a jelenségek objektív, szükségképeni értékére mutat rá. A szintetikus úton felismert jelentés a részek előtt és fölött az egésznek tulajdonít magasabbrendű értéket. Az így megismert objektív érték ugyan az egyéntől független, általa megértett, de nála mégis magasabbrendű. Azonban azzal, hogy az egyén öntudatosan megismerte, már magáévá is tette ezt a lényegét. Továbbá épen az érték objektív igazság volta egyben már kényszerítő erő is, melynek szolgálatába azonban az egyén öntudatosan és belső szükségből szegődik. Ez a fok tehát az autonómia foka. Az egyén cselekedete többé nem kötetlen, mert belső szükség hajtja (a megismert és magáévá tett objektív igazság öntudatosító és kötelező ereje), másrészt azonban csakis belső szükségnek s nem külső kényszernek enged. A benne élő szükségképeniséget ugyan nem a világtól függetlenül ismerte fel s továbbra is, sőt még fokozottabban tárul elé az egész természet magasabbrendű szervezettsége és értelme, de az azt irányító és organizáló erőt a maga belső kényszerével rokonnak érzi, sőt az utóbit csak mint az egész emberiség felett uralkodó

közösségi léleknek bennevaló megnyilatkozását tekintti. Épen azért bír kötelező erővel ez a felismerés, mert reámutat arra, hogy az élő s az egyes emberekben formát öltő magasabbrendű lélek csak annyira teljesedhetik ki, amennyire azt hordozói, az individuumok lehetővé teszik. Ezután az egyén tehát a »kellés« világát szolgálja és ez a legmagasabb fejlődési fok, amelyre eddig a földi természet eljutott.

A fejlődéslélektan tehát válaszolni tud a fejlődés mibenlétének kérdésére. A válasz nem tartalmaz tárgyi motívumokat s a fejlődést a globális egészeztől a differenciáltabb egészek felé való haladásban látja. Ez a haladás teremtő jellegű, amennyiben minden további fokozat minőségileg is újat hoz. Egyén és közösség gazdagodva kibomló fejlődés útján halad.



## **MÁSODIK RÉSZ**



## I.

### A parasztság régi arca

Láttuk, hogy az egyéni és közösségi parasztlelket egyaránt a parasztnak a természethez való viszonya, mégpedig épen a természethez való kötöttsége jellemzi. A mai alakulás épen ennek a viszonynak a változásával kapcsolatos. A változás időpontját nálunk TESSEDIK SÁMUEL munkásságától számíthatjuk, kinek felléptével kezdődik tulajdonképpen a mezőgazdaság racionalizálása. SZÉCHENYI elgondolásai már a felvetett gondolat továbbfejlesztését és nagyszerű kiépítését jelentik. A változás lényege abban áll, hogy az azelőtt apáról-fiúra változatlan örökségként szálló termelési mód tudatos és *tanult* munkává válik, melynek folyton változó módját külső tényezők, a piac s a haladó industrializálódás szabják meg. Kétségkívül nagy változást hozott a rendiség megdőlte is, ez azonban inkább a paraszt társadalmi és jogi helyzetét s nem annyira a természethez való viszonyát alakította át. A fejlődő technika és a piachoz igazodó racionális termelési mód azonban igen lassan hódították meg a parasztságot s ez a folyamat még ma sem ért véget. A folyamattal magával később foglalkozunk, jelenleg számunkra az lényeges, hogy egész a XIX. század végéig oly parasztszemlélet alakult ki, mely ettől a változástól lényegileg idegen volt s mely a maga világában egy viszonylag egységes és a városi kulturától eltérő paraszt kultúrát termelt ki. A rendiség megdőlte a múlt században még nem törte meg ezt a

képet, a termelés módján nem változtatott, mert amint SZEKFŰ mondja: »a hirtelen felszabadítást nem előzte meg modernebb gazdálkodásra nevelés... Megbízható szemtanú szerint a magyar paraszt még a hatvanas években is oly felületesen végezte a vetést, hogy azt inkább földkaparásnak lehetett nevezni.« Az önállósult, de felszereletlen apró gazdaságok tanulatlan tulajdonosaik minden energiáját lekötötték, úgy hogy az újonnan keletkezett rend politikailag is csak statisztika szerepet játszott.<sup>1</sup>

A régi parasztkultúra kifejlődését egy pozitív és egy negatív ok segítette elő. Negatív ok: a várostól való viszonylagos elzártság. Földesurával, vagy más magasabb társadalmi réteghez tartozó egyénnel érintkezett ugyan a parasztság, ez azonban annyira »idegen elemekkel« való érintkezés volt, hogy a lényeges utánzásnak még csak a lehetősége sem vetődött fel. Elemeket átvett, de ezek a paraszt életkörülményei közt, annak struktúrájába ágyazódtak be s így az új elem funkcióját már a régi struktúrától nyerte. Így pl. ha a népmesében a boszorkány repülőgépen kergeti áldozatát, a repülőgép csak a régi seprő funkcióját teljesíti s nem jelent lényegszerinti struktúrális változást.<sup>2</sup> Vagy pl. érdekesen dokumentálják az idegen kultúra motívumainak, mint külső, dekoratív elemeknek beszüremlését a debreceni csónakos fejfák röneszánsz motívumai, azonban ebből még nem következik, hogy a fejfák maguk »versunkenes Kulturgut« lennének. Sokkal inkább a halászattal foglalkozó parasztok mindennapi életének természetes szülöttjei. Amíg a beszüremkedett hatások csak elszigetelten jelentkeznek s leginkább mint külső, dekorációs elemek jutnak szerephez, a parasztnak a természethez való viszonyát lényegesen nem változtatják meg. Csak amikor a változás bensőségessé válik, vagyis ennek a viszonynak a gyökerét belülről támadja meg, akkor beszélhetünk



A miliő-egyen viszonyban, — kezdetű bekezdés elé

## 1.) AZ ALKALMAZKODÁS TÖRVÉNYE

alfejezet cím olvasandó.

a paraszt szemléletének, eszméltségi fokának, változásáról is.

A miliő-egyen viszonyban, a parasztnak és a természetnek kölcsönös funkciójában rejlik a pozitív ok. Ez a viszony röviden reflektálatlan **BENNE-LEVÉSSEL** fejezhető ki, ahol a bennelevés a kívülről való tudatos beleélés ellentétét szándékozik kifejezni.<sup>3</sup>

Ennek a fogalomnak egyik jegye egy bizonyos, nem tudatos, hanem spontán *belenyugvás*. Belenyugvás mindenek előtt a föld természetes és mesterséges monopol jellegébe. A föld természetes monopol jelleggel bír, mert csak korlátozott mennyiségben létezik. E mellett azonban földrajzi fekvése minőségileg is megszabja felhasználásának lehetőségeit (klíma, talajminőség, fekvés stb.).<sup>4</sup> Mesterségesen ugyan lehet változtatni a föld természetes monopol jellegén, azonban épen az jellemezte a paraszt gazdálkodást, hogy ez a változtatási szándék egyrészt a technika akkori fejletlensége, másrészt — később — anyagi okok miatt távol állott tőle. Mindezekhez a parasztság igen alacsony műveltsége járult. Azok az erdőirtások és vízlecsapolások, melyek elszigetelten régebben is a föld természetes monopol jellegét legalább mennyiségi értelemben korlátozni igyekeztek, a parasztság szellemétől idegenül és kívülről indultak. A földmunkások legfeljebb végrehajtói, de nem kezdeményezői voltak ezen akcióknak. A paraszt belenyugvással vette földjének természeti sajátosságait s (bár *teljes* passzivitásról földművelő népeknél egyáltalában nem beszélhetünk, hiszen a föld legprimitívebb megmunkálása, így pl. trágyázása bizonyos mértékig már alakításnak vehető,) a természet rendjébe való aktív belenyúlás is csak annak természetes regenerálódásán alapult. Így pl. a legmagasabb fokú termelési mód a háromnyomásos rendszer volt,

mely még mindig csak a föld természetes regenerálódását aknázza ki.

Ugyanilyen belenyugvás volt tapasztalható a föld mesterséges monopol jellegével szemben is. A mesterséges monopol jelleg a föld magántulajdonná válásából következik, — amennyiben a földbirtokos réteg azt magának sajátította ki, mesterségesen monopolizálta. A föld mesterséges monopol jellegének elismerése főként a rendiség megdőltéig jellemvonása a parasztságnak, de azóta is, csak az utóbbi évtizedekben jelentkeznek olyan, a parasztság soraiból kiinduló mozgalmak, melyek földosztást követelnek. A földművelő nép, a jobbágyság számára, természetes volt a birtokelosztás akkori formája. FARKAS GEIZA<sup>5</sup> és ERDEI FERENC<sup>6</sup> egyaránt kimutatják, hogy a paraszt földesurával szemben belenyugvó, lojális viselkedést tanúsított s »ha voltak is parasztlázadások, véres zendülések, azok csak azt mutatják, hogy koronként oly rettenetes volt a parasztság sorsa, hogy még a parasztnak is kibírháthatatlan volt. Nem az osztálykülönbség ellen szólt a felkelés, hanem a pusztá létért, legjobb esetben a zsírosabb parasztjólétért.« Lényeges változást az első nemzedék életében még a jobbágyság felszabadítása sem hozott, mert »a rendi korlátok ledőltségével a parancsoló mód kijelentővé vált... a paraszt mégis ugyanolyan maradt, mint jobbágy korában volt és urától ugyanolyan eltérő.«<sup>7</sup> A paraszt földjéhez és a termelés régi módjához hozzánöve irtózott minden erőszakos változástól, vagy pláne változtatástól, s tűrt az igénytelenség végső határáig. Mikor a helyzet számára elviselhetetlenné vált, akkor sem gondolt erőszakos változtatásokra, inkább kivándorolt s ezeknek a kivándorlásoknak a jellege nem más, mint: »futás a tűrhetetlen hazai viszonyok elől.«<sup>8</sup> Tömeges kivándorlások voltak Lengyelországba, Moldvába, később Amerikába. Ez mind a paraszt-

öntudat negatív jelentkezését mutatja s azt, hogy a paraszt öntudatlanul, kritika nélkül fogadta miliőjének, helyzetének természetes és mesterséges adottságait.

Ez a reflektálatlan belenyugvás foglalkozásának természetes pszichológiai követelménye volt. A mezőgazdasági termelés szerves folyamat s a természet rendjéhez igazodik. A munkaév beosztását az évszakok váltakozása szabja meg. A paraszt tavasszal a természettel együtt ébred s a nyár megfeszített munkája után lassan nyugszik el, míg a tél tehetetlen pihenésre kényszeríti. A munkanap beosztása hasonló tényezők eredményét mutatja. Azonban nemcsak a természet rendje és a föld monopol jellege kényszerítették a parasztot arra, hogy magát a totálisan felfogott és változhatatlannak vélt világrend egyik funkcióteljesítőjének érezze s feladatát folytonos alkalmazkodással, de épen olyan természetes készséggel teljesítse, mint pl. a nap, mely szokásos pályáját újra és újra befutja. Emellett állandóan éreznie kellett a természetben rejlő magasabb erőt, melynek szeszélye egész évi munkáját egy csapásra tönkretelheti. Az elfojtott tendenciák lassan vagy visszafejlődnek, vagy álúton törnek érvényesülés felé. Mivel a miliő-paraszt viszony évszázadok folyamán csaknem változatlan volt, a belenyugvás és alkalmazkodás a közösségi szellem jellemzőjévé lett s minden, a közösségbe beleszülető egyénre rákényszerítette a maga hatalmát. Érdekes volna megvizsgálni, hogy a tudalévően konstitucionális gyökerű fáradékony-sági görbe a parasztság életében generációkon keresztül, a kötött munkaritmus szükségletei szerint hogyan alakult.

A parasztnak családjához, vagyis szociális környezetének legszűkebb köréhez való viszonyát is a termelési mód határozza meg. A család elsősorban is termelő közösség. A miliőben való differenciálat-

lan benneélés itt is tapasztalható. A parasztcsalád a múlt század hetvenes éveiben még legtöbb helyen nemzetség és »had« jellegű volt, vagyis a közös föld köré gyülekező családok együtt maradtak s a fiatal házasok családjai nem szakadtak el az apai háztól. A családon belül a tagok nem mint individuumok érvényesültek, hanem nemük és életkoruk szerint mint a termelés munkájában különböző funkciók végrehajtói.

Sajátos a gyermekek szerepe és neveltetése ebben a közösségben. A munkaterületet nem az egyéni arravalóság szabta meg, a gyermek pedagógiai elvek szerinti neveléséről szó sem esett. Étkezésben is alig mutatkozik eltérés gyermek és felnőtt között: az elválasztás után a gyermek csakhamar teljesen a felnőttek kosztjára tér át. A nevelés nem mesterségesen, hanem természetesen ment végbe, a gyermek észrevétlenül *belenőtt* a felnőttek munkájába. Az öt éves gyermek többé már nem minőségileg különböző élőlény, hanem inkább miniatűr felnőtt. Apró állatok gondozása s a ház körüli segítség a termelő munka fontos részesévé tették; szórakozása sem sajátosan gyermeki játék, hanem a felnőttek munkájának kicsibeni utánzása és gyakorlása. Tehát itt az előkészület az életre, azonban differenciálatlan közösségbe születvén, nevelését nem külön, s tudatosan erre hívatott szerv végezte, hanem maga a mindennapi, sokszínű globális élet. A természetes és korai »belenövést« elősegíti az is, hogy közelebb van az elérendő fok. A társadalom fejlettségi fokával emelkedik az iskolai korhatár kitolása is. A plaszticitás korának hosszúsága a közösség pszichológiai fejlődésével nő.<sup>9</sup>

A közösség tudatos differenciáltságának hiánya természetesen nem zárja ki azt, hogy észrevétlenül is ne képződtek volna a kifelé egységességnek tetsző társadalmi rétegen belül, további réte-

geződések. Ez azonban nem az egyénnek és a közösségnek szétválasztását s az egyénnek sajátos képességei szerint való tudatos és szándékos beilleszkedését jelenti, hanem az egész közösségnek természetes, az egyéni akarattól független rétegződését. A rétegződés már a telkes jobbágyok és a zsellérek közti különbség formájában is megvolt. Azután is a birtokmennyiség képezi az osztályozás alapját. Az ilyenformán kialakult rétegződés szintén természetes és — főként lefelé — áthághatatlan adottságnak számított.

A házasulandók egymáshoz illését is a birtok nagyságához igazodó hovatartozás szabta meg. Az élettárs választásnál nem az egyéni hajlandóság, hanem a szülők akarata érvényesült. A szülők akarata pedig csak a kialakult és kötelező közösségi szellem végrehajtójának szerepét játszotta. (Természetesen úgy az eddigi, mint a következő megállapítások csak empirikus szabályszerűségek és nem kizárólagos törvények.)

Ez a parasztgazdálkodás önellátáson alapult. Az életszükségleteket kielégítő anyagok és eszközök — hús és növényi ételneműek, ruházati cikkek és a munkához szükséges eszközök — lehetőleg házi előállítására való törekvés két lélektani okból magyarázható. A paraszt a természetnek kiszolgáltatva érezte magát s a tudatos és szándékos szervezés gondolata tőle idegen lévén, lehetetlen volt egy messzeeső technikai rendszerre bíznia magát. A paraszt elviselhetetlennek érzi azt a tudatot, hogy háza kenyér nélkül maradjon s az *önfenntartás ösztöne* indította arra, hogy tőle telhetően, a maga erejéből biztosítsa a családja számára szükséges mindennapiakat. Ez magyarázza pl. azt, hogy a szomszédsági viszony a távollakó rokonságnál szorosabb kapcsolatot jelent, mert szükség esetén a szomszéd hamarabb segítséget szolgáltathat.

A másik ok a paraszt *situációhoz kötöttségé-*

ben adható meg. Eszerint materialisan kötve lévén miliőjéhez, a természethez, idegen számára az a gondolat, hogy egy absztrakt elgondolás alapján berendezett s az életszükségleteket a fogyasztóhoz üzleti elosztás alapján juttató szervezetre bízta magát. Számára a búza az ő búzáját, a hús az ő háziállatainak húsát stb. jelenti s a ruhanemű is különös értéket nyer; ha háziszóttos. Munkaeszközei, sajátfaragású botja, pipája, nem pusztán eszközi jellegűek, hanem személyes élmények s a hozzáfűződő szituációk folytán életének részesei is. A paraszt nem távoli, racionális célokért dolgozott s minden munkássága az önfenntartás és a pillanatnyi szituáció szolgáltatta szükségletek kielégítésére irányult. Ez már a gyermekek elfoglaltságában is megnyilvánult. Míg a városi gyermek tőle idegen, ismeretlen célok érdekében, a felnőttek vezetése alatt, évekig kénytelen tanulni, addig a parasztgyermek már igen alacsony korhatártól kezdve látja cselekedeteinek közvetlen hasznát s oly cselekedeteket végez, melyek a pillanatnyi helyzetben nyerik magyarázatukat. A szituációval egybeolvadva, magától adódónak érzi saját szerepét s öntudatlanul kötelezőnek ismeri el azt. Így nő bele s olvad egybe azzal a miliővel, mely az ő szubjektív átélésében emberek, állatok, növények, föld és természeti erők globális és totális képét alkotja.

A szituációhoz kötöttség a paraszt *beszédmodorában, tér és időszemléletében* is megnyilatkozik.<sup>10</sup> Ha például valamely bűnüggyel kapcsolatban tanúskodik vagy bármely más esetben felvilágosítást kell adnia, nagy bőbeszédűséggel s a lényegtelennek látszó körülmények aprólékos elsorolásával adja elő az eseményeket. A maga számára ugyan legtöbb esetben egy-két szóban fogalmazza meg a történeteket. Még ha gyilkosságról van is szó, ez számára majdnem természetes, hiszen naponként születés és halál szemtanúja s az élet törvényeit

megszokott természetességgel fogadja. Ha azonban úgy érzi, hogy *magyarázatot* kell adnia, akkor ezt csak a legapróbb részletek elsorolásával képzei el. Ennek oka az, hogy materiálisan kötött, absztrakcióra kevésbé hajlamos. Az esemény rögzítődik a helyhez, időhöz, jelenlévő tárgyakhoz, személyekhez, szóval a pillanatnyi szituációhoz. Magyarázata nem annyira oknyomozó és lényegkereső, hanem inkább *leíró*. A térszemlélet, mint: »az anyagi tárgyaknak, vagyis a reális térnek három irányú kiterjedéséről szerzett és kidolgozott érzetek együttese«. <sup>11</sup> a parasztnál nem elvont irányokban jut kifejezésre s valamely hely meghatározásában mindig *tárgyi* elemek szerepelnek. Ha pl. tanyák közt járó ember paraszttól kér útbaigazítást, a legritkább esetben kap az égtájakkal vagy balra, jobbra szavakkal jelzett választ, hanem gémeskútak, házak vagy egyéb nevezetes pontokhoz rögzítik az irányítást. (Érdekes volna részletezni, hogy a helységnevek mennyire mutatják ezt a tárgyi rögzítést.)

Ugyanígy az idő konkrét egymásutániség, vagy egyszerre történés formájában jelentkezik, vagyis itt még fokozottabban áll *az időnek a térbevetítése*. A történeti időt nem dátumhoz kötik, hanem eseményekhez: árvíz, szárazság, újkenyér, vagy a család keretein belüli nevezetes eseményekhez. A jelen idő beosztása és meghatározása a termelés szakaszaihoz (szántás, aratás stb.) igazodik s az egyes napok időpontjai sem az óra, hanem inkább a nap állása szerint jelöltetnek meg.

Mindhárom példa azt mutatja, hogy a paraszt szemlélete *diffúz*, az egyes elemeket nem különíti el. Nem fogalmakat, hanem konkrét tárgyakat ismer. Azonban a konkrét tárgyakat sem mint önmagukban valókat, hanem mint akciónak tárgyát s így azok jelentését hozzájuk való viszonya befolyásolja. Egy ásó az ő szemében nem: nyélből álló és annak egyenes folytatásaként ráillesztett, lapo-

san kiszélesedő, éles vasdarab, sztatikus tárgy, hanem munkájának segédeszköze, melyhez annak dinamikus használata folytán mozgási képek kapcsolódnak. Nem AZ ásóra gondol, hanem egy, vagy több konkrét ásóra, melyek képéhez a munkaközben lekopott, csiszolódott él, vagy az esetleges csorbulások, görbülések elválaszthatatlanul hozzákapcsolódnak. Számára egy szép naplemente sohasem festői képet jelent, hanem szeles, vagy derűs időt a holnapi munkához.

Mivel a tárgyak megnyilatkozási formájukban, dinamikus kapcsolatokkal színezve élnek képzeletében, miliője elemeiről alkotott szemlélete erősen *fiziognómiás*.<sup>12</sup> Vagyis a tárgyakat, emberket nem belső, önmagáért való értékük szerint, objektíven ismeri meg, hanem azok megnyilatkozási formájából következtet jelentésükre. Mivel ismeretei nem tudatosan és világosan tagoltak, a tárgyak megnyilatkozó vonásait az egészen szétdiffundálónak képzelem s sokszor az egész szóbanforgó miliőelemet egy kiemelkedő vonásáról ítéli meg. Ez figyelhető meg a névadásoknál s az úgynevezett »csúfneveknél«. Például a XVII. század elején a székelység körében a következő nevek szerepelnek: Fejes Mátyás, Medve István, Hamar István, Dúló Balázs, Sánta János<sup>13</sup> vagy a ma is élő paraszt csúfnevek, mint Zsíros József, Keszeg Pál, Nagyszájú Máté, Nyelves Anna stb. A fiziognómiás érzékelés egyik alapja annak is, hogy rút külsejű öregasszonyokat boszorkányoknak tartanak s nyomorék emberekben vagy állatokban (pl. sánta fekete macska) gyakran a rosszszellem megtestesülését látják. Azért, mert a külső vonásokból, a megjelenési formából, mozgásból következtetnek s a fiziognómiás tulajdonságokat az egész egyeden szétdiffundáltatják.

A paraszti *esztétikára* egyáltalán nem érvényes az érdek nélküli tetszés kritériuma. Nem az önmagáért való esztétikai érték, hanem a hasznos; nem



az elvont, hanem a gyakorlati életben értékes tulajdonságok tetszenek. A menyasszony akkor szép, ha egészséges, munkabíró menyecske válik belőle. Szép egy kapa, ha jól kézhez illik s szép az eső, ha a vetésnek szüksége van rá. Szőlővirágzás vagy gabonaérés idején az égháború nem nyújt a gazda számára »fenséges esztétikai élvezetet«, mert kezét tördelve gondol arra, hogy elveri a termést. A szépet nem tudja elkülönítve, önmagában szemlélni, mert a tulajdonságok számára diffúzan és homályosan, csak az egész globális szemléletét színezi.

Az *erkölcsi élet* individuális és közösségi megnyilatkozásai sem szemlélhetők önmagukban, hanem csakis a mindennapi élet munkájába ágyazva. Az individuális erkölcskódex legfőbb parancsa: a szorgalom. Épen ezért a paraszttársadalomban az erkölcs szónak nincs meg az, a fogalmat pusztán a nemi erkölcs területére szűkítő színe, mint pl. az átlag városi ember szemében. Az erkölcs parancsai nem egyes cselekedetekre vonatkoznak s a tettek megítélése mindig a pillanatnyi szituációból következik. Ép azért, mert a cselekedetek sohasem elszigetelten, önmagukban értékesek vagy értéktelenek, hanem az egész élet s főként a termelési folyamatba ágyazva nyernek jelentést. Ezzel magyarázható az, hogy pl. a férfinek házastársával szembeni hűtlenségét többnyire csak akkor ítéli el a közösség, ha kedvesének tárgyi ajándékokat (pl. pénzt) ad s ezzel a családi közösség gazdasági érdekeit megőrövidíti. Az erkölcsi törvényt a természeti és természetfeletti erőknek a közösségi lélekben tükröződő szelleme szabja meg. »Minthogy minden tag vádoló és vádlott, ítélő és végrehajtó volt, az alapúl fekvő erkölcsi értékek a legszükségyszerűbb és legtársadalmibb értékelések voltak. Legfőbb bűnök azok voltak, amelyek a paraszti állományt támadták meg... Bűnös volt a férfi, aki nem dolgozott, az asszony, aki nem szült és a gyilkos, aki egy ember-

rel megkevesbítette a csoportot.«<sup>14</sup> A közösségi szellemben a helyzethez kötött ítélet egyik megnyilatkozása volt pl. a betyár-becsület. Gazdagtól lopni szinte erény, a szegényt megrövidíteni bűn. A munkában hasznos erő fitogtatása, verekedés, duhajkodás szinte erény számba ment. Ez a paraszterköles hasznossági, vagy szociális gyökerű, tehát nem autonómián, hanem heteronómián alapul. (A természeti és szociális milió uralkodik az egyéni ítélet felett.)

Az egyes falvakban vagy tanyavidékeken természetesen eltérések mutatkoznak a konkrét cselekedetek megítélésében. Vannak falvak, ahol a leányanyaság bűnnek számít, máshol pedig természetes elnézéssel fogadják. Azonban mindig az illető közösség szelleme az, mely irányít, tehát pl. a leányanyasággal szemben az illető falu közösen kialakult véleménnyel foglal állást. Számunkra csak az a formai elem lényeges, hogy a közösségi szellem ítélt, heteronóm uralmat gyakorol az egyén felett s ebben a vonatkozásban kevésbé érdekel bennünket az ítélet tartalmi minősége, mert ez vidékenként és szituációnként változhatik.

Az esztétikai és erkölcsi szemlélet tehát szintén a természeti és szociális milióban való differenciálatlan »bennelevést« fejezi ki.

A paraszt globális szemléletét a tagolatlan, diffúz és homályos jelzők mellett, a *komplexitás* is jellemzi. Ez a komplexitás leginkább a jelenségek mágikus szemléletében tükröződik. Mivel a paraszt miliójének törvényeit csak tapasztalatilag ismeri, a bennük megnyilatkozó, számára természetest, illetőleg természetfölöttit nem választja szét. Ha valamely jelenséggel kapcsolatban a véletlenek összejátszása folytán, valami rendkívülit tapasztal, kétkedés nélkül tulajdonít az illető jelenségnek irreális, természetfeletti erőt. Ha pl. egy rút külsejű öregasszony valamily okból átkot szór egy paraszt-

családra s másnap, valamely biológiai ok folytán a tehén pl. nem adja le a tejet, habozás nélkül boszorkánynak kiáltják ki az öregasszonyt s természetfeletti, mágikus erők birtokosának tekintik. Épen azért, mivel természetes jelenségekkel gyakrabban találkoznak, a megszokott valóságnak kisebb jelentőséget tulajdonítanak, mint a rendkívüli s megdöbbentő jelenségeknek. Ahol természetfeletti erő megnyilatkozását vélik felfedezni, épen az eset rendkívülisége miatt fokozottan érzik, kiszolgáltatott, passzív szerepüket. Mivel azonban a reális és irreális különbségét nem érzékelik, — hiszen a parasztság a reális törvényeit sem okozati összefüggésükben ismeri, — reális és irreális, racionális és irracionális színesen olvadnak egybe, mindegyik változhatatlannak tűnik fel, csak a rendkívüli esetek — épen kevésbé megszokott voltuk miatt — még inkább éreztetik hatalmukat. Ezért tulajdonít nagyobb hatalmat, parancsoló erőt a valóság felett az illúziós érzékeléseknek, az álomnak, egyes kiválasztottak látomásának. Ezért fél a boszorkányoktól és igyekszik a táltosok jóindulatát megnyerni. Az illúzió a valóság felett való uralma jellemzi épen a mágikus szemléletet.<sup>15</sup> Az illúziós, mágikus szemlélet az alapja minden babonának, varázslatnak, kuruzslásnak, rontásnak stb., mert mindezekben az irreálisnak a reális felett való uralma jelentkezik.

A mágikus szemléletben érdekes szerepet nyer a *pars pro toto* elve, ami korántsem az egyes tulajdonságoknak egyes szervekre való rögzítését jelenti, hanem sokkal inkább azt, hogy egy tulajdonság az egészen szétdiffundál s, hogy egy részben az egész tükröződik. Pl. Erdélyben élő babona volt, hogy ha a neménytelen szerelmes levágott körmevégét ételbe keverve, megétette szerelmesével, akkor szerelme is átszállt az illetőre. Vagy pl. ha valaki az ellenfél három hajaszálát meggörbíti,

akkor ezzel ellenfelének erejét is megtöri.

A *totális szemléletforma* is érezteti hatását a mágiában. Bármely praktika, rontás vagy gyógyítás a közhiedelem szerint csak akkor jár eredménnyel, ha annak minden formai kelléke teljesül. A praktikáknak századok folyamán bonyolult rítusuk alakult ki s hatás csak akkor várható, ha a praktika egész lefolyása s minden részlete szigorúan a kialakult törvények szerint történik. Már egy elem hiánya vagy helytelen alkalmazása is lerontja az egész hatását. Tehát csak a praktika totális egysége hat, részletek önmagukban eredménytelenek. Ez a szemlélet nagyban erősítette a mágia hatalmába vetett hitet, mert ha a várt hatás elmaradt, mindig elképzelhető volt, hogy a praktika végrehajtásába hiba csúszott. Ez a totalitásból folyó szigorú rend az oka annak, hogy mágikus hatásokat csak kevesen érhetnek el s a táltosság, boszorkányság, kuruzslás tudománya szellemi ősről utódra szállva, csak a beavatottak birtokát teszi. Így szövődött az egyes mágiát űző egyének köré a tisztelet és félelem titokzatos levegője.

A parasztmágia alkalmazási területe a materiális étellel való szoros kapcsolatot mutatja. A mágia nem valamely természetfeletti erőnek önmagáért való kultusza, hanem minden megnyilatkozási formája: babonák, kuruzslás, rontás stb. a mindennapi élet gyakorlatára vonatkoznak. Minden mágikus cselekedetnek rontás vagy javítás, — tehát gyakorlati célja és értelme van. Vagy az ellenség termésének, jószágának, családjának a megrontása s ezzel az ellenség kisebbitése, gyengítése vagy valamely meglévő baj elhárítása, tehát javítás. A paraszti élet egy jelensége sem szakad el az egésztől, mindenütt a tagolatlan, komplex »bennelevés« jelentkezik. A mágikus formulák gyakran mutatják a parasztság dinamikus szemléletét. A »pokolvert« gyógyító kuruzsló asszony lehuppan a földre és

ujjával mutatja az útat a betegségnek, melynek a föld gyomrába kell távoznia. A szembajos vizes kendővel törli meg szemét s a kendőt folyóvízbe dobva utasítja betegségét, hogy az is nyom nélkül távozzék tőle.

A komplex szemlélet érezteti a hatását a *vallás* és a *mágia* érdekes keveredésében is. Él Tápén egy öregasszony, aki a falu boszorkánya és kuruzslója egyszemélyben, vagyis a környéken élő mágiikus hiedelmek tudója. Ugyanez az öregasszony a tápéi templom szent-Antal szobrának »öltöztetője«, — ami annyit jelent, hogy a szent-Antal szobrocška talapzatát díszítő terítőket ő cseréli és mossa. Ez természetesen mély vallásos hitének megtisztelő bizonyítéka. Vallásosság és mágia szétválaszthatatlannál keverednek nála s ez a komplex szemlélet nyilatkozik meg minden kuruzslásában is. Így pl. a legtöbb gyógyítás idejét valamely egyházi ünnephez kapcsolja s a gyógyító varázsigékben a Miatyánk, Üdvözlégy és más egyházi imádságok töredékei a legsajátosabb népi mágia szólásaival keverednek. A meggyógyítottak hálából kicsi, hímzett terítőket ajándékoznak az öregasszonynak, aki azokat a szent-Antal szobor díszítésére használja. A vallásosságnak és a mágiának keveredése figyelhető meg pl. esküvők alkalmával, mikor a vallási szertartás alig választható szét a mágiikus alapú népszokásoktól. Pl. a menyecske vállára való selyemkendőt a templomig dobozban viszik, ott a kendőt az új asszony vállára terítik s visszafelé jövet, útközben széttépik a papirdobozt, hogy a kendő vissza ne kerülhessen abba, — a menyecske ne maradjon férj nélkül. Vagy pl. esküvő után a fiatal párból kifelé jövet, aki hamarabb lépi át a templom küszöbét, az lesz az úr az új családban, az fog parancsolni.

Azonban a vallásba nem csak mágiikus, hanem egész miliőhöz kötött szemléletüket beleviszik. A

vallási történeteket a mágia képeivel színezik s a parasztok ajkán élő vallásos énekek és legendák szituációhoz kötött, szemléletes, elbeszélő stílust mutatnak. Pl.

Jézus ágyán nincsen paplan,  
Jaj de fázik az ártatlan.  
Hogy is löhetne bundája,  
E'veszött a báránkája.<sup>16</sup>

## 2.) A PARASZTSZEMLÉLET OBJEKTIVÁLÓDÁSA

A parasztságnak eddig ismertetett, miliójéhez való viszonyából folyó szemlélete legtisztábban ott mutatkozik meg, ahol azt ő maga fejezi ki. Szemléletének objektíválódásában, vagyis a parasztművészet termékeiben. A globális »bennelevés« úgy a parasztművészet alkalmazási területében, mint annak formájában és tartalmában is kifejezésre jut.

A paraszt képzőművészet alkalmazott művészet. Sohasem az önmagáért való szépet akarja megvalósítani. A művészet nem külön működési terület s a művészi termékek mindig eszközi jellegűek. Ezért nevezi pl. VISKI KÁROLY a népművészet képzőművészeti ágát — díszítőművészetnek. A paraszt, amíg valóban a népközösség tagja marad, önmagáért való, falraakasztandó képet nem fest, sem pusztán az ábrázolásért szobrot nem farag. Ezzel szemben majdnem összes használati tárgyait díszíti, helyesebben bármely használati eszközét tekintve, találunk olyan vidéket, ahol azok egyúttal művészi munka hordozói is.

A legimpozánsabb képzőművészeti termék a paraszt ház. A milió lehetőségeihez való alkalmazkodást bizonyítja az, hogy az erdélyi parasztház többnyire fából, a dunántúli kőből, az alföldi vályogból épül. A parasztság egészséges anyagszeretete és *anyagismerete* mutatkozik a különböző építkezési formáknak, épületszerkezeteknek az anyaghoz igazodó stílusában is. Fából többnyire centrális típus, vályogból egytraktusost, kőből pedig oszlopos, széles tornácú házakat építenek. Díszítést a házak fa-

oromzatán, a prémlécen, a tornác, színelja kerítésén, kapun, ablakon és másutt találunk, tehát mindenütt az építés szerkezetébe illeszkedően. Az építkezés dekoratív elemei többnyire faanyagból készülnek, faragással, vagy lécek művészi összerakásával. (Pl. a székely faragott kapu, alföldi napsugárdíszes ház, stb.) A házépítés nem vált külön foglalkozási ággá, »lakóházát parasztságunk többnyire maga építi, legfeljebb ha gyakorlottabb társat... hív segítségül. A munkában azonban ilyenkor is részt vesz ő maga, egész háznépével, mi több, segíteni — ingyen vagy csupán »ellátásért vagy « kölcsönben « — a szomszédság és atyafiság is összegyűl«. <sup>18</sup> Ebben is a *parasztközösség tagolatlan volta* mutatkozik.

Már a parasztház építési formája és ornamentikája mutatja, hogy a szerkezetben megnyilatkozó parasztsajátosság mily természetes átmenettel válik kimondott díszítő művészetté. Pl. Az Erdélyben szokásos hosszanti deszkákból vagy vékony fatörzsekből összeillesztett kerítés már minden díszítés nélkül is, sajátos népi ártikulálást mutat s a kerítést tartó függőleges kis faoszlopok kezdetleges faragása lassú átmenettel olvad bele a végül gazdagon faragott kerítésbe, hol már a szerkezetből nem szükségképen következő, tehát kimondottan díszítő célzatú művészettel találkozunk.

Ugyanilyen észrevétlenül természetes a többi fábólkészült használati tárgy ornamentikájának születése is. A székek egy lapból készült hátának formája az egyszerű lekerékítéssel kezdődő s a legdíszesebb növényi és szív alakokat utánzó formák gazdag skálájáig fokozódik. A parasztház belső berendezésének minden eleme módot ad a parasztszemlélet művészi objektíválódására s ugyanígy valamennyi fából készült eszköz, a régi faedények, bot, ostornyél, pipa, tarisznyában hordozható sőtartó stb. A halál ünnepélyességét tisz-



telik a gazdag faragású fejfák, melyek egyben a foglalkozásával teljesen egybeolvadó s mindenütt annak szellemét kidomborító parasztszemléletet dokumentálják. Pl. a halászattal foglalkozó vidékek csónakalakú fejfái, vagy a sok harcot állott széke-lyek kopjafái. Ugyanez a miliőben maradó motívumtalálás jelentkezik a makói és apátfalvi halásznépek u. n. sárkányos kapudíszítésén. U. i. ha ezen környék kapumintáit időrnedben sorakoztatjuk, akkor a legrégebb minták szinte természetes halformáitól a legújabb, bonyolultan elstilizált díszítő elemekéig minden átmenetet megtalálunk. Ezzel szemben éppen a díszítő elemek körében gyakran találunk az uralkodó rétegből átszivárgott röneszansz, barokk, rokokó, ampír stb. motívumokkal, ezek azonban elemenként beleolvadtak s áthasonultak a parasztszemléletnek megfelelő struktúrákba. A parasztság *anyag* miliőjéhez való *egészséges alkalmazkodását* mutatják VISKI KÁROLY következő szavai: » A nép a maga alkotta tárgyak körében teljes anyagismerettel dolgozik. Tudja, hogy miért használ szekrénynek bükkfát, ostornyélnek szilvafát, kapunak tölgyfát...«<sup>19</sup>

Azonban nemcsak ugyanazon anyag, pl. a fa különböző fajtáit variálja a szükségnek és lehetőségeknek megfelelően, hanem díszítő művészetének egyéb anyagait is. Példának okáért csont, szaru és bőrmunkák a pásztorok körében; hímzés, szőttesmunkák a női munkakörben találják meg a helyüket. Mindezen munkák közös jellemvonása az anyagismeret, vagyis a materiális adottságokhoz való alkalmazkodás. Formákban a szituációhoz való kötöttség, motívumokban pedig vagy a mindennapi élet köréből vett elemek alkalmazása vagy a városi kultúra beszüremkedett elemeinek áthasonítása s a saját struktúrába való beolvasztás.

A népművészet másik nagy területe: a hagyományok, vagyis a népi kultúra szellemi úton örök-

lődő termékei. Ide sorolandók a főként születés, házasság, halál eseményei köré fonódó szokások, hiedelmek, továbbá a népköltészet, (ballada, mese, parasztdalok stb.) sőt végül a népi játékok és a tánc. A népi kultúra szellemi termékeinek a városiakkal szemben, legjellemzőbb tulajdonsága: a folytonos alakulás, rögzíthetlenség. HONTI JÁNOS szavai szerint » a hagyományozás minden új mozzanata, a hagyomány minden új megjelenítése — mondhatjuk — új alkotás... Így nevezhető aztán a népi kultúra javainak megteremtése *kollektívnek* az egyéneken alkotó városi kultúrával szemben. Hiába van egyetlen első egyéni szerzője a néphagyománynak is: a hagyományozás minden egyes láncszeme egyaránt fontos. A hagyományozásban az egész közösség dolgozik: közvetlenül, mint a hagyomány láncszemeinek összessége, közvetve mint a hagyományozás módját a közös ízléssel és igényekkel közösen meghatározó szubsztrátum.«<sup>20</sup> Tehát már a teremtés, hagyományozás módja is mutatja, hogy az egyéneken, mint hordozókban és kiteljesítőikben megnyilatkozó közösségi lélek — amit HONTI szubsztrátumnak nevez — irányítja az alkotást. A differenciálatlan közösség az, mely *öntudatlanul* alkot. Öntudatlanul azért, mert az alkotás nem szándékosan történik, hanem jókedve vagy egyéb hangulatainak spontán kifejezésére. Öntudatlanságát mutatja továbbá, hogy a nép maga sohasem gondol rögzítésre s nem fél plágiumtól. Dalai, meséi, balladái folyton ujjáalakulva, természetesen változnak. Amíg ez a közösségi szellem élő valóság, addig a legtarkább változatok is a lényegét, a szellemet megtartva, csak térben és időben változó szituációknak megfelelő színeződéseket mutatnak.

Ezt az élő közösségi szellemet erősíti az u. n. hasonulás, vagy rezonancia, mely a paraszt individuumok kifejlési vonalait konvergensekké teszi. Egy individuális eredetű, sikerült kifejezési mód, dal

vagy mese éppen azért nem hal el minden rögzí-  
tenség ellenére sem, mert a közös szellemet kife-  
jezve, a többi individuumban rezonanciára talál s  
a hasonló reagálások közös objektíválódását ered-  
ményezi. Addig, amíg az így fejlődő és objektívá-  
lódó közösségi lélek élő valóság, a szájhagyomá-  
nyok csak alakulnak, de nem pusztúlnak el. Pusztu-  
lásról csak akkor beszélhetünk, ha megszűnik ez a  
benső lényeg s így az idegen városi elemek a  
bomló struktúrát könnyen legyőzve, a maguk, szelle-  
mileg is idegen uralmát teremtik meg.

A közösségi szellem azonban nem csak a hagyó-  
mányozás formájában, hanem a népi költészet ter-  
mékeinek formájában és tartalmában is megnyilat-  
kozik. ORTUTAY GYULA foglalkozik részletesen  
ezzel a kérdéssel<sup>21</sup> s arra az eredményre jut, hogy  
a népköltészet kollektív jellegét két formai és egy  
tartalmi komponens mutatja. Mégpedig »a befeje-  
zés csattanója, jelzős szerkezetek, hasonlatok, kez-  
dőképek, a strófa szerkezet fordulója vagy az egész  
versszerkesztés formai alapgondolata előbukkan  
több más árnyalatú, más témájú versben is«. »Ahogy  
szövegbéli, ugyanúgy zenei formulákról is joggal  
beszélhetni.«<sup>22</sup> Emellett útal a témabeli megegye-  
zésekre, melyek átszövik a magyar folklór összes  
területeit. Minhárom fajta megegyezés egy a pa-  
raszt individuumokat összefogó, közösségi szellem-  
re mutat.

Ugyancsak erre a szellemre útal a népköltészet  
egy másik jellemvonása, amit *univerzálitásnak* ne-  
vezhetünk. Ha a folklór termékei egyéni érzelme-  
ket fejeznek is ki, — ezek többnyire nem az indivi-  
duális érzelmi differenciákat domborítják ki, ha-  
nem mindenki számára adoptálható érzelmeket. Hű-  
ség vagy csalfaság, szülők ellenállása, a hatalma-  
sok kijátszása stb., tehát olyan érzelmelek vagy tör-  
ténések, melyek a közösségben rezonanciára talál-  
nak.

Azt a globális szemléletet, melyet addig a paraszt élet minden területén kimutattunk, ORTUTAY a néphagyományokban is kimutatja, mint: totális szemléletformát. »Egész népi hiedelemvilágunkat a reális és irreális erők, racionális és irracionális hatalmak egységbelátása jellemzi.«<sup>23</sup>

A természetben és saját kulturájának termékeiben, tehát az egész miliójében való reflektálatlan benneélésre jellemző a művészi termékek *öntudatlan* keletkezése és használata. Nem egyszer találkozni olyan paraszt emberrel, aki háza oromzatának vagy kapujának szép díszítését nem is ismeri. Ha maga építette a házát, akkor még emlékszik, ha azonban már örökségképen kapta, akkor öntudatlan természetességgel használja azt s nem is eszmél rá, hogy azon valami rendkívüli is van.

Ugyancsak ezt az öntudatlan alkotást bizonyítja az a jelenség is, hogy ebben a paraszttársadalomban még nincsenek hívatásos művészek, olyan egyének, kiknek a műalkotás volna egyedüli foglalkozásuk. Egyeseket ugyan kiemel ügyességük s ezek társaiknak — alkalmilag — segítséget szolgáltatnak, de csak segítséget s szükség esetén mindenki maga alkotja meg, amire szüksége van. Azonban ezek az ügyességük által elismert, kiemelkedő egyének sem főfoglalkozásként gyakorolják művészetüket, s nem szakadnak el a termelési munkától vagy amennyiben igen, megszűnnek népművészetet teremteni. A parasztművészetet épen az jellemzi, hogy annak űzése nem differenciálódott külön foglalkozássá s a népművészet termékei is csak addig élnek, míg azok kitermelésében, alakításában az egész közösség vesz részt. Mégpedig sohasem az öncélú műalkotás szándékával. Legjellemzőbb erre, hogy a parasztok között a művész szó ismeretlen s ma is idegen, nem az ő spontán kitermelt szótáruk szülötte. A díszített tárgyat is »címeresnek, hímesnek« stb. nevezik s pl. rajz helyett is az írás

A parasztművészet összes felsorolt jellemvönásai szembetűnően jelentkeznek a parasztság táncában. Ez a tánc nem tudatosan tervezett és alakított, tánciskolákban elsajátított művészet, hanem az életritmusból észrevétlenül kitermelődő s mindig ahhoz alkalmazkodó »élettény«,<sup>24</sup> életforma. Az élettény szó jelöli azt a különbséget, mely a parasztművészet összes termékeit megkülönbözteti a városi műalkotásoktól. A parasztság körében élettényekről és élettermékekről beszélhetünk, melyek a mindennapi, szürkén ismétlődő munkaformától a gazdagon pazarló, ünnepélyes, művészi termékekig észrevétlen átmenetet mutatnak. Ennek az átmenetnek a két végpontja jelöli a paraszt életritmus végső határait, melyeknek váltakozó felbukkanása egy átfogó törvényre, a polaritás törvényére utal.

### 3.) A POLARITÁS TÖRVÉNYE

Eddig kimutattuk, hogy a parasztság életes energiáját tendenciái a természethez való alkalmazkodás irányába kanalizálják. Ez főként a termelési munka folyamán nyilvánul meg, de megtaláljuk a szociális életben, a közösség esztétikai, erkölcsi, mágikus, vallási szemléletében is, továbbá ennek a szemléletnek a népi kultúra termékeiben való objektíválódásában épügy. A paraszt alkalmazkodik a föld természetes és mesterséges monopol jellegéhez, családi, társadalmi élete a termelés szükségletei szerint szerveződik. Esztétikai, erkölcsi szemlélete a termelés szolgálatában áll, mágikus és vallási hite és hiedelmei a természet minduntalan tapasztalható s számára még le nem győzhető erejének jelentkezésében leli gyökerét. Szemléletének népművészeti termékekben való objektíválódása az anyaghoz és szituációhoz alkalmazkodik. Mindez azonban egy másodlagos fejlett tendencia, életes energiájának a szükséges és kikerülhetetlen alkalmazkodás tendenciája által való felhasználása, érvényesítése. Eközben az önfenntartás primér ösztöne is kielégülést nyer, hiszen a termelés első sorban ezt szolgálja, azonban az ugyancsak primér önkifejtés ösztöne nem nyerhet teljes kielégülést. Ha munkaközben sikerül is ezt a tendenciát egy másodlagos tendencia uralma alá hajtani, az önkifejtés kényszere más úton keres magának érvényesülést s mint látni fogjuk, ellentétekben robban ki. A paraszt életes energiája (ezt a szót BODA értelmezése szerint használva, az egyén testi, lelki, tehát összenergiáját magában foglalja) munka közben teljesen annak szolgálatába kanalizálódik, az elvég-

zendő munkára összpontosúl. A kényszer megszűnte után, a pihenés perceiben felszabadul s a minél teljesebb önkifejtés szolgálatába áll. Ebben a periódusban nem az egyén alkalmazkodik, hanem ő alkalmaz; háza, állatai, stb., melyeket eddig ő szolgált, most az ő szolgálatában állanak. Ezt az ellentétekben való kirobbanást, az energia poláris kanalizálódását, értjük a polaritás törvénye alatt. A polaritás törvénye a paraszt élet minden területén kimutatható s kimutatása szükséges, mert ebben a törvényben fogjuk meglegelni a parasztságról alkotott, oly ellentétes felfogások kulcsát. Hiszen, ha valaki a parasztról »tulajdonságokat« állít, mint: alázatos, szerény, igénytelen, szelíd stb., ezek mindegyike ép úgy bizonyítható tárgyi adatokkal, mint az illető fogalmak polárisai: gógös, igényes, pazarló, féktelen stb. Ép ezért nem tulajdonságok felsorolásával rajzolhatunk képet, hanem visszamenve a lélektani gyökerekig, ott kell olyan törvényeket találnunk, amelyek közös nevezőre hozzák a pillanatnyi szituációk szülte, ellentétes tulajdonságokat. Ilyen törvény az életes energiának a parasztok foglalkozásából folyóan szélsőséges kanalizálódása.

Messzi vezetne a magyar parasztság lakásvi-szonyait évszázados fejlődésükben végigkísérni. Lényeges számunkra, hogy a parasztház a legszükségesebb életfeltételeket kielégítő tűzhelyből s a köréje vont falból keletkezett. A múlt századig kialakult házformák két alaptípusra oszthatók, természetesen ez alaptípusokon belül gazdag variációkkal. Ez a két alaptípus BÁTKY ZSIGMOND szerint: az egysejtű (együzelő, tűzhelyes, szobás) és a kétsejtű (szoba-konyhás) házak. Az előbbi főként Erdélyben él, míg az utóbbi hazánk egyéb területein. Az első tisztábban őrzi még az ősi típust, az utóbbi szintén magyarországi eredetű, de felnémet hatás alatt fejlődött ki. Mindkét típus s különösen őseik, az egyéni igények legszűkebb ki-

elégítésére törekszenek — s ha hozzátesszük, hogy a főzés és hálás mellett gyümölcs, kender stb. szárítását, apró baromfi költetését és felnevelését is a házban végezték, — a ház szerepénél is kidomborodik a termelési folyamathoz való alkalmazkodás.

A polaritás törvényét érdekesen mutatja a két-sejtű, szoba-konyhás háztípus használati módja. Hétköznapokon, mikor a munka s az ahhoz való alkalmazkodás köti le a gazda minden energiáját, úgyszólván minden életszükségletet a konyha elégíti ki. Itt főz a gazdasszony (sőt nyáron a szabadban való főzéssel igyekeznek még a konyhát is kímélni), az este fáradtan összegyűlő család a konyhában (esetleg szabadban) mossa le magáról a munkában reá rakódó szennyet, majd a tisztálkodás nyomait eltüntetve, ugyanabban a helyiségben ülnek vacsorához. Vacsora után többnyire ugyancsak a konyhában tér nyugovóra a család, s a gazda, ha csak lehet, még ezt a kényelmet sem engedi meg magának, inkább a színljában, vagy egyebütt alszik, ép úgy, mint felnőtt fiai. A konyhában az asszony, leánygyermek s kisebb fiúgyermek alusznak, néha ketten, hárman ugyanabban az ágyban. Ezzel szemben a szobát többnyire »tisztaszobának« kímélik s a konyha zsúfolt használata mellett a tisztaszoba hétköznapokon üresen parádézik s vasárnap, vagy egyéb ünnepélyes alkalmakkor, — mikor a munka szünetel, — a gazda uralkodó vágyának kielégítésére szolgál. A munkanapok teljes alárendeltségével szemben tehát a csak parádézásra használt tisztaszoba biztosítja a gazda öndokumentáló tendenciájának érvényesülését. A tisztaszoba berendezése is alkalmazkodik a reprezentációs célhoz. A legszebb festett és faragott bútorok állanak itt, az ágyakat lehetőleg minél több párnával pupujázzák fel, melyeknek gazdag hímzése, érintetlensége nagy megbecsülésről tanuskodik. A falakon olajnyomatú



szentképek, gyakran igen izléstelen művirágok s egyéb, jórészt a városból beszüremkedett idegen elemek díszlenek. Az egész szoba a használhatatlanság s ünnepélyesség levegőjét árasztja, hangszorozva, hogy nem alkalmazkodik, hanem a primér önérvényesítés, már szinte hencegésbe menő túlzását szolgálja. A milliónek ez a darabja az egyénért van, s szolgálja azt. Itt szül az asszony, itt tartják a lakodalmat, keresztelőt stb., itt tehát a millió-egyén viszony megfordul.

A ruházkozásban ugyanez a jelenség mutatkozik. Munkaközben szó sem lehet öncélú öltözködésről. Nyári melegben a férfinép egész ruházata egy szál alsóruha. Sőt régebben, főként a pásztor emberek u.n. »zsiros gatyát« is viseltek, melyet állati zsírral teleszívatra, mesterségesen szennyeztek be, hogy így vízhatlanná és bepiszkolhatatlanná tegyék, s mosás nélkül viselhessék, míg testükről le nem szakad.<sup>25</sup> Télen válogatás nélkül, elnyütt, és átzsírosodott felsőruhadarabokat húznak magukra, melyeknek egyetlen céljuk a melegítés. Vagy gondoljunk a pásztorok subájára, melyek gazdájukat egész életükön át szolgálják. Nyári melegben a nők ruházata is gyakran csak ingből, pendelyből áll s bár általában díszesebb a nehezebb munkát végző férfiakénál, cifraságban mégis messze elmarad az ünneplő öltözetektől.

Az egyszerűen csak a test befedését szolgáló, hétköznapi viselet mellett erősen kitűnik az ünneplő ruha. Ha a munkáközben viselt ruhadarabok a magyar paraszt egyszerűségét, igénytelenségét mutatják, akkor az ünneplő viselet cifrálnak, pazarlónak mutatná őket. Finom len, gyapjú és bőranyagból anyagkimélés nélkül szabott és gazdagon hímzett, cifrázott ruhák szolgálják a paraszt tetszenivágyását, önérvényesítését. A népviseletre szintén ráillik az »élettény« megjelölés. Egyrészt azért, mert az életritmussal összenőtt lévén, tisz-

tán mutatja annak végletes váltakozását. Másrészt, mivel a szituációhoz és anyaghoz való alkalmazkodás sehol oly tisztán nem jelentkezik, mint épen a vidék adottságai és tradíciói szerint számtalan variációt felmutató *ruházkodás* terén. Életből fakadó s azt kifejező voltát mutatja a ruházkodási mód számtalan apró jelentése, mint pl. a párta vagy főkötő viseletének jelentősége stb. A ruházkodásból egy további tanulságot is leszűrhetünk. Említettük, hogy a parasztkultúra kialakulhatásának egyik oka a városi kultúrától való viszonylagos elzártság volt. Hogy ez a negatív ok valóban lényeges szerepet játszhat úgy a kialakulás, mint az életbenmaradás folyamatában, arra példa az is, hogy a magyar népviselet a pásztorság körében maradt fenn legtovább. Ugyancsak a pásztorok öltözködése alkalmazkodik a legtisztábban az anyaghoz, vagyis az adottságokhoz. Ugyanis még a paraszt társadalomban is a pásztorkodó emberek foglalkozásukból kifolyóan fokozottabb elszigeteltségben éltek. A pásztorság körében fennmaradt érintetlenebb népi kultúrának természetesen csak egyik s talán legszembetűnőbb ága a ruházkodás, s ezen kívül építkezésüknél és más élettevékenységüknél is ugyanezzel a jelenséggel találkozunk. Ez adja annak a ténynek is egyik magyarázatát, hogy Erdély sajátos történeti színeit jobban megőrizte, mint az Alföld, vagy a Dunántúl.

Étkezését tekintve a paraszt majdnem a főszenyiségig takarékos és igénytelen, — s a végletekig pazarló ugyanakkor. Mindkét jellemvonás külön-külön megmagyarázható a parasztnak a termeléshez való viszonyából. Ismervén a termelés nehézségeit, egyrészt megbecsüli, őrzi két keze munkájának eredményét, másrészt viszont annak tudatában, hogy gazdasági állománya a maga keresete, jogosultnak érzi annak önkényes felhasználását. Ennek a két szempontnak egyike sem tekinthető kü-

lön önmagában, hanem a kettőjük változása s változásuk törvénye adja a megértés kulcsát. Amikor dolgozik, akkor igénytelen és takarékos s a bőkezű pazarlás csak felszabadult, ünnepi hangulatának velejárója. A legnagyobb munkaidőben a gazda rendszerint csak este étkezik otthon. Kora hajnalban indul a munkába s tarisznyában viszi magával a reggeli szalonna-kenyeret vagy más egyszerű ételt. Délben leggyakrabban vagy közösen főzött (pl. aratás idején) krumplipaprikás, tarhonya stb., vagy a tarisznyában hozott szárazétel az ebéd. Este azonban rendszerint meleg ételt eszik (bár a szegénység néha még ezt is kiszorítja), azonban ez is a legigénytelenebb zsíros ételek közül kerül ki: vastagleves vagy paprikás, főttészta stb. Ebben a tanulmányban természetesen csak az életritmus formai jellegzetességeit kutatjuk, melynek keretein belül a tárgyi megvalósulás az esetenkénti és mindenkori adottságokhoz (anyagi és szociális helyzet, igények stb.) alkalmazkodik. A parasztember vasárnap az étkezés terén is többet enged meg magának s a mindennapi munkához alkalmazkodó gond alóli felszabadulás pedig a nem túl gyakori családi események alkalmával szinte észszerűtlen pazarlásig fokozódik. Keresztelő, halotti tor, de főként a lakodalom napokig tartó, ételneműekben dúskáló lakomákra ad alkalmat. Az állatok gondozása, mely a paraszt igényeit a lehetséges legalsó küszöb föléig fokozni képes, ilyenkor megszűnik a paraszttevékenység oly kizárólagos alkalmazkodásra kényszerítő funkciója lenni. Ilyenkor »alkalmaztatnak« hogy anyagul szolgáljanak a gazda munkából felszabadult önérvényesítő tendenciájának. Bárányt, borjút, sőt ökröket vágnak le s néha a baromfiak százait is. Csaknem az egész falu vendégeskedik egy-egy ilyen lakomán. Ha a szegénység összébb is szorítja az ilyen ünnepélyes alkalmak gazdasági kereteit, a vágy ott él minden parasztban, hogy anyagi

lehetőségeinek végső határáig »kitegyen magáért«. Néha egy lakodalmon többet fogyasztanak, mint más, munkával teli hónapok alatt. De épen az a lélektani rendeltetése, hogy a hosszú hónapok, sokszor évek áldozatos, önmegtágadó munkájáért és lemondásáért kárpótolja a parasztot. Tehát nem értelmetlen pazarlásról van szó, csupán az életes energia követeli néha a maga spontán érvényesülését az önkifejtés primér területén.

Egy másik s könnyen összeegyeztethető ellentétpár: a szüksézsavóság s majdnem a mogorvaságig menő nyersség, természetesség s ezzel szemben a cifrabeszédű s szinte rituálissá vált társas érintkezés. A két ellentétes viselkedési mód egyformán igaz, az egyik azonban a munka napjaira, a másik pedig az energia ünnepi felszabadultságára jellemző. Munkaközben a paraszt, modorra nem tekint s csak a legszükségesebb s szigorúan tárgyilagos beszédre szorítkozik. Beszéde az állatok etetésére, befogására s a termelő munka egyéb mozzanataira vonatkozó rövid, néha csak mondattöredékekből álló utasítások sora. A szüksézsavú beszédet, annak megértését az is lehetségessé teszi, hogy a munkának századok folyamán kialakult s mindnyájuk előtt ismeretes módja már a legtömörebb utasításokat is érthetővé teszi. Az objektiválódott kifejezésmódok közkinccsé váltak s a szekundér hasonulás törvényének alapján már a szüksézsavú utalások is ugyanazt a rezonanciát váltják ki. A természet törvényei a mindennapi érintkezés folyamán megszokottabbá válva, a születés és a halál bele nyugvással találkoznak, megbeszélésükhöz alig néhány szó elégséges. Ezzel szemben az ünnepi érintkezés területén bonyolult és szigorú szabályok uralkodnak. Mihelyt nem a termelés, hanem az ember kerül a középpontba, a legtermészetesebb emberi cselekedetek: leánykérés, búcsúztatás stb. sok szóval, furfanggal mennek végbe s a kialakult szabá-

lyok mindegyikének szigorú betartása kötelező. A felszabadult energiák végnélküli játékos mondókákban, játékos formulákban tombolnak. A szűkszavú paraszt, kinek mindennapi szótárából hiányzanak is a lelki élet differenciáltabb kifejezései s akit egészséges szemérme visszatart attól, hogy lelki állapotát sok szóval ecsetelje, az évtizedek, sőt századok által szentesített formákban gátlás nélkül tárja ki magát. A kialakult s mindenki által elfogadott szkémák univerzálításuk által mentesítik az alól, hogy individuális érzelmeit a maga szavaival fejezze ki. Mihelyt viszont rátalál az univerzálissá lett kifejezésmódra, táguló lélekkel enged érzelmeinek szabad folyást. Itt tehát ismét nemcsak a polaritás törvénye, hanem a népi közösség megnyugtató, de egyben kötelező érzése is jelentkezik. Az ünnepi érintkezés kötelező ereje ebből az érzésből fakad, amely szerint minden individuális szégyelni és elrejtteni való s minden, amit a közösség elfogadott, követendő. A szabályok szinte merev követése egyben a totális szemléletforma következménye is, mert mindennek csak úgy van jelentősége, ha a részletek is hiány nélkül teljesülnek, az egység nem bomlik meg egy tag hiányával.

A polaritás törvénye igen szembetűnő a parasztságnál az indulat megnyilatkozási formáiban is. A természethez és a természetben növekedvén, sokszor keserűen ugyan, de belenyugvással fogadja ennek csapásait. Állatainak, sőt családtagjainak elvesztése az »Isten adta, az Isten elvette« igéjét váltják ki. Ha azonban bármily ok folytán felszabadul, a kényszerű és félelemmel színezett belenyugvás egyéni érzelmeit elnyomó uralma alól, indulata féktelenné válik. Ilyenkor a természettel, állatokkal való súlyos munka közben gazdagon kifejlett energiája elszakítja az alkalmazkodás szekunder gátját s nem ismervén más irányítást, mint a minél teljesebb önkifejtés primér tendenciáját,

beláthatatlan következményű tettekre ragadtatja magát. Ilyenkor nem ismer többé külső törvényt, csak a maga hajtó indulatait, melyek a bár önkéntelen, de kényszerű elnyomásért súlyos fizetséget vesznek. Az ehez szükséges felszabadítást vagy valamely hirtelen és szokatlan lelki rázkódás, vagy sokszor egyszerűen az ital szolgáltatja. Ez a sokáig elfojtott és hirtelen kitörő primér önérvényesítési vágy a magyarázata rendszerint az egymáson túllicitálni akarással induló s gyakran gyilkossággal végződő korcsmai verekedéseknek.

Beszéd és viselkedésbeli modor, bár amint fent láttuk, szintén megfelelnek a polaritás törvényének, mégis az előbb felsorolt életmegnyilvánulások éles ritmusával szemben itt az átmenet kevésbé éles. Ez természetes is, mert beszédképességhez és indulat kitöréshez felszerelés és előkészület nem szükséges, úgy, mint pl. a lakás, ruházkodás vagy étkezéshez kell. Nincsenek annyira külső feltételekhez kötve s spontán érvényesülésük nem von el annyi energiát a munkától.

#### 4.) EREDMÉNY

Eddigi eredményeinket a következőkben foglalhatjuk össze. A parasztot nem önmagában, hanem a miliő-egyén rendszerben lehet megismerni. Ennek egyik nagy rétege a szociális miliő-egyén rendszer, tehát a parasztközösség, mely azonban szintén nem szemlélhető önmagában, mert maga a közösségi szellem is a miliő többi rétegéhez való viszonynak megfelelően alakult. A parasztnak a miliőhöz való viszonyát röviden az öntudatlan »bennelevés« jellemzi, a természetbe és természethez való hozzánövés ennek csak egyik kifejeződése. Az öntudatlan »bennelevés« elemei: a belenyugvás, alkalmazkodás, szituációhoz kötöttség, az életritmus polaritása.

Ezen jellemvonásoknak a parasztság szemléletében való tükröződése: a fiziognómiás látásmód, tárgyakhoz kötött, szemléletes, leírva elbeszélő módor; mágikus szemlélet; a térszemlélet tárgyhoz kötöttsége, az időnek térbevetített szemlélete; esztétikai, erkölcsi szemléletében hasznossági és szociális szempontok heteronóm uralma; a közösségi vélemény öntudatlan, de kötelező ereje; mágiának és vallásnak keveredése; művészetének élettény jellege és azok univerzális értéke, stb. Röviden tehát: totális szemléletforma.

Eszméletési fokát tekintve ez a parasztközösség a globalitás fázisában van, vagyis számára a jelenségek: diffúzak, tagolatlanok és elmosódók s jelentésük komplex és bizonytalan. A jelenségeket nem önmagukban, objektíve, hanem hozzájuk fűződő s főként dinamikus kapcsolatait révén értelmezi.

Ez a kép egy hosszú történeti fejlődést ölel magába, melyen belül igen sok időbeni és térbeli eltérés mutatkozott, a fent vázolt eszméletési fok azonban rendkívüli esetektől eltekintve majdnem a múlt század végéig lényegesen nem változott. Más és más, konkrét alkalmak szolgáltatva formákba öltözve, de mindig ugyanaz a miliő-egyen viszony mutatkozott. Ma éppen ez a viszony van változóban s mivel az eszméletési fok éppen ennek a viszony-  
nak az egyénben való tükröződése, a parasztság egész szemlélete, eszméletési foka alakulóban van. Az alakulás kezdete éles határral nem állapítható meg, egyes vidékeken napjainkban is tart, de a századforduló óta mindenesetre egyre nagyobb arányokat ölt. Ezen állításunk igazolása s a változás irányának lehető megjelölése legközelebbi feladatunk.



## II.

### A mai alakulás

Közhellyé vált, hogy ma, a XIX. század elején végbement ipari forradalomhoz hasonló mezőgazdasági forradalom szemtanúi vagyunk. Ennek a folyamatnak gazdasági gyökerei az indusztriálizálás és racionálizálásban vannak. A mezőgazdasági termelés szerves folyamat, azért a mesterséges alakítás mindkét formája csak igen lassan tud rajta eluralkodni. A mezőgazdaság racionalizálása a tudományos eredményeknek a termelés gyakorlatára való alkalmazása. Célja: lehető minimális befektetéssel (anyag- és munkabefektetésre egyaránt célozva) a termelésben lehető optimumot elérni. Optimumot és nem maximumot, mert hiszen a piacot tekintve, épen a termelés mennyiségi leszorítása is racionális lehet. A racionális termelés tehát nem annyira a föld adottságaiból, hanem a piaci keresletből indul ki. Ehez szabja a helyenkénti termelés mineműségét és mennyiségét. A helyenkénti termelés mineműségét természetesen lehetőleg a természeti adottságokhoz mérten, de nem ezek kizárólagos uralma alatt szabja meg. A kötött gazdálkodási mód alól a tudomány segítségével felszabadulva, meliorizációval (földmégkötés, vízszabályozás, műtrágya felhasználásával stb.) a piaci szükséglet, tehát *külső szempont* szerint alakítja át a természeti adottságokat. Vagyis szabad gazdálkodást folytat.

Hazánkban a mezőgazdaság racionalizálásának gondolatát TESSEDIK SÁMUEL vetette fel a XVIII. században. Ő az első, aki gazdasági isko-

lát létesít, hogy a parasztoakat termelési munkájuk helyesebb módjára *tanítsa*, tehát, hogy a paraszt munkájában tudományos szempontot érvényesítsen. Úttörő munkásságát azonban elgáncsolták. Évtizedek múlva SZÉCHENYI ISTVÁN gróf veti fel újra a gondolatot. Ő már tovább megy s nem csak »kiművelt emberfőkkel«, hanem egy részletesen kidolgozott országos tervvel igyekezett az »ésszerű gazdálkodást«, vagyis a mezőgazdaság racionálizálását elősegíteni. »GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN az Alföld benépesedését s a gazdálkodás módjainak és eljárásának megváltoztatását és kifejlesztését ekként a hajózható folyók, a természetes vizeket összekötő csatornák, legfőképen pedig a vasutak és úthálózatok rendszerében, meg öntöző berendezések, erdőépítések és fasorok ültetése mellett egy jól kifundált, szépen megkoncipiált, tehát tervszerű és egészséges kialakulásban képzelte.«<sup>1</sup>

Ennek a tervnek is csak részletei valósultak meg. Egységes és gyors hatása tehát már ezért sem lehetett. A parasztság körében még lassabban szívódott fel a racionálizálás gondolata, a tudatos és tudományosan irányított gazdálkodási mód szükségességének elfogadása. Hiszen az általános tankötelezettséget is csak az 1868. XXXVIII. t. c. mondta ki. Viszont népoktatásunk gazdasági vonatkozásban még ma sem kielégítő. Mindamellet az iskola igen sokat tett a tudományos szempont népszerűsítése terén. A racionálizálás gondolatának terjedésében még sok más, szintén az utóbbi évtizedekben felbukkant tényező játszott és játszik közre.

A meliorizációs törekvések és az irányított gazdálkodás szorosan összefüggenek ugyan a parasztság munkájával, mégis inkább kívülről jövő irányítások. A termelési feladatok végrehajtása közben érvényesülő, *tanult* szempontok azonban (műtrágya, nemesített vetőmag, tenyész apaállatok hasz-

nálata, munkabeosztás, stb.) már saját tevékenységébe vágóan, belülről alakítják a természethez való viszonyát. A parasztgazdálkodásban a racionalizálás gondolata, — tudományos és más külső szempontok —, a munka »tanultságának« formájában jelentkeznek. A termelési munka, melynek módja eddig észrevétlen változással szállt apáról fiúra s melynek elsajátítása öntudatlan belenövésével ment végbe, ma egyre inkább tanult foglalkozássá válik. A gyakorlat és a tudomány újabb és újabb eredményeket produkál s ennek megfelelően a termelés módja folyton változik. Az egyéni fennmaradás lehetőségét az állandó tanulás, tehát a természettel szembeni tudatos magatartás biztosítja.

A munka tanultságának elterjedését az iskolán kívül számos más ráhatás segíti elő, melyek mind az utóbbi időben jutottak lényeges szerephez. Igen jelentős a nyomtatott betű szerepe. TRÓCSÁNYI ZOLTAN<sup>2</sup> rövid kimutatást nyújt a könyvek, folyóiratok és lapok útjáról a faluban. A XVI. században kezdett a városi kultúra nyomtatott terméke a faluba szivárogni, mégpedig Benczédi Székely István, Pesti Mizsér Gábor, Heltai Gáspár s mások munkássága nyomán. Később ez a derék, bár szerény kezdés is hanyatlásnak indult s csak a XIX. század második felében izmosodik meg újra. A Nép barátja, Népbarátság, István bácsi naptárai, Magyar Nép Könyve, a Falu Könyve stb., ma pedig a kifejezetten népnek szóló lapok és könyvek mellett, a politikai napilapok is a legtöbb faluban elterjedtek. A parasztság kezén járó ujságok és könyvek tekintetében természetesen még ma is nagyon messze vagyunk az ideális állapottól, mégpedig a nyomtatott írás mennyiségét és minőségét tekintve egyaránt. Az igaz, hogy a könyv elterjedésének a paraszt csekély könyvigénylése is gátat szab, ez azonban csak a régi szemléletüket máig is megőrzött egyesekre vagy csoportokra áll s általános-

ságban ma már nem érvényes. Az ily irányú nem-törődömségnek legtöbb esetben anyagi nincstelenség az oka s a paraszt könyvigényét igazolja az egészséges szelektáló készség, mely a számukra könnyen hozzáférhető ponyvától megtagadta a népszerűséget. Ahol mód van rá, olvas, sőt vásárol könyvet a paraszt<sup>3</sup> s, hogy azt benső szükségből is teszi, arra bizonyíték népkönyvtáraink statisztikája. Ugyanis a paraszt nem olvas »akármit«, inkább történelmi és gazdasági könyveket szeret s a szépirodalom területén is egészséges érzékkel válogat s érdekes jelenség, hogy újabban különösen a mesét kedveli. Sajnos azonban a mai népkönyvtárak igen ritkán elégíthetik ki igényeit. Az írásos kultúrától idegenkedő parasztszemlélet tehát már változást mutat ezen a téren s, hogy a változásnak még nincs tisztán észlelhető eredménye, annak legtöbb esetben városi kultúránk az oka. Ugyanezt a benső tanulni vágyást mutatja a parasztnak az iskola kezei kívül tartott oktató, vagy szórakoztató előadásokkal kapcsolatban tanúsított magaviselete. Ha gyenge előadást hall, (ami sajnos gyakran megesik) szigorú kritikát gyakorol s a legközelebbi előadás, mely ugyanazon forrásból ered, bizony üres falakra talál. Viszont ha kedvére való előadók eltalálják érdeklődésének irányát, szavakkal le nem írható hála s zsúfolásig tele terem az előadó jutalma. Ép így üres frázissá vált az általános bizalmatlanság és úrgyűlölet. Nehéz parasztkézzel írott, meghatóan naív levelek bizonyítják a nép tanulni és emelkedni akarását, mely minden jóindulatú közleledést a végeláthatatlan panaszok őszinte feltárásával jutalmaz.<sup>4</sup> Nem zárkózott, sőt kívánja és jól esik neki a megnyilatkozás. Természetesen sokszor kell legyőznie a súlyos tapasztalatok hatása alatt kifejlődött bizalmatlanságot, de ez többé nem benső zárkózottságnak, hanem külső hatások alatt kialakult óvatosságnak a formája. Ép azért, mert —

amint látni fogjuk —, a parasztközösség benső biztonsága anyagilag és szellemileg egyaránt megbomlott, benső kényszerből, várakozva tárul ki a parasztlélek a városi osztályok felé.

Iskolán, könyveken és előadásokon keresztül természetesen nem csak a racionálizálás gondolata, hanem a városi kultúra egyéb szellemi terméke is eljut a falu népéhez. Szellemi termékeket közvetít a rádió is. A vasúti és egyéb úthálózatok kiépítése is nagyban megkönnyítette a falu és város érintkezését. A fejlődő technika egyéb vívmányai (pl. mozi) is hozzáférhetőbbé váltak ezáltal a parasztság, s különösen annak városba került rétegei (cselédség, katonaság) számára. A városi kultúra hatása érzik a világháborúban résztvett parasztoknak az idősebb generációtól eltérő fejlődésében. A várossal való érintkezést nagyban elősegítette a mezőgazdasági proletáriátus kialakulása is. Ez a réteg kiszorult a föld birtoklásából s a reménytelen és munkanélküli unalmas falusi életből menekülve sokszor vetődnek a városok külső negyedeibe. A mezőgazdasági proletáriátusnak a városba való özönlését egyes helyeken a telepítéspolitikai is elősegíti, amennyiben a külvárosokban oszt ki számukra házhelyeket.<sup>5</sup>

Egészségügyi téren is változást hozott a közéleti orvosok, szülésznők, védőnők, a Stefánia-Szövetség stb. munkája s a paraszt orvosgyűlölete is hanyatlóban van. Ma már szívesebben megy orvoshoz, mint kuruzslóhoz, a szegénység azonban itt is gátat szab a felvilágosodás terjedésének. A mezőgazdasági munkásnak még ma sincs betegségi biztosítása s »negligenciája« igen gyakran egyszerűen anyagi nincstelenségének az eredménye. A sokat emlegetett szellőztetés problémáját is megnehezíti, különösen az Alföldön, a fűtőanyag hiánya.<sup>6</sup>

A racionálizálással párhuzamosan halad napjainkban a mezőgazdasági termelés industrializá-

lása. Célja az emberi vagy állati munkaerőt mechanikai munkával helyettesíteni. Így a »termés« és »tenyésztés« szerves folyamatai s az emberi munka közé egy élettelen, mechanikai ék verődik. A paraszt, aki a maga erejével vagy állati erő segítségével végezte a termelést, alakító eszközöket, szerszámokat használt ugyan, de ezek nem szolgáltak energiaforrásul. Kizárólagosan a természet és a maga, szintén életes energiájával dolgozott s így a fejlődés a maga életes energiájának szolgálatával vagy alakító erejével találkozva, szerves és közvetlen kapcsolatba volt vele. Most mechanikai energia közbeiktatásával ez a közvetlen kapcsolat megszűnt.

Racionalizálás és industrializálás tehát a parasztságnak a természethez való *viszonyát* változtatta meg s mivel előbbi szemlélete az akkori viszony hatása alatt fejlődött, várható, hogy a millióegyen funkcionális viszonyának változása szemléletét is befolyásolja. Igaz ugyan, hogy épen anyagi okok miatt is, a racionalizálás és industrializálás lehetőségei igen sok paraszt számára csak elméleti s nem gyakorlati valóságok, mégis lényeges az, hogy egyáltalában tudatára ébredt annak, hogy változtatni lehetséges, sőt igen sok esetben a változtatás szükségességét is elismeri. Számunkra leglényegesebb az, hogy az eddig változhatatlannak vélt viszony léket kapott s a változás sok helyen már mint valóság, de máshol is mint lehetőség, átalakítja a parasztság szemléletét.

## 1.) AZ OKOK CSOPORTOSÍTÁSA ÉS AZOK LELKI HATÁSA

A parasztság szemléletére hatást gyakorló új tényezők — az előzők alapján — két csoportra oszlanak. A szemléletét alakító régi okok közül a negatív ok: a várostól való szeperáltsága, nagy csorbát szenvedett. Részben megszűnt, részben szűnőfélben van. Okai: iskola, előadások, rádió, vasútösszeköttetés, világháború, szövetkezetek, rendeletek stb., melyeken keresztül a városi kultúra jelentkezik. Mégpedig vagy kényszer alakjában (iskola, rendeletek stb.) vagy egyszerűen példa gyanánt (könyv, mozi s egyébek). A negatív ok megszünte tehát egy pozitív és külsőnek mondható ok szülőanyja lett. A racionalizálás és industrializálás azonban nem csak külső kényszer formájában (irányított termelés stb.) jelentkezik, hanem az effektív termelési munka módját is megváltoztatták (műtrágya, mezőgazdasági gépek stb.), tehát belülről, a természet-egyén viszonyt átalakítva, gyakorolnak hatást a paraszt szemléletére. E külső és belső hatások következtében a parasztság összes életmegnyilvánulásai más formát öltenek.

A föld természetes monopol jellegébe való belenyugvása — a talajmegkötés, lecsapolások, műtrágyázás stb. következtében —, úgy mennyiségi, mint minőségi viszonylatban megszűnt vagy legalább is erősen megcsökkent. Ha maga nem is alkalmazhatja, de reális lehetőség számára a szabadgazdálkodás, tehát a természet változhatatlanságába vetett hite megingott. Természetesen klimatikus és egyéb tényezők, jóllehet a biztosítás lehetősége is felmerült, még mindig éreztetik vele a természet

hatalmát. Az alkalmazkodás régi foka, ha nem is mint végső és egyetlen megoldás, sokszor kényszerűen megmaradt. Épen ezért, ahol anyagi okokból még meg van, ott is tudatossá és szándékossá vált, elvesztette tehát primér és öntudatlan jellegét. A paraszt alakítóerejének tudatára ébredt s ez a milliójével való *tudatos szembenálláshoz* vezetett. A föld mesterséges monopol jellegébe vetett hite már régen megingott s kétségkívül a jobbágyfelszabadítás volt ezen a téren az első eredmény. Azóta a parasztság köréből öntudatos, földosztást kívánó mozgalmak indultak ki. Az agrárszocialista mozgalom kitörései között egyaránt voltak földosztó jellegűek (Szabolcs megye, 1898) vagy az alacsony bérek miatt kitört sztrájkok (pl. 1905-ben Dunántúlon, 1906-ban Békésmegyében stb.)<sup>7</sup> A világháború után a kisgazdapárt alapítója: Nagyatádi Szabó István, pártjának támogatásával harcolta ki az akkori földreformot. Ismét a megvalósítás módja, tehát a felsőbb társadalmi rétegek magatartása eredményezte, hogy a föld mesterséges monopol jellege ellen irányuló mozgalmak a parasztság körében később elhalkultak.<sup>8</sup> A földreform és az Orsz. Falusi Kislakásépítő Szövetkezet telepítési akciója nyomán a parcellák gazdát cseréltek ugyan, a megváltás és felszerelés költségei azonban nem a parasztot tették új gazdává, hanem a bankokat és hitelintézeteket. Ha a tapasztalatok és az anyagi szükség hallgatásra kényszeríti is a parasztságot újonnan felfedezett alakító képességét, a hallgatás és belenyugvás csak kényszerű és tudatos. A föld természetes és mesterséges monopol jellegébe való belenyugvás tehát többé már nem az egyedül lehetséges életforma számára.

Az industrializálás éket verve a természet és a termelő funkcióinak szerves együttese közé, a természet uralma alól méginkább felszabadította a parasztot. A természetes, öntudatlan egybeolva-



dás és belenyugvás helyére a felszabadulás vagy kényszerű, tudatos túrés lépett. A ma aktuális mezőgazdasági kérdések: minőségi termelés, intenzív és extenzív gazdálkodás, a rentábilisebb nagybirtok és a több embert eltartó kisbirtok problémája, a műtrágya vagy istállótrágya használata, ezen a helyen a parasztlélek alakulása szempontjából, nem harckuk eldőltenek tartalmi eredménye tekintetében érdekel bennünket. Ezen kérdések megoldása a pillanatnyi gazdasági helyzet következtében fejlődést, vagy visszaesést mutathat. Szélsőséges esetként feltehető, hogy újra az extenzív gazdálkodási mód, kizárólagosan csak istállótrágya használata stb. terjedne el, azonban maga az a tény, hogy ezek a problémák és lehetőségek felmerültek, többé a parasztság tudatából nem törölhető ki. Már pedig mindezek a természet és egyén tudatos elkülönítéséhez vezetnek s a differenciálatlan, globális »bennelevést« megszüntetik.

A differenciálódás és individuálizálódás jelensége figyelhető meg a paraszt miliójének szociális rétegében is. Legelsősorban a családban. Minthogy az indusztriálizálódott ipar, termékeivel a falura is benyomult, szétzúzta az önellátáson alapuló családi közösséget. A parasztcsalád gazdasági alakulat maradt ugyan továbbra is, de szerszámok, ruha, az élelmiszer nagy részének előállítására kiesett a családi termelés kereteiből. A mezőgazdasági munkanélküliség megszületése és a várossal való szorosabb kapcsolat a pályaválasztás lehetőségének kereteit a parasztság számára is kitérítette. A nemzetiség jellegű család vagy »hadak« egzisztenciája csaknem teljesen megszűnt. Mivel az eladósodás az egyes családok kezén levő birtok értékét bizonytalanabbá tette s ezzel szemben az idegen pályákon elért karrier lehetőségét felmerült, a család reprezentáns tagjainak, a szülőknél a hatalma is vesztett jelentőségéből.<sup>9</sup> A szabad pályaválasztás és

az élettársválasztás a fiatalok egyéni akaratának a közösségi akarral szembeni megerősödését jelzi.

A családnak az agrárkonjunktúrával és dekonjunktúrával szemben tanúsított magaviselete a paraszt közösség érzésének gyengülését mutatja. A forradalmak utáni első években beállott agrárkonjunktúra a jómódú paraszt családok elvárosiasodásához vezetett. A jómódhoz jutott paraszt, a városból tömegesen jövő külső hatások alatt, az »urak« életmódját akarta utánozni, zongorát, hintót vásárolt s igyekezett fiait »urakká«, leányait »kisasszonyokká« nevelni. A jómód tehát utánzásra ösztökélte. Ma pedig a szükség feltörekvésre *kényszeríti*. Az eladósodott vagy elaprózódott föld nem nyújtván többé biztos megélhetést, a paraszt immár örömmel veszi gyermekeinek városba özlését. A parasztöntudat meggyengült, még a paraszt szó használatát is kerülik, röstellik. »A társadalom szemlélet gyökeres megváltozását jelzi az, hogy aki eddig paraszt volt, ezentúl nem vállalja nevét és nyilván mögötte lévő társadalmi szerepét sem, hanem kisgazdának nevezeti magát. E sorok írója — írja ERDEI FERENC — az elmúlt esztendőben a makói Gazdasági Egyesületben előadást és vitát akart rendezni a paraszt, földműves, gazda és kisgazda nevezetek értelme felől, de csak a pusztá említés is oly borzadályt keltett, hogy le kellett tennie róla. Nem szabad, nem illik beszélni róla, de a probléma mindenütt ott van és beárnyékolja az összes magatartásokat.«<sup>10</sup> Mivel a paraszt s főként a törpebirtokos és nincstelen ma már élelmi-szerszükségleteit is többnyire a falvakban is szaporodó üzletekből látja el, s mivel betegségét, ha csak teheti, orvossal gyógyíttatja, gyengült a szomszédsági érdekközösség is. A parasztközösség megbomlását talán legnagyobb mértékben a mezőgazdasági munkanélküliség egyre nagyobb arányokat öltő jelentkezése okozza.

Régebben a paraszti munkaidéje a természethez igazodva, évszakonkénti változást mutatott. Ma ehhez még egy konjunktúrális tényező is járul. SZEKFÜ GYULA írja, hogy: »a három holdon alúli törpebirtokosok — majdnem egymillió ember — az 1.300.000-et kitevő szorosán vett agrár-munkás, az évek óta munkanélküli kubikusok, a földreform és a krízis következtében elbocsájtott mezőgazdasági cselédség, két és fél millió embert legalább is kitesz s ez a sok-sok ember, országunk lakosságának majdnem egyharmada, biztos munka és jövedelem nélkül, alkalmi jótékonysági akcióknak kitéve, tengeti éhező és fázó, tápláló élelmet, melegséget és minden kultúrszükségletet nélkülöző életét«. <sup>11</sup> MATOLCSY MÁTYÁS kimutatása szerint az ország agrárlakosságának munkaképessége 24%-ban kihasználatlan és ezen a rétegen belül az agrárproletáriátus alkalmaztatottsága az országos 76%-al szemben csak 65.8%, vagyis munkaképességének több mint harmada kihasználatlan. <sup>12</sup> Pedig éppen ez a réteg az, mely az agrárproletáriátus egyharmadát kitevő 3 holdon alúli törpebirtokosságot leszámítva, kizárólag csak kezemunkájából él. Ehez még hozzáveendő az, hogy foglalkoztatottságuk idején 0.90—1.20 P (1934) napszámot keresnek s azok módja sem sokkal jobb, akik természetben kapják fizetésüket. <sup>13</sup>

Tehát a parasztság nagy részénél a munkaidő beosztása is megszűnt, kizárólagosan csak a természet függvénye lenni.

A mezőgazdasági munkásság két és fél milliós tömege szükségszerűen elvesztette a természettel és a parasztközséggel való szoros kapcsolatát. Főként a téli hónapokban a megélhetést nem nyújtó faluból az idegen, de legalább változatosabb városba menekül és itt is minden biztosítást nélkülözve, még az ipari proletáriátusnál is szomorúbb, kietlen életet él.

A kisbirtokos paraszt őrzi még leghívebben a régi szellemet, minthogy azonban az eladósodott 5.5 millió kat. holdból, 2.3 millió a kisbirtokokra esik, 534 P átlagos évi megterheléssel,<sup>14</sup> ez a tény nagyban csökkenti a föld és emberek zavartalan viszonyát. »A kölcsönökkel agyonterhelt földjét épen oly kevésbé szereti, mint a boltos a csődbejutott üzletét.«<sup>15</sup> Viszont a módosabb gazda — amint fentebb láttuk — épen jómódjától indítatva igyekszik a parasztság köréből, legalább gyermekei útján kiemelkedni. A parasztközösség öntudatlan, de kötelező ereje tehát szintén megszűnt. Negatív osztályöntudat jelentkezik, a parasztság nemhogy vállalná, hanem inkább elfut közösségének szelleme elől.

Természetesen a földtől való menekülés nem általános jelentőségű, azonban a földéhség jelentkezésének formái szintén a közösségi erő gyengülését mutatják. Szomorú jelenség tapasztalható az árveréses bérletek kiadásánál. Tápé község lakossága például a Szeged városi földek bérbeadásánál a 10 P-ös kikiáltási árat az árverező tisztviselők intései ellenére, kétségbeesett vetélkedéssel 50—60 P-re is felferi. S ez nem elszigetelt jelenség. A parasztságot szomorú helyzetének felismerése, tudatosulása tehát sokszor vagy menekülésbe vagy egymással elleni törő vetélkedésbe kényszeríti s szétrombolja a közösség építő erejét.

A millió természeti és szociális rétegéhez való viszony tehát egyaránt a tudatosulás és elkülönülés, tagolódás, irányában változik. Mindkét réteggel szemben megszűnt az öntudatlan »bennelevés« attitűdje.

A belenyugvásból való kiemelkedés, a természet törvényeinek tudatosabb ismerete s az azok feletti hatalom sok esetben visszaéléshez vezet. A természettel szembeni visszaélés egyik jelentkezője az egyke eluralkodása. A természet törvényeibe

való erőszakos belenyúlás az egyke jelenségében is menekülés, a közösség romlása. Mintahogy az egyéni lélekben néha egy addig spontán érvényesülő tendencia tudatosulása sokszor gátlást és a tendencia elfojtását eredményezi, mindaddig, míg a széteső, csak differenciáló tudatosítás el nem jut a szintézisbevonásig, a jelenségnek újabb s magasabbrendű egészbefoglalásáig: az öntudatos, ki-egyensúlyozott személyiségig.

A parasztságnál a tudatosító, tagoló szemléletnek harmónikus kibomlását és magasabbrendű egybevonását sok tényező gátolja. Hiszen maga az a racionalizálás, mely az egész folyamatot elindította, csak részleteiben valósult meg s anyagi szükséggel párosultan, zavaros, disszonáns képet teremtett. Továbbá a város jelentkezése, épen a városi kultúra egyik legforrongóbb korszakát tárja a feltörekvő parasztság elé. Így tehát a parasztság szemléletét ma alakító belső és külső tényezők maguk is ellentétes, bizonytalan elemekben bővelkedve, nem eredményezhettek — a kezdő differenciálás amúgyis zavaros és veszélyes korszakában, — tiszta, harmónikus világképet. A józan tudatraébredés helyett így sokszor kapkodás és szétesés született.

A funkciókat széttagoló technika jelentkezése új viszonyokat tárt fel a falu előtt. Az uradalomban dolgozó agrármunkások a legritkább esetben ismerik a kezükbe kerülő gépeket. Ők, mint értelmetlen és idegen eszközzel dolgoznak velük s a gép szerkezetét csak a gépész ismeri. Így természetesen megszűnik a munkaeszközökkel s a munkával való összenövés s helyét idegen, bizonytalan érzés váltja fel. De nemcsak a mezőgazdasági gépeknél, az egyszerűbb szerszámoknál is ugyanez a helyzet. A boltból vásárolt szerszámok többé nem nőhetnek úgy hozzá a paraszt lelkéhez, mint a maga készítette s életének egy darabját jelentő falusi eredetű eszközök. Ismert környezetébe új

elemek kerültek, megzavarták a bensőséges viszonyt.

A szituációhoz kötöttséget a vándorlásra kényszerítő munkanélküliség és új munkaterületek jelentkezése is megbontja. A kubikos, kotró stb. munkánál az időt óránként számoló bér, a vasúti közlekedés és térkép segítségével munkahe-lyére igyekvő tájékozódás, a méterekben számoló útépités, a városi építkezések közben felvett szokások, az idő és térszemléletnek absztrakt mértékek szerinti igazodását segítik elő. Mindehez hozzájárul a nyomtatott könyvek, paraszt-leírások elterjedése, melyekből a paraszt megismeri, hogy mi az, amit az »urak« benne jellegzetesnek tartanak. Ezzel az osztályából menekülni igyekvő egyén számára már adva van az út, mely szerint épen ezeket a sajátosságokat kell levetkőznie, ha urasodni akar. Ez természetesen nem kizárólagos érvényű szabály. Kivételt azonban épen a »maradiak«, főként az öregek képeznek. A haladóbbak, többnyire a fiatalok épen a parasztöntudat elvesztését mutatják, az ő számukra tehát a városi írók által tudatosított parasztsajátságok, negatíve bár, de a feltörekvés útját jelölik meg. A szituációhoz kötöttség tényét tehát külső, főként anyagi okok zavarják s annak a viselkedésben és a beszédben való megnyilatkozását pedig a mesterséges, kívülről jövő tudatosítás. Állításunk cáfolatát csak az jelentené, ha a paraszt kívülről jövő hatásokkal, öntudatosan s nem maradiságból szállna szembe — hiszen a maradiaknak kiveszése csak idő kérdése. A tudatosulásnál tovább jutott s szerepét magasabbrendű öntudattal vállaló parasztság sajnos egyelőre még hiányzik. (A tudatosulás folyamatában lényeges szerep jut az iskola tudatosító munkájának.)

A parasztyerek többé nemcsak észrevétlen, természetes fejlődéssel nő bele a felnőttek világába, hanem mesterséges, tudatos alakítás segíti az életre

való előkészületben. Mivel a magyarországi pedagógia épen a népnevelés terén dolgozik a legjobb és legmodernebb módszerekkel, az iskola lerontja a gyermek »miniatűr felnőtt« voltába vetett tévhitet s mint sajátos, minőségileg is más egyéniséget kezel. Felvilágosító előadások, falusi orvosok, védőnők, Stefánia Szövetség ugyanezt — a gyermeket külön valóságként kezelő — felfogást erősítik meg a parasztság körében is. Sajnos a hatás, ismét anyagi tényezők miatt, nem kielégítő. Ha pl. tudomásul veszi is a paraszt, hogy a gyermek számára a felnőttektől eltérő táplálkozás volna egészséges, mégis érvényes az a szomorú statisztikai adat, hogy pl. a Szeged-környéki tanyákon a gyermekek 80%-a nem kap rendszeresen tejet.

Az iskola és egyéb tanító hatások, melyek a jelenségeket széttagoltan és objektíven igyekeznek a parasztság körében is tudatosítani, a fiziognómiás látásmódot gyökerében támadják meg. A közigazgatás, iskola, stb. hivatalos és *sablonizáló* kezelése szintén elősegíti ezt a folyamatot. A névadásban megnyilatkozó formája, a hivatalos érintkezés folytán, — ahol a paraszt törvényes nevén szerepel — veszt jelentőségéből s ma már a ragadványneveket a parasztok csak egymásközt s főként elmaradtabb vidékeken használják. A városba bekerülő cselédek, pl. egyenesen titkolják s szégyenlik ragadványnevéket — ha van — s hazakerülve falujukban is megkívánják a városban megszokott megszólítást.

Az alakulás s főként a közösség szétesése az erkölcsi szemlélet terén is érezteti hatását. A közösségi szellemben kialakult és »szokás« formájában jelentkező erkölcsi parancsot az egyéni belátás helyettesíti, a régi közösségi lélek irányító szerepét az egyéni lelkiismeret veszi át. Minthogy azonban a közösség egyénekre tagolódása és az egyéni tudatosulás egyelőre még zavart képet nyújt, az individuálissá váló erkölcs is disszonáns színeket mu-

tat. Elveszítve a közösség biztos irányító szerepét, az egyéni járás még ingadozó. »Amint kollektív moráljának az alapjai valamely úton elvonatnak, — akár az életkör változása, akár annak meg-rázkódtatása és átalakulása folytán, mint ahogy ez manapság történik, — hiányzik a régi mérték és erősség s a hirtelen a maga lábára állított egyén elhatározó ereje és biztonsága megtörténik.«<sup>16</sup> Mivel az anyagi tényező, éppen a mai szükség formájában továbbra is nagy szerepet játszik, a szorgalom mint legfőbb erkölcsi parancs érvényben marad. Tartalmi megvalósulása azonban nem igazodik szükségképen a megszokott termelési menethez, hanem új, egyéni utakat is keresve, sokszor törtető jellegűvé válik. Az erkölcsi szemlélet tehát individuálizálódik, de az anyagi megkötöttség miatt nem emelkedhetik az autonómia fokára, hanem továbbra is külső tényezők heteronom uralmát mutatja. *A szociális utilizmus helyére egyéni utilizmus lép.*

A komplex látásmódot az *elkülönítő* szemlélés váltja fel. A komplexitás legszembetűnőbb megnyilatkozása, a mágia egyre veszít jelentőségéből. A termelés folyamatában az emberi racionalizmus kerekedett felül s a természet törvényeit is tudatosabban ismerve, természetfeletti erőket egyre kevésbé hisz. A miliővel szembeni magatartás észszerűbbé s egyben ridegebbé válik; az illúzió elveszti a realitás feletti uralmát. A mágia másik nagy területének, a kuruzslásnak összezsugorodása, sőt majdnem teljes eltűnése, helyét az emberi tudománynak, racionális, orvosi gyógyításnak adja át. Mágiában már csak az öregek, maradiak hisznek s haladottabb paraszttársaiktól a régi, réjtélyes tisztelet helyett lenézésben részesülnek. Aki még hisz kuruzslásban, rontásban, stb., az is szégyenli s titkolni igyekszik azt. A mágia elvesztette régi féltelmetes és megtisztelő uralmát.



A régi életviszonylatokhoz egy újabb, a politikai szereplés lehetősége járult. Bár a parasztság számára közvetlen érvényesülés épen munkájából kifolyóan lehetetlen, közvetve, pártok, választások stb. útján, mégis inkább szóhoz jut, mint a múltban. A gazdakörök, pártegyesületek lehetővé teszik számára, hogy sorsának intézésébe maga is beleszóljon. Többé nem csak a kívülálló jó vagy rosszindulata dönti el sorsát, hanem belülről, az ő körükből kiindulva is születhetnek politikai elhatározások. Tudjuk, hogy különböző tényezők hatása alatt a parasztság politikai szereplése ma még alig több az illúziónál, de már annak a lehetőségnek a tudata, hogy ő is aktív harcosa lehet politikai érvényesülésének, szintén hozzájárul a parasztság *tudatosulásához*.

## 2.) A PARASZTSZEMLELET UJABB OBJEKTIVÁLÓDÁSA

A parasztszemlélet alakulása legtisztábban a parasztkultura mai termékeiben objektiválódik. Ezen a téren érződik leginkább a régi szemlélet és termékeinek pusztulása s teremtő parasztművészetéről, a szó igazi értelmében, ma alig beszélhetünk. Belülről induló s primér közösségi alkotás alig van s a kívülről jött elemek áthasonítása is egészen más képet nyújt. A kívülről jövő hatások azelőtt elszigeteltebben, egyes elemek formájában szüremkedtek be s egy élő, egységes közösségi szellem talajába plántálódva, funkciójukat ennek egységétől nyerték.

Az áthasonításnak ez a formája ma két okból lehetetlen. A fentebb felsorolt úton a városi kulturának többé nem elszigetelt elemei, hanem vagy eredeti struktúrájukat megtartó, magukban is egységes nagy részegészei (termelési mód, iskola, politika stb.) jutnak el a parasztság körébe, vagy pedig a jobb közlekedés és anyagi okok szülte feltörekvés kapcsán a paraszt maga kerül be a városba, ahol aztán az önmagában összefüggő, differenciáltabb kultura egésze tárul szeme elé. Többé tehát nemcsak elemeket kap, hanem módja van azokat a maguk struktúrájába ágyazva megismerni. A külső hatások tehát tömegesen s egységesen zúdúlnak a paraszt kulturára. Egységességük természetesen csak viszonylagosan értendő, mert hiszen maga a városi kultura is sok zür-zavart, diszharmóniát rejt magában. Másrészt a régi parasztkulturát létrehozó közösségi szellem alapján rendült meg, így tehát — hiányozván a belső egység és erő —

a tömegesen zúduló hatások könnyen szétrombolják a struktúra maradványait. Ez a belső, negatív ok talán még lényegesebb, mert a kívülről jövő hatásokkal szemben hiányzik a közösség egységes, áthasonító ereje. Így nem beolvasztás, hanem lehető teljes utánzás lesz az eredmény. Ez a jelenség tapasztalható a parasztkultúra minden objektíválódási területén. Amint ORTUTAY GYULA mondja: » a népi művészkedések lassan elvesztették azt a szociális és etnikai funkciót, melyet oly hosszú időn át betöltöttek.«<sup>17</sup>

Az építkezés területén legtöbb esetben már a múlt század végén megindult az építés mesterséggé, foglalkozási ággá való differenciálódása. A stílus még többnyire változatlan a 30—40 éves házaknál, de ha azok eredetéről kérdezősködünk, a válasz többnyire ez: volt a faluban egy-két építő vagy ácsmester s azok csinálták. Az újabban épülő házak nemcsak az építőmunka külön foglalkozássá tagolódásáról tesznek tanúságot, hanem a régi stílus levetkezéséről is. A városi építőmód utánzása a paraszt konjunktúra idején kapott lábra; indítéka a jómódú paraszt feltörekvési vágya volt. Az anyagi szükség más úton, de ugyanehez az eredményhez vezetett. A szociális nyomor hatása alatt a gyökértelessé vált mezőgazdasági proletár sablonosan, lélek nélkül, nem egyszerűen, hanem *siváran* építi fel házat. Ehez járul a »Faksz« stílusromboló, irányított építési akciója, melynek nyomán higiénia tekintetében fejlettebb, de a benne lakó parasztság szellemétől idegen hajlékok épültek. Megszűnt a ház és a paraszt bensőséges, élményekkel átszőtt kapcsolata. »Az építészeti szabályrendeletek betartásával kőalapzaton, szigeteléssel épült házak pusztja és rideg falai között nagyon sivár és szánalmas élet játszódik le, a cseréptető alatt a nyomor és reménytelenség tanyáz.«<sup>18</sup>

A ház beosztása is módosul s a helyiségek

használatánál már fejlettebb, tudatosabb szempontok érvényesülnek. Ez természetesen csak a jobb módú gazdák körében tapasztalható, ott, ahol egyáltalán szó lehet több helyiség használatáról. Sok helyen a színeljének egy részét — kis szobát formálva — kerítik el. Ennek az okát tudakolva, többek közt azt a választ kaptuk: azért, hogy a fiúnak külön alvóhelye legyen. A közös vagy tiszta szoba helyett tehát az apróbb szobák racionális használatának lehetősége is felmerül már. Ennek a megoldása, különösen az Alföldön, ahol a vályogfalú ház csak az egy traktusos építkezési módot engedi meg, egyelőre csak építészeti megalkuvással, toldozgatással lehetséges s a magyar építészet tudományos segítségére vár a feladat, hogy az egészséges törekvésből helyes megvalósulás születessen.

A ház berendezése a bútorkészítés technizálódását mutatja. Az új bútorszükséglet majdnem kizárólagosan városi üzletekből, gyári áruval nyer kielégítést. A régi, festett és faragott darabok helyét a kész gyáripari áru foglalja el. Ahol még megvannak a régi, kézzel írott bútorok, azokat átfestik. A néprajzi gyűjtőnek sietnie kell, mert pl. Apátfalván, ahol a bútorok festése régebben nagy divat volt, minden újabb kiszállás alkalmával a régi tulipános ládák, öreg festett padok egy színre való átfestését tapasztalja. Ugyanígy kivesznek a sajátkészítésű szerszámok, használati eszközök s csak kuriózumként, véletlenül találkozhatunk velük.

Az újnak és réginek keveredése mutatkozik a ruházzkodásban. Az alsó ruha őrzi leginkább a régi stílust, de föléje már többnyire városi szabású ruha kerül. A vasárnapi templomozás vagy bál öltözködése tarka keverék szint mutat. Az öregek, férfiak, asszonyok, még többnyire régi szabású ruhájukat szedik elő a »sublótból«, a fiata-

lok azonban már erősen városiasodnak. A lányok még rendszerint sok keményített alsószoknyát viselnek s a városias rakottszoknya ráncai furcsán feszülnek szét a gazdag bőségű, falusi fehérenemű felett. Ahol a szabás még a régi, az anyag már ott is gyári árú s csak a színek rikító és mégis harmónikus összeválogatása képviseli a paraászti ízlést. Itt is tapasztalható, hogy előbb a tárgyi elemeket fogadják be s a struktúra csak lassan alakul át. Az anyag már gyári portéka, a szabás, színösszeállítás helyenként még a régi. A mai falusi lakodalom, minden városi elem ellenére, még nyers, primitív, paraszti ízű. A vendégek ruhájára tűzött gyári művirág, mely a differenciáltabb ízlésű városi ember ruháján bántóan hatna, ebben a környezetben csak a parasztízlés nyers primitívitását húzza alá.

Az elemek tömeges és együttes jelentkezésének struktúraátalakító erejét mutatja a legtöbb mai »paraszt hímzés«. Pl. a kalocsai hímzés — mai formájában — már inkább a »közép osztály magyaros ízlését« képviseli s a régi paraszti díszítőművészethez alig van köze. Ugyanez a helyzet a mezőkövesdi hímzésnél is, mely a városi műselyem s a városi ízlés hatása alatt immár minden népi eredetiségét elvesztette. Ma már jóformán csak a »kézimunka«, a hímzés él a paraszt díszítőművészetéből, de az is többnyire csak a középosztály tudatában és ennek a tudatnak a hatása alatt. Mezőkövesden, Kalocsán, a Sárközben stb. hímeznek még a paraszt asszonyok, de ez a művészi munka már mesterséggé vált, termékei iparszerűen, eladásra készülnek, az egész tevékenység elvesztette épen a parasztművészetet jellemző, »élettény« jellegét. A mezőkövesdi népművészet ma idegenforgalmi attrakcióvá vált, öntudatlansága megszűnt. Nem öntudatlanul, a maguk szükségletére öltözködnek s készítik a »paraszt terítőket«, (egykor a paraszt a maga

asztalára nem hímzett terítőt), »diványpárnákat(!)« stb., hanem a tőlük ezt megkövetelő úri középosztály kiszolgálására. A hímzés mintái, színei, struktúrája mutatja is az idegen ízlést. Épen azért nem lehet népművészetet tudatosan és szándékosan »életben tartani«, mert azzal gyökerében teszik lehetetlenné annak spontán születését. Ahol ma még díszítőművészet »él«, ott az többé nem parasztművészet, hanem foglalkozássá differenciálódott mesterség.

A parasztság artisztikus hajlamának foglalkozássá differenciálódást bizonyítják az egyre gyakrabban előbukkanó »őstehetségek«. Amennyiben ezek művészek, tehát életfeladatuknak mondani-valójuk művészi megformálását tekintik, — többé nem parasztok, hanem szobrászok, vagy festők. Egy tagoltabb társadalom egyedeivé váltak. A paraszt képzőművészet kétségtelenül végét járja s régi formájában többé nem támadhat fel. Ha ma csak a szociális válság miatt hallgatott is el, később újjáéledő formája is csakis a régi parasztművészettől teljesen különböző lehet, mert az az akkori szemlélet objektiválódása volt s ez a szemlélet már átalakult.

Ugyanez a pusztulás tapasztalható a szájhagyományok körében is. A babonákat, hiedelmeket tápláló komplex mágikus szemlélet meghalt s többnyire csak a gyűjtők unszolására vagy az idegen szórakoztatására élednek fel. Nem élő valóság, hanem színészi gesztus, érdekesség. A népköltészet termékeit csak az öregek őrzik, a fiatalok aratás közben is városból importált nótákat énekelnek. Az a közösség és szemlélet, mely a népköltészet termékeiben megnyilatkozott, pusztulóban van, újat nem termel s a régi sem élő, alakuló valóság többé. A közösség nem termel s ha egyesekben a költői hajlam elég erős, akkor ezek költőkké, írókká válnak s a rögzítő és differenciáló írásos kultúra tagjai közé sorolhatók. Ezt a jelenséget mu-

tatják az újabban nagy számmal felbukkanó auto-  
didakta parasztköltők és írók: Szabó Pál, Sinka,  
Sértő, Veres Péter és mások. Ez a folyamat a leg-  
több esetben elszakadáshoz vezet s a művészek  
munkájává differenciálódott parasztművészet hova-  
tovább épen paraszti sajátosságait veszíti el s a  
parasztművészek az írásos kultúra talán kevésbé  
tanult, de ugyanolyan mentalitású munkásaivá vál-  
nak. Ez azonban nem az egyetlen út, mert megvan  
a lehetőség arra, hogy ezek a művészek nemcsak  
tudatosulnak, hanem öntudatra is ébrednek s bár  
a régi parasztszemlélet megváltozott, — de el nem  
pusztult, hanem magasabbrendűen öntudatos, új for-  
máját fejezik ki. Ezt a lehetőséget a parasztírók  
között Szabó Pál és Veres Péter mutatják talán a  
legegészségesebben. (Ugyanilyen öntudatosult pa-  
raszt-egyéniség volt a politika terén Nagyatádi Sza-  
bó István.)

A népi zene mai pusztulásának hasonló okai  
vannak, mivel azonban itt a hangszerek is szerepet  
játsszanak, a pusztulásnál egy újabb tényező is köz-  
reműködött. Amint a technikai differenciálódás gyá-  
ri termékeivel a paraszti magukkészítette hang-  
szereit — duda, citra stb. — kiszorította, a városi  
zene eszközei terjedtek el. Ezek a hangszerek nem  
a pentaton skálára felépült, egészhangos paraszti  
énekek, hanem a differenciáltabb kromatikus ská-  
lán alapuló városi zenekultúra szolgálatára készül-  
tek. Ennek megfelelően használatuk is erre alkal-  
masabb s a városi hangszerekkel párhuzamosan,  
fokozatosan a városi zene is elterjedt. A paraszt-  
zene — értékeinek öntudatos felismerése tekinte-  
tében — ma sokkal inkább élő valóság Bartók, Ko-  
dály és követőik muzsikájában, mint a cigánymu-  
zsika hamis »magyar nótáit«, vagy a rádión ke-  
resztül beszüremkedett slágereket éneklő paraszt-  
ifjúság ajkán. Ez a jelenség ismétlődik a népi tánc  
terén is. A falusi bálok ma már a csárdás mel-

lett — melynek szintén csak a legegyszerűbb s páronként táncolt formája maradt életben, — a városi eredetű one-step, vagy keringő leegyszerűsített formáit táncolják. A népi táncoknak »gyöngyösbokréta« stb. formában való felelevenítése a középosztály kuriózumkereső érdeklődésének mesterséges eredménye. Nem belülről jövő életszükséglet, hanem külső hatás szándékolt eredménye s formájában is a középosztály ízlésének megfelelő, romantikussá stilizált »népies« művészet.



### 3.) A PARASZTSÁG ÉLETRITMUSÁNAK VÁLTOZÁSA

Amíg a természethez és közösséghez való viszonyt az öntudatlan alkalmazkodás, a teljes »bennelevés« jellemezte, addig, — amint láttuk — az egyéni önérvényesítő tendencia az alkalmazkodás másodlagosan fejlett tendenciája alól ünnepek vagy más rendkívüli esetek alkalmával felszabadult energiát ellentétekben robbantotta ki. A parasztélet ritmusát az alkalmazkodás és felszabadulás váltakozása szabta meg, az energia poláris kanalizálódásának törvényét ábrázolva. Ma mindkét végletben csökkenés mutatkozik. A termelési folyamat s ennek kapcsán a természetszemlélet a tudatos szembenállás, racionális alakítás irányába tolódott el, tehát munkaközben is több érvényesülés jut az egyén önkifejtő tendenciájának. Ugyanígy a közösséggel szemben is a differenciálódás, egyéni érvényesülés attitűdje lépett fel. Az egyéni pályaválasztás lehetősége, az egyéni érvényesülésnek az anyagi szükség következtében minduntalan előbukkanó problémája az egyén energiáját a hétköznapi munkakeresése alkalmával is a maga sorsának intézése, önérvényesítése érdekében foglalkoztatja. Munkáját nem annyira a természetért, jobbágyuráért, mint inkább önmagáért végzi s a természetet és emberi közösséget az előbbi viszonytal szemben fokozottabban alakítja. A tudatosult »én« tehát kevésbé vész el, olvad bele alkalmazkodással a természetbe, közösségbe, munkába stb.

Ezzel szemben az ünnepnapok zavartalan felszabadulását épen az egzisztenciális bizonytalanság csökkenti. Továbbá a tudatosulás is racionálisabb

elosztást kíván. Így pl. a tisztaszobá pusztá reprezentációs célja ma már pazarlásnak látszik, ezzel szemben a családtagok fokozódó igénye és individualizálódása több kis helyiség állandó használatát teszi kívánatosná, melyek a mindennapi szükségleteknek jobban megfelelnek. Ugyanígy a maguk szőtte vagy legalább is otthon készült és hímzett ruhák — melyek néha szülőről gyermekekre szálltak — anyagban és díszítésben gazdag pazarlása ma egyszerűbb, de gyakrabban cserélhető öltözeteknek adják át helyüket. A nagy ünnepi lakomák, lakodalmak a szegényeknél anyagiak és józanabb belátás miatt maradnak el, de újabban a jómódú gazdák is racionálisabb ajándékkal, »városi bútorról« stb. bizonyítják tehetős voltukat.

Ezelőtt pl. a pásztornak is külön, egy szegényesebb hétköznapi és egy gazdagon díszített ünnepi sőtartója, botja, pipája stb. volt. Ma mindkettőt egyformán kiszorította a sablonos gyári áru. A népi művészet gazdag, ünnepi pompája az előbb ismerttetett okok miatt kiveszett s az élet szürkébbé, racionálisabbá vált. Az életkedvet megnyirbálja az anyagi gond s akiben még van fölös energia, azt önérvényesítő tendenciája feltörekvésre, új életpályákra hajtja. A szórakozásnak is új formái nyíltak: könyv, rádió, mozi stb. alakjában.

A parasztélet tehát jómód és szükség hatása alatt egyaránt egyenletesebbé válik. A mindennapi munka küzdelmesebb, több önérvényesítést igényel, az ünnep veszít jelentőségéből, vagy idegen formákat keres. Itt is érvényesül a természet kiegyenlítődsére törekvő tendenciája.

#### 4.) EREDMÉNY

A parasztság szemléletének mai alakulását vizsgálva a következőket látjuk. Az a miliő-egyén viszony, — mely az egyén részéről öntudatlan bennelevést, a miliővel való teljes egygyólvadást jelentett, — megszűnt s helyét a miliő-egyén tudatos szétválasztása váltja fel. Az egyént és miliőt a tudatos reflexió köti össze. A fejlődés útja belenyugvástól szembehelyezkedés, alkalmazkodástól szabadabb alakítás, szituációhoz kötöttségtől nagyobb egyéni szabadság és bizonyos fokú absztrakció felé visz. Ennek megfelelően a parasztság szemléletében a fiziognómiás és a tárgyakhoz kötött, dinamikus, leíró jellegű látásmódot egyrészt racionálisabb sablonizálás, másrészt az objektívebb értékmegismerés helyettesíti. A mágikus szemlélet megszűnik, racionális természetismeret lép a helyére, tér és időszemlélet — városi mintára — absztraktabbá válik. Az erkölcsi fok továbbra is heteronómia marad, de a szociális utilizmus helyett az egyéni utilizmus formáját ölti fel. A közösség megszűnik élő és ható valóság lenni, individuumokra bomlik. A művészetek élettény szerepe elvész, termékeik pusztulásba és feledésbe merülnek s az újabb műalkotás öncélú tevékenységgé, egyéni foglalkozássá differenciálódik. Komplex, diffúz és megsejtett lényeg helyére *tanult* ismeretek lépnek. Tehát egyéniesedés, tagolódás, tudatosulás jellemzi ezt a szemléletet, szemben a régi parasztkultúra univerzális értékű, totális szemléletével. Ez azonban az eszméltési fok változását mutatja, melynek útja a globalitás fázisából a differenciálódás fázisába vezetett.

A differenciálódás viszont sok esetben pusztulást, szétesést, bomlást okozott. Ennek mély pszichológiai oka van. Fejlődéslélektani fejtegetéseinkben hangsúlyoztuk, hogy harmónikus fejlődés csak akkor lehetséges, ha a magasabb fokot az egyén vagy közösség belső érzése teszi időszerűvé, ha tehát áll a lelki benső priusza a külvilág hatásainak poszteriuszával szemben. A parasztság szemléletét ma alakító tényezők azonban túlnyomórészt kívülről jött, erőszakos hatásként zúdultak erre a közösségre.

Az okokat, azok részletezésénél külső és belülről alakító okok szerint csoportosítottuk. Belülről alakító ok volt a termelés módjának megváltozása, mely tehát közvetlenül a parasztság tevékenységéből kiindulva, a természet és az egyén viszonyát alakította át. Ez az ok belülről hat ugyan, de nem a parasztság szubjektív fejlődésének eredménye. Az a tudományos fejlődés, mely a racionalizálás alapját képezi, a városi kultúra terméke volt. Eredetét tekintve tehát, szintén kívülről jött, csak hatásának módja nevezhető belső folyamatnak, de semmiképpen sem szubjektív *bensőnek*. Éppen ebben a jelenségben rejlik ma a parasztközösség minden lelki zavarának gyökere. A parasztság lelkében nem volt meg a szubjektív priusz a rázúduló hatásokkal szemben. Így az egyén-milió konvergenciáját nem benső szükség, hanem külső, erőszakos ráhatás szülte. Ennek megfelelően eredménye is csak zavaros, disszonáns lehetett. Ezért az öregek, maradiak számára, kiknek szemléletük kialakult és megmaradt a globalitás fokán, a mai változás nemegyszer tragédiát jelent, de a haladó fiatalok számára is legtöbbször menekülés, törtetés, széthúzás lesz az eredménye. Az a parasztlélek, mely hosszú évszázadokon keresztül, relatíve zavartalanul bontotta ki a maga színeit, az erőszakos külső hatásra szükségképpen megrázkódtatáson ment keresztül.

Idő kell ahhoz, míg a parasztság bensőleg, lelkileg is megéri a külső hatások zavartalan, harmónikus átvehetésére.

A külső és belső hatások konvergenciájának tisztult eredményét azonban nemcsak ez a szubjektív ok tette lehetetlenné, hanem maguk a ható okok is zavarosak voltak. Rámutattunk arra, hogy a racionalizálási tervek csak részleteikben valósulhattak meg, ehhez járult még a szociális nyomor és a városi hatások önmagukban is zavaros tömkelege.

\*

A differenciálás foka azonban nem az utolsó fejlődési állomás s önmagában is csak szélső és zavart esetekben vezet széteséshez, egység helyett elemek halmazához. Harmonikus, belülről érő fejlődésnél a részek és új viszonylatok felfedezése már magában hordja a struktúraágyazódás, új és szükségszerű összeállítás lehetőségét. A tudatosulás nemcsak gátláshoz, hanem öntudatos vállaláshoz is vezethet. Az egészséges fejlődésnél a differenciálás nem választható el a velejáró magasabb egységbe való koncentrálódástól. Ez azonban épen az előbb említett, zavart okozó két momentum miatt a parasztságnál lehetetlen volt. A magasabbrendű egység szükségességének felismerését jelzi a különféle szövetkezetekbe való tömörülés. Azonban ezek a törekvések szintén kívülről indulnak s mesterségesen szervezés áldásos lehet, ha eltalálja a belső szükség igényeit, azonban rideg és külsőleges marad, ha ez nem sikerül. Az ily erőszakos, kívülről jövő szervezések nehezen pótolhatják az én-te személyes viszonyon alapuló, öntudatlan és szervezetlen, de annál természetesebb és kötelezőbb régi parasztközösséget. Ha azonban bízunk abban, hogy a parasztság lelki érése utóléri a mai, erőszakos változásokat, akkor biztosra vehető, hogy a fejlődés harmónikus menetében maga is kitermeli az új, ma-

gasabbrendű és parasztváltót öntudatosan vállaló formát. Egy-két biztató példára fejtegetéseink közben utaltunk. Az ilyen értelemben öntudatosult parasztság szemlélete, egész életformája természetesen csak merőben eltérő lehet a régi és most haladkló paraszt szemlélettől és életformától. A differenciálás fázisából a primér globálitás fázisába visszajutni nem lehet, viszont önként adódik az út az újabb egység, a szintézis felé. Ismét hangsúlyozzuk, hogy a fejlődés eme három fázisa nem merev egymásutániságot jelent, hanem a fejlődés a mindenkori állapot differenciálódása és magasabbrendű integrálódása. A két folyamat egyszerre történéséből születő folytonos haladás a differenciáltabb egészek felé.

Annak oka, hogy ma a parasztság szemlélete a szintétikus haladás helyett egyoldalú differenciálódás felé halad s ennek következtében zavart szül, az, hogy a parasztság nem maga termelte ki az őt ma alakító tényezőket, hanem idegen kultúra hatása alá került. Épen ezért a városi kultúrának szinte kötelessége segítő kezet nyújtani abban a válságban, melyet tulajdonképen ő indított el. Lehetséges, hogy a parasztság maga is kiheverné ezt a válságot s egyedül is kitermelné a megoldást. Ez azonban pusztá teória, mivel falu és város többé nem igen fog elszakadhatni egymástól. De nem is várhatunk erre ölbetett kezekkel, mert ma a parasztság jóformán egyetlen reménységünk s benne látjuk a magyarság legbecsesebb erőforrását. Tudományos érdeklődésünk és szubjektív érzésünk egyaránt arra kell készítsen bennünket, hogy a parasztsággal, nehéz napjaiban, sorsközösségünket felismerjük és vállaljuk. A külső segítség azonban csak abban az esetben nem okoz ismét zavart és pusztulást, ha igyekszik a segítő munka szellemét a *parasztság szempontjából bensőségessé* tenni s a segítség módját a belső szükségnek megfelelően eltalálni.

Ehez azonban egyetlen út, a megismerés útja vezet.

## JEGYZETEK

### ELSŐ RÉSZ

<sup>1</sup> V.ö. Boda István: Az eszmélések organizálódása. Magyar Pszichológiai Szemle. II. 1—4. szám.

<sup>2</sup> Lásd: Stern: Person und Sache. I—II—III. Bd. Leipzig. 1923—24.

<sup>3</sup> U.o. I. Bd. 16. old.

<sup>4</sup> Bode: Land, Landkind und Landjugend. Handbuch der pädagogischen Milieukunde. Herausgegeben von A. Busemann. Halle, 1932, 196 old.

<sup>5</sup> U.o. 199. old.

<sup>6</sup> Miliő kutatás a német Milieukunde szó fordítása. Lásd még 11. jegyzet.

<sup>7</sup> A. Busemann: Einführung in die pädagogische Milieukunde. Handbuch der pädagogischen Milieukunde, 6. old.

<sup>8</sup> V.ö. Stern: Die menschliche Persönlichkeit. P. und S., I. Bd/B. Továbbá Peters: Vererbung geistiger Eigenschaften und psychische Konstitution, Jena, 1925, XIII. Továbbá: Busemann: Pädagogische Milieukunde. Halle, 1927.

<sup>9</sup> Lásd a Stern alapján adott definíciót (I. fejezet).

<sup>10</sup> Lásd főként Busemann 7. és 8. jegyzetben idézett munkáit. Továbbá Müller—Freienfels: Erlebnis und Milieu, H. der ped. M. Mindhárom tisztán teória.

<sup>11</sup> Alig néhány nappal azután, hogy e sorok írója az ebben a fejezetben foglalt gondolatmenetet, kissé rövidebb formában a Szociálpolitikai Évkönyv (Budapest, 1935.) számára beküldte, kezébe került a Magyar Pszichológiai Szemle készülő 1935. 1. számának egyik korrektúrája, melyben a szerző: Vértés O. József ugyancsak a miliő kutatás problémáival foglalkozik. Tekintve, hogy Magyarországon ezek az első írások, melyek ezzel a kérdéssel teoretikusan foglalkoznak, igen érdekes az, hogy az eddigi külföldi eredményekkel szemben a miliőféleségek vizsgálatánál mindketten, egymástól teljesen függetlenül, a szubjektív és objektív miliők, elnevezésben is csaknem szószerint egyező eredményére jutotunk. Ugyancsak Vértés indokolja cikkében a Milieu szó környezet szóval való fordításának elégtelenségét.

- 12 Pl. Munkácsy, Petőfi, Arany stb.
- 13 Busemann: H. der ped. M., 8. old.
- 14 Az empirikus törvényszerűség fogalmát a modern anyagszerkezeti kutatások (fizika, kémia, biológia) értelmében használjuk.
- 15 Busemann: P. M., Imitation und Suggestion als Milieubeziehungen.
- 16 Zilling: Nachamung und Suggestion. H. der ped. M.
- 17 V.ö. Bracken: Milieu und Vererbung. H. der ped. M.
- 18 Peters: Vererbung geistiger Eigenschaften und Psychische Konstitution. II., Psychologische Vererbungsfragen.
- 19 Sutherland: The relationsheep between I. Q. and size of family. Journal of genetic psychology, XVIII. 1—4.
- 20 Az ikerkísérletek (Zwillingforschungen) lényegének ismertetését lásd: Bracken: Milieu und Vererbung, H. der ped. M.
- 21 Boda: A személyiség végső biopszichés alapjai, Magy. Psych. Szemle, VII. 3—4.
- 22 Valentine: Innate bases of fear, J. of gen. psychology, XVII. 3.
- 23 Lásd 12. jegyzet.
- 24 Boda: Bevezető a lélektanba, Budapest, 1934.
- 25 U. o.
- 26 U. o.
- 27 U. o.
- 28 Németül: Milieu-Person System.
- 29 Lásd 24. jegyzet.
- 30 Lásd 10. jegyzet.
- 31 Bartók György: A philosophia lényege, Szeged, 1934. (II. kiadás.)
- 32 Lásd 7. jegyzet.
- 33 Rodiek: Der bäuerliche Lebenskreis und seine Schule, Berlin, 1933. 5. old.
- 34 Várkonyi Hildebrand: A fejlődéslélektani rendszerekről, Magy. Psych. Szemle, VII. 3—4.
- 35 Werner: Entwicklungspsychologie, Leipzig, 1933. 40.o.
- 36 Lásd 34. jegyzet.
- 37 Lásd 35. alatt i. m. 44. old.



38 Lásd 34. jegyzet.

39 Ehez s az itt következőkhöz v.ö. Bartók György: Az erkölcsi érték philosophiája. Kolozsvár, 1911.

## MÁSODIK RÉSZ

### I. fejezet.

<sup>1</sup> Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1934. 164—165. old.

<sup>2</sup> Ortutay Gyula: Népmese gyűjtés közben, Magyar Szemle. XIII. 4.

<sup>3</sup> Busemann: P. M. 105. old.

<sup>4</sup> Brentano Lujo: Agrarpolitik., Stuttgart, 1897. 6. old.

<sup>5</sup> Farkas Geiza: A falusi jellem, Huszadik Század, XXVI.

<sup>6</sup> Erdei Ferenc: Egy parasztváros társadalmi szerkezete. Népünk és Nyelvünk, VI. 4—9.

<sup>7</sup> U. o.

<sup>8</sup> Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története, Budapest, 1908. 252. old.

<sup>9</sup> Werner: Entwicklungspsychologie, Leipzig, 1933. 27.o.

<sup>10</sup> U. o. 27. old.

<sup>11</sup> Várkonyi Hildebrand: Tér és térszemlélet, Pécs, 1925. 53. old.

<sup>12</sup> Werner, i. m. 99. old.

<sup>13</sup> Székely oklevéltár, V. Szerk. dr. Szádeczky Lajos, Kolozsvárt, 1896.

<sup>14</sup> Erdei Ferenc: A makói parasztság társadalomrajza, Makó, 1934. 58. old.

<sup>15</sup> Werner: i. m. 323. old.

<sup>16</sup> Szegedi kis kalendárium (1931).

<sup>17</sup> Viski Károly: Diszítőművészet. A magyarság néprajza, II. Budapest.

<sup>18</sup> Bátky Zsigmond: Építkezés. A magyarság néprajza, I. 151. old.

<sup>19</sup> Viski: Diszítőművészet. A magyarság néprajza, II.

<sup>20</sup> Honti János: A néphagyományok megmentéséről. Debreceni Szemle, 1934, máj. 21. old.

<sup>21</sup> Ortutay Gyula: A magyar lélek alapvonásai, Népünk és nyelvünk, V. 7—12.

<sup>22</sup> U. o. 114—115. old.

<sup>23</sup> U. o. 164. old.

24 Ortutay Gyula: A tánc etnológiája és lélektana, Magy. Psych. Szemle, VII.

25 Győrffy István: Viselet, A magyarság néprajza, I. 408. old.

## II. fejezet.

1 Kaán Károly: Az Alföld problémája. Pécs, 1929. 14. old.

2 Trócsányi Zoltán: A ponyvafüzetől a néplapig. Magyar Szemle. XVIII. 4.

3 Simándi Béla: A könyv nélküli falu, Magy. Szemle, XIX. 3.

4 Az agrársettlemet mozgalomban szerzett gyakorlati tapasztalatok.

5 Kerék Mihály: A magyar mezőgazdasági munkás. Magy. Szemle, XIX. 2.

6 U. o. Mezőgazdasági munkásságunk egészségügye.

7 Vozáry Judit: A mezőgazdasági proletáriátus helyzete. Kéziratban.

8 V.ö. Szeberényi Lajos: Parasztok a világháború után, Békéscsaba, 1929.

9 V.ö. Erdei Ferenc: A makói parasztság társadalomrajza Család című fejezetével.

10 U. o. 29. old.

11 Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik, 420. old.

12 Matolcsy Mátyás: Agrármunkanélküliség. Magyar Szemle, XVII. 1.

13 Kerék Mihály: A mezőgazdasági munkásság helyzete. Magy. Szemle, XX. 1. — Érdekes adatokat tartalmaz Oláh György: Hárommillió koldus című műve.

14 Matolcsy Mátyás: Földbirtokpolitika. Magy. Szemle, XVIII. 2.

15 Lázár Vilmos: A magyar parasztság ideológiai átalakulása. Gondolat I. 3.

16 Weikert: Strukturanalyse des bäuerlichen Lebenskreises. Zeitschrift für pädagogische Psychologie, 36/4. 108. o.

17 Ortutay Gyula: Népmesegyűjtés közben; Magy. Szem. XXIII. 4. 347. old.

18 Kerék Mihály: A magyar mezőgazdasági munkás egészségügye, Magy. Szem. XIX. 4. 347. old.

## TARTALOM

### ELSŐ RÉSZ.

I. fejezet. Közösséglélektan	9
II. fejezet. Miliókutatás	16
1. Milió	20
2. Egyén	25
3. Szintétikus milió-egyén rendszer	34
4. A miliókutatás gyakorlata	41
III. fejezet. Fejlődéslélektan	43

### MASODIK RÉSZ.

I. fejezet. A parasztság régi arca	55
1. Az alkalmazkodás törvénye	57
2. A parasztszemlélet objektiválódása	71
3. A polaritás törvénye	78
4. Eredmény	87
II. fejezet. A mai alakulás	89
1. Az okok csoportosítása és azok lelki hatása	95
2. A parasztszemlélet újabb objektiválódása	106
3. A parasztság életritmusának változása	113
4. Eredmény	115
Jegyzetek	119

